

Jacob Israël de Haan

PATHOLOGIEËN

De ondergangen van
Johan van Vere de With

PATHOLOGIEËN

PATHOLOGIEËN

De ondergangen van
Johan van Vere de With

door

JACOB ISRAËL DE HAAN

Met een voorrede van Georges Eekhoud
en een nawoord door Wim J. Simons

Opnieuw uitgegeven door
KRUSEMAN'S UITGEVERSMAATSCHAPPIJ B.V., DEN HAAG

Drukker: Wouter Duijts B.V., Alphen aan den Rijn
Binder: L. van Wijk & Zn., Utrecht

ISBN 90 233 0329 6

© 1975

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm, of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

EEN WOORD VOORAF.

De uitgave van mijnen roman „Pathologieën geeft mij de gelegenheid een misverstand op te helderen betreffende mijn vroeger boek „Pijpelijntjes”.

Ik wil zeggen, dat het onwaar is, dat „Pijpelijntjes” door de justitie of politie is in beslag genomen of dat de uitgave wegens andere redenen is gestaakt.

Het doet mij als letterkundig kunstenaar nog steeds genoegen, dat ik „Pijpelijntjes” geschreven heb, al is mijn leven als lid eener gemeenschap daardoor veel moeilijker geworden.

Een tweede deel van „Pijpelijntjes” is door mij voltooid, waarvan de uitgave komen zal, zoo spoedig omstandigheden buiten mijn wil, dit toelaten.

JACOB ISRAËL DE HAAN.

VOORREDE VAN GEORGES EEKHOUD.

Dit is een zeer belangrijk geschrift, waarin de Heer Jacob Israël de Haan, die een uitmuntend letterkundig kunstenaar is, en een psycholoog van een diep doordringensvermogen, over afwijkende gevoelsneigingen, dat wil zeggen over het uranisme geschreven heeft.

Reeds vroeger heeft de schrijver dit onderwerp behandeld in een boek „Pijpelijntjes” waarvan het gebeuren voorviel in een van de meest eigenaardige wijken van Amsterdam. Met eene ontroerende waarheidsliefde en een groot kunstvermogen, maar ook met buitengewoon veel tact, die van maathouden weet, beschreef deze kunstenaar ons toen een deel van het leven van twee zenuw-ongezonde jonge mannen, die tot de groep van bijzonder verstootenen en misdeelden der liefde behoorden, te wier gunste de openbare meening, vóórgegaan door de wetenschap en vooral door de letterkunde, zich nu eindelijk iets meer billijk begint te toonen.

In dat verband herinner ik nu alleen aan de edelmoedige beweging in de Fransche pers, ten gunste van den uitmuntenden kunstenaar uit Engeland: Oscar Wilde, die door de bijbelsche rechters veroordeeld werd tot eene afschuwelijke straf, wegens daden, waardoor niemands vrijheid ook maar in het minst was geschaad. Daden, die in geen enkel opzicht minderwaardig waren, en waarmede hij zeker niemand had benadeeld van dat stel goede menschjes, die als zijne beschuldigers optraden. Meer in het bijzonder denk ik aan de artikelen van Octave Mirbeau, Henri Fouquier, en vooral aan die van Paul Adam en Henri de Regnier in „la Revue Blanche” en van Hugues Rebbl in de *Mercur* de France.

In de wereld der wetenschappelijke werkers, was het vooral de meening van den vrijheer Von Krafft Ebing, professor aan de Universiteit te Weenen en een van de grootste autoriteiten op het gebied van de psychiatrie, die heeft bijgedragen tot verruiming van het gezichtsveld, en die de ware zedelijke en lichamelijke aard heeft doen kennen van zoovele menschen, die zonder schuld verstooten worden en buiten het maatschappelijke leven gesteld.

In het voorwoord bij eene fransche uitgave van een geschrift van Dr. Albert Moll, ook eenen zeer bekenden geneeskundige, gewijd aan afwijkende gevoelsneigingen heeft Von Krafft Ebing het volgende geschreven:

„De wetten en de openbare meening zullen hiermede rekening hebben te houden, dat deze afwijkende gevoelsneiging niet is: „perversité” maar: „perversion”, dat wil zeggen, dat zij om zich te ontwikkelen eenen bepaald geaarden aanleg eischt, en in vele gevallen een ziekteverschijnsel is. Dit wetenschappelijk vaststaand feit moet ten slotte toch eens een einde maken aan het ingekankerde vooroordeel, waarmede menschen veracht worden en veroordeeld, wier eenige schuld is, dat het harde Lot hun homosexueele gevoelens en neigingen heeft toebedeeld. Ieder, die de gerechtigheid en de menschheid liefheeft zal met diepe voldoening hooren, dat de afwijkende in zijne neigingen naar Liefde, daarom nog geen misdadiger is, maar dikwijls wel ongelukkig. Hij is geen schenner van de menschheid, maar een minder door de stiefmoederlijke natuur bedeelde. Hij verdient evenmin minachting als iemand, die met eene lichamelijke afwijking geboren wordt.

De feiten van de geschiedenis en mijne eigene clinische ondervinding hebben voor mij voldoende vastgesteld, dat het dikwijls menschen zijn, die alle eerbied verdienen en op eene maatschappelijk nuttige wijze werkzaam zijn, en die alleen het ongeluk hebben, dat sommige hunner gevoelens afwijken.”

Volkomen hebben letterkundige kunstenaars, romanschrijvers of dichters of tooneelschrijvers het recht hun onderwerp voor een letterkundig kunstwerk aan de levenswijze van die ongelukkige lieden te ontleenen.

Dat, en niet iets anders, heeft de Heer De Haan gedaan. Toch haalde het verschijnen van zijn boek „Pijpelijntjes” hem vrijwel onverwachte vijandelijkheden op de hals van vele zijner toenmalige staatkundige vrienden: de socialisten. Zij stelden zich erger aan dan de meest duffe dompers, en de meest bekrompen puriteinen. De ijveraars voor eene bijbelsche moraal meenden niet beter te kunnen doen, dan hunnen makker te verloochenen en te belasteren, eene laaghartigheid, waardoor de heer De Haan in vrij groote bezwaren geraakte, daar hij door hun gedrag van zijne bestaanszekerheid werd beroofd.

Dan toonde een van de groote mannen van het socialisme, een van zijne edelste en meestbegaafde aanhangers, Lassalle toch meer hoogheid van karakter.

Toen een voorman van de socialisten Dr. Schweizer, veroordeeld was wegens zoogenaamde onzedelijke handelingen, haastte zich de

Arbeidersvereeniging te Frankfort aan de Main, waarvan Dr. Schweizer lid was, hem van de ledenlijst te schrappen. Toen schreef Lassalle, die den veroordeelde goed kende, eenen brief aan het bestuur van de genoemde vereeniging, en daarin keurde hij deze onverdragelijke bekrompenheid onvoorwaardelijk af. En hij betuigde den man, gebogen onder het juk van een onrechtvaardig recht, zijne hoogachting en zijne sympathie.

„Zoo eene houding tegenover iemand van uw verstand,” schreef Lassalle aan zijnen strijdmakker, „is alleen een bewijs, hoe bekrompen en valschaardig de meeningen van ons volk zijn, wanneer de politiek daaraan te pas komt.”

In „Pathologieën”, zijn nieuwe boek, beschrijft de heer De Haan ons hoofdzakelijk de levensverhoudingen van twee homoseksuelen. Een van hen behoort misschien niet in ieder opzicht tot de élite tot hen, die men supérieure uranisten noemt, maar hij is toch een jongen van fijnen en kunstvollen aard, teeder en toegewijd voor hen, die hij liefheeft, hoewel zijne genegenheden al te sterk zijn, al blijven zij steeds zuiver.

Zijne homosexueele neigingen en zijne genegenheid brengen hem langzaam, maar met noodlottige zekerheid in geheele afhankelijkheid van eenen tweeden homosexueel. Deze, René, is een groot kunstenaar, maar verder een zuivere duivel, een zoeker naar nieuw genot, zooals men ook vindt bij hen, wier liefdeleven anders van aard is. De verlangens van René zijn bedorven en verscherpt door wreedheden van sadistischen aard en uiting.

Ten slotte kan de jongen Johan zijn leed, zijne mishandelingen en verfiijnde kwellingen en zijne angsten niet langer verdragen. Zijn verstand, dat vroeger sterk genoeg was, vervalt, en hij eindigt met zelfmoord.

Het langzame verval van dien ongelukkigen jongen wordt ons verhaald op eene wijze, die bewijst, dat de heer De Haan sinds hij „Pijpelijntjes” schreef als kunstenaar nog sterker is geworden. Hij heeft alles vermeden op te schrijven wat eene vuile en roestige pen in dat onderwerp zou hebben weten te vinden. Uitvoerig en met verfiijnde zorgvuldigheid verhaalt de schrijver ons de verhouding van Johan met zijnen vader, en later met René Richell, de opofferingen van Johan, zijne onbaatzuchtige genegenheid, zijne pogingen om zijnen man tot eene minder martelzuchtige liefde te brengen, zijn onmacht om met hem te breken, de ondergang van zijne kunst-

vermogens, van zijn hooghartige wilskracht, van zijn verstand en ten slotte van zijn leven.

„Pathologieën” is meer een zielkundig treurspel dan de beschrijving van gestoorde verlangens, en daardoor heeft dit zeer bijzondere geschrift die ernstige, smartelijke pracht van geheimnisvolle noodlottigheid, waardoor werkelijke meesterwerken zich dadelijk onderscheiden.

Om de tooneelen van de hoofdhandeling heen, groepeeren zich de kalmere gebeurtenissen. En behalve de twee hoofdfiguren heeft de heer De Haan met volkomen zorgvuldigheid zijne andere personen geteekend, vooral de vader van Johan. In uitmuntend proza verhaalt de schrijver ons de kindsheid van Johan, zijn bijzonder leven in hun huis met zijnen vader, zijne jaren met de jongens van de school; zijne levenswijze bij de twee oude menschen, waarbij hij later te Haarlem thuiswoont en waar hij den zuiveren duivel ontmoet, waardoor Johan ondergaat. Deze fijne beschrijvingen bedaren dikwijls de ontroeringen gewekt door de woedende liefde in dit innige treurspel beschreven.

Dus: dit is een boek, dat den naam van den schrijver als letterkundig kunstenaar voor altijd zal bevestigen.

GEORGES EEKHOUD.

Noot: Georges Eekhoud schreef deze voorrede te Brussel in de Fransche taal, terwijl Jacob Israël de Haan haar te Amsterdam in zijn Hollandsch overzette.

EERSTE DEEL

Quoi dono lepidum novom libellum?
Amico, tibi, namque tu solebas
Meas esse aliquid putare nugas.

* *
*

Vivamus, — — — — —, atque amemus
Rumoresque senum severiorum
Omnes unius aestimemus assis.

* *
*

Lugete, o, Veneres, Cupidinesque
Et quantumst hominum venustiorum.

(Q. VALERII CATULLI).

Voor: GEORGES EEKHOUD.
Amo e il segreto mio non posso dir.

EERSTE HOOFDSTUK

1.

Dit is mijne verfiijnde, en op eene zeer nerveuse wijze verzorgde, beschrijving van de pathologieën, dat zijn de ondergangen van Johan van Vere de With.

2.

De Markt is de langwerpig-vierkante binnenbouw van het stadje Cuilemburg, dat echter ook veel op een dorp gelijkt. Midden aan eene van de twee lange zijden stond hun huis, een oud huis, gebouwd.

Van buiten was het een dubbeld huis, bestaande uit twee trapgevelende woningen, aan twee zijden van eene breede deur, die breeder was dan twee huisdeuren zijn. Niettemin was het van binnen één bewoond huis. Drie menschen woonden binnen: een jongen, Johan, zijn vader, en een zeer verouderde vrouw, Sien. Omdat het huis zoo groot was, en deze drie menschen met weinig geluid leefden, leek de woning dikwijls geheel leeg van leven.

De moeder van Johan was sinds geruimen tijd gestorven, reeds vóór den tijd, dat hij en zijnen vader te Cuilemburg woonden. Er waren dus in hun tegenwoordig huis geene kamers meer, die zij had bewoond, en daardoor was de vader van Johan niet zoo ongelukkig. Wel waren er vele dingen van haar, die voor Johan vreemd waren en weinigwaardig, maar voor zijnen vader waren die precies zeer kostbaar als onvervangbare schatten.

Johan bewoonde aan de achterzijde van het huis twee kamers, die beide uitzicht en opening hadden op den donkeren ouden en vollen tuin, die groot en geheimzinnig als een bosch was. Maar de duisternis naderde niet tot aan het huis. Tusschen huis en tuin was een straatweggetje en een grasland, waar in den goeden tijd vele veelkleurige bloemen pronkten. 's Avonds zat Johan te werken voor zijne ruiten; dan scheen de staande lamp naar buiten, met dun licht, gelijk een gouden zonedamp, die de bloemen van kleur verfiijnde en veranderde, als bloemen uit een vreemd, breekbaar verhaal. In den donkeren, dichten tuin, die als een bosch was, kon het lamplicht niet schijnen. De boomen stonden aaneen als een wal van zwart, waarachter de andere wereld was.

3.

De mooiste dingen uit hunne rijke woning waren de deurbel en de gangklok. Die bel hing achter de breede buitendeur. Hij was niet van zilver, maar van een onbekend metaal, dat veel zuiverder was van klank, dan het zilver is, óók veel ontroender. Het was heerlijk die heldere bel te hooren in de hooge en stille gangen en dan dunde het luiden uit, tot de stilte weder in de woning dichtstond. Het speet Johan, dat deze kostelijke en koninklijke bel zoo weinig luidde, doordat de meeste menschen niet aan hunne voorname voordeur kwamen, maar zij kwamen wel door tuinpoort over het graslandje en de straatweg aan de achterzijde van het huis. Wanneer Johan 's avonds zonder zijnen vader, te werken zat, en zijne lamp wit dampte en dun ademde, dan verlangde hij dikwijls naar eenen mensch, dat die bellen zou in de stilte, en dat er daarna iets bijzonders gebeuren zou. Maar dat gebeurde nooit, omdat zij zoo stil leefden.

In het hooge en heldere vóórportaal van beneden stond de klok, die Johan ten zeerste liefhad. Die tikte donker en ernstig, alsof een oude man sprak. Maar die sloeg met lichte en lachende slag, alsof een jongen, een groote jongen, lachte. 's Avonds laat als Johan wakker was, hoorde hij de klok niet tikken, maar hij hoorde hem wel de vollige heele uren afslaan.

Tegenover hun huis was een bruin-steenen kerk, en daarin hing hoog boven de huizen een zware klok, die luidde des avonds gedurende een kwartier tot tien uren toe. Daarna verzuimde Johan nooit naar beneden in de hooge witte portalen te gaan, om te zien of de huisklok toch wel gelijk met de stadsklok liep.

4.

Toen de vader van Johan achttien jaar was, studeerde hij te Amsterdam in de rechten. Daar kwam hij in de innigste aanraking met eene veel oudere vrouw, eene arts, met wie hij dadelijk daarna huwde. Zoo spoedig mogelijk werd een kind geboren, want de oudere vrouw vreesde, dat zij in latere jaren tot geene veilige geboorte meer in staat zou zijn. Over het geboren kind waren de jonge man en de oude vrouw beiden heerlijk verheugd.

Korten tijd na de geboorte van den jongen werd de moeder gees-

tesziek, eene ziekte, welke zich vooral vertoonde in vele en felle verwijten aan zich zelve, dat zij op haren leeftijd een kind had laten geboren worden, en dat zij 't kind niet de zorgen geven kon, waarop hij alle rechten had. Op den tijd van die verwijten volgde een van diepe zelfvernedering en voortdurende schuldbekentenis. Daarna verklaarde zij zich beslist onwaardig om verder met haren man en haren jongen voort te leven, en zij besloot aan zelfmoord te sterven. Herhaalde malen verwondde zij zich diep en bloedende, en het was alleen mogelijk haar voor het leven te behouden, wanneer zij alle dagen en alle nachten, zonder van haar op te zien, van dichtbij werd bewaakt. Gedurende eenige maanden hield men die zware wachten bij haar vol. Toen was haar verlangen naar dood minder geworden; zij kreeg inzicht in hare ziekte, en zij begon daarentegen zich zelve nu te verwijten, dat zij naar dood had verlangd. Voortdurend en langdurig bleef haar lichaam verzwakt, terwijl haar geest zijn matige evenwichtigheid niet herwon, maar steeds wankelend bleef.

Op eenen nacht kwam plotseling haar schuldbesef en haar doodsverlangen terug, terwijl niemand dit verwachten kon. In de kamer naast de hare sliep haar man, die het kind bij zich hield. De krankzinnige vrouw stond op; zij liep met witte en stille voeten naar haren man en naar het kind. En gedurende eenen langen tijd keek zij naar hen, en zij hoorde het nacht-diepe ademen uit den mond van haren man, dien zij zóó liefhad. Zij keek ook naar het kind, en zij zeide woord voor woord in hare gedachten: „wat is Hans een mooi kind . . . zijn vader zal later gelukkig met hem zijn. Maar ik moet sterven, omdat de schuld te zwaar op mij drukt, dat ik op mijnen leeftijd nog een kind heb laten geboren worden, dat ik niet eens zelve voeden kan.”

Zij was kalm genoeg, deze krankzinnig geworden vrouw. Zij ging naar hare eigen kamer terug om den dood te zoeken. Maar zij wist niet langs welken weg. Zij had geene snijdende of wurgende middelen, terwijl zij zich niet veel en luid bewegen durfde, om haren man niet op te wekken.

Zij had wel veel weelderig haar; wanneer dat losgelaten was, kwam het ver over haar middel. Met hare fijne en snel bewegelijke vingers vlocht zij het losse haar in twee lange en stevige snoeren samen, die waren als van zijde gevlochten. Daarna wurgde zij zich, zonder beweging en zonder geluid, in het levende geweld van de haarstrengels, die zich van zelve vaster om haar stervende keel dichtdrongen.

5.

Des morgens daarna liep haar man op eene ontzettende wijze tegen het lijk aan.

Na de bezorging van het lijk vestigde de jonge man zich met zijnen bijzonder mooien jongen in het oude huis, gebouwd aan een van de twee lange zijden van de Markt, die de binnenbouw van het stadje Cuilemburg is, dat echter óók veel op een dorp gelijk.

Hij volbracht voorts rustig en hopeloos zijne vereischte rechtskundige studiën, en daarna werkte hij verder aan de kennis van den misdadigen mensch. Als werkzaam rechtskundige vestigde hij zich niet. Met de weinige leden zijner twee families verkeerde hij niet, ook niet met de bewoners van Cuilemburg, terwijl hij enkel wetenschappelijke aanraking vond met enkele Italiaansche en Fransche vakgenooten, terwijl hij met hen nooit over zijn huis en zijn gewurgde huwelijk sprak.

Johan wist, dat zijne moeder zichzelve vermoord had, en óók, dat zijn vader niet gaarne over haar sprak.

Hij had één portret van haar op zijne kamer, Johan, en hij wilde dat niet missen, omdat het zoo bijzonder en zoo mooi was, maar minder omdat het was van zijne moeder, die hij niet gekend had.

Dit portret was nu zeventien jaar oud, want het was gemaakt in den tijd nabij hun huwelijk. De diep-stille werkingen van jaar en dag hadden het zwart van de prent en het wit van het papier beide grauw en grijs gemaakt. Het gezicht was vol berstende breukjes geworden, als het melkfijne wit van porcelein uit China, waarvan Johan een zeer kostelijk voorbeeld bezat. Wanneer Johan dat portret bezag was hij altijd verheugd, dat zijne moeder eene zóó kalme en voorname vrouw was geweest. Haar voorhoofd was hoog, hare oogen keken diep, de neus was recht, en hare lippen waren beslist gesloten.

6.

Voor de huiselijke behoeften van het gezin, zorgde Sien; zij was een oud meisje, klein in hare vrome gesloten kleeren, en onder haar witte genepen mutsje trilde haar breekbare gezichtje dikwijls met onvaste, bewegende trekjes om oogen, neus en mond.

Met harde handen werken deed zij weinig meer. Zij had eene

morgenvrouw voor de drie beslapen kamers, en eene schoonmaakster tegen het grove vuil. Ze deed zelf wat zij kon, en zij klaagde dikwijls tegen Johan, die luisterde, over de luiheid der tegenwoordige dienst- en werkboden. Wanneer hare twee werksters des namiddags van de woning af waren, dan zat zij stil en langdurig in een vertrek aan den straatweg langs den tuin, terwijl de gangdeur openstond, opdat zij met haar verdoovende gehoor het huis beluisteren kon tot de klinkende voorbel toe. Maar meestal kwam er toch niemand, omdat zij zoo stil en zelfstandig leefden, en het oude meisje werd niet verstoord. Zij las veel in haar bijbel over allerlei plaatsen, die zij toch ook zonder lezing wel uit haar oude hoofd kende. Wanneer Johan 's middags uit den donkeren tuin thuishkwam, sprak zij met hem over de groote wonderen Gods, waaraan vele menschen niet geloofden, vóór, dat zij ze zagen. De jongen luisterde, kalm en zeer beleefd, zooals zijn vader en hij altijd waren.

7.

De vader van Johan was, evenals diens moeder, uit eene groep geboren van uitmuntende beschaving en levenswijze. Men kende daar geen lichamelijken, verhardenden arbeid, maar men kende daar wel enkel arbeid met het volle, klare verstand. Johan geleeke op de beide ouders. Hij was zijn geheele leven lang een jongen van merkbare schoonheid. Totdat zijn leven ontzettend werd verstoord, was hij steeds van voorname kalmte. Op den leeftijd van zestien jaren was hij wel volwassen. Toen geleeke hij een voortreffelijk verzorgde jongen van twintig, maar die er jong uitziet.

Zijn lichaam was slank en fijn van bouw, zonder fouten gekleed. Johan had blauwe oogen, zooals blauwe rozen zouden zijn, wanneer die er in onze tuinen waren.

Totdat hij acht jaren was, ging hij niet naar school, omdat zijn vader het billijker vond, dat zijn geest rustig thuis bleef, omdat Johan toonde, dat hij diep van gevoel was, maar wankel van gevoel. Wel met een betrouwbaar verstand, maar juist daarom wilde zijn vader niet, dat dit werd overspannen. Toen Johan zestien jaren was, leerde hij dus te samen met jongens, die twee jaar jonger waren. Dat was niet onaangenaam, omdat Johan niet dom was, en dus zonder moeite de beste leerling van de klasse bleef. Hij ging weinig met andere jongens om, eensdeels wegens zijn ouderen leeftijd, an-

dersdeels wegens zijn anderen aanleg en aard.

De laatste twee jaren, sinds hij volwassen begon te worden, had hij eenige malen vreemde, hevige genegenheden gehad voor kleine, goedgekleede en teedere jongens van de school. Hij begreep daar niets van, want hij wist van zich zelve, dat hij niet gemakkelijk was in het uitgeven van vriendschap. Maar hij gevoelde, dat deze genegenheid gevaarlijk was, van zulk eenen aard, dat hij er niets van tegen zijnen vader zeggen kon. Naarmate zijn lichaam sterker werd, kwamen die gevaarlijke ervaringen sterker en drukker in aantal. Hij droomde des nachts van sommige jongens, en hij deed onzedelijke handelingen met hen in die droomen, die zij ook met hem deden. Die handelingen waren hem aangenaam en zeer ontroerend op het gevoel. Wanneer hij wakker was geworden bemerkte hij, dat zijne nachtkleederen vochtig en vuil waren. Hij voelde zich dikwijls machteloos en moedeloos, terwijl zijn hoofd zeer zwaarmoedig was.

Hoewel hij wist, dat deze dingen gebeuren in het leven en in het lichaam van iederen jongen, die man wordt, schaamde hij zich, met een gevoel van zeer ongelukkig te zijn. Hij wist precies, dat hij daarover niet met zijnen vader spreken wilde en kon, en hij wist ook, dat het hem deugd en troost zou doen, wanneer hij er wel met zijnen vader over sprak. Dikwijls gevoelde Johan eene hevige behoefte om met zijnen vader te spreken, en het feit, dat hij die behoefte niet bevredigde deed hem pijn.

8.

Johan wist altijd zeker, dat hij nooit de minste mate van moeite had met zijnen vader. Hij dacht daarover in zijne jongste jaren nooit na. Maar wel dacht hij erover, en wel met vreugde, die hem diep trof, toen hij van andere gezinnen hoorde, waar tusschen den vader en de jongens onvredige onrust was. Later beseftte hij, dat zijn vader nooit iets behoefde na te laten voor hem, evenmin als hij voor zijnen vader, want dat door wederzijdsche genegenheid alle daden zich van zelve op eene kalme wijze schikten.

9.

Maar in den laatsten tijd werd Johan's leven verstoord op eene teisterende wijze. Want hij begon ook zijnen geliefden en gewaardeerden vader in de droomen vol onzedelijke handelingen te be-

trekken. Zijn vader deed onzedelijke handelingen op hem, en hij deed wederkeerig hetzelfde met zijnen vader. En het was hen beiden zeer aangenaam.

Ontwaakt schaamde Johan zich sprakeloos en wezenloos over de ontzetting van zulke gedachten. Hij keek naar zijnen vader, met zijne blauwe bloeiende oogen open van schaamte, angst en verwondering. Het was hem niet mogelijk kalm te zijn, en aangenaam. Daarbij was hij doodsbang om iets moeilijks tegen zijnen vader te doen. De verschrikkelijke moeite, die hij te doen kreeg, teneinde gewoon te blijven, maakte hem precies schuw en ongewoon. Zoodat zijn vader het merkte en hem natuurlijk liefderijk vroeg, of er eenige moeite was. Dit maakte Johan hopeloos van diepste ellende.

De droomen herhaalden zich, en zij betroffen niemand anders dan zijnen vader meer. Zij verdierven hem iederen nacht. Hij werd zenuwziek, en doodsbleek. Zijne blauwe oogen verdorden, zij werden rimpelig in hun fijnspannend blauw, en dof in het wit, dat eertijds helder was. Johan zag, dat zijn vader al zijn ziek verval bemerkte, en dat maakte hem precies dieper ziek. Tenslotte zei Johan er van, kalm met zijne stem en keus van woorden, die zorgvuldig waren: „Vader, ik heb een groot verdriet, en daar ben ik ziek van, dat ziet u wel. Maar ik kan het u niet vertellen . . . en dat vind ik eigenlijk het ergste van alles . . . maar misschien wordt het beter, nu ik het u gezegd heb . . .”

Zij zagen elkander ontroerd aan, en deze ontroering brak Johan's kalmte en vastheid van wil. Hij snikte, ineens gebroken. Hij omhelsde zijnen vader, dien hij kuste, als toen hij nog een kleine zoon was, op diens oogen en open mond. Maar toen gevoelde Johan dezelfde slechte en aangename gewaarwording van in zijne droomen met de onzedelijke handelingen, en hij gevoelde, dat zijne kleederen vuil en vochtig werden. Toen was zijn lichaam ellendig. Hij liet zijn vader uit verlamde armen los, en hij kroop naar boven in de badkamer, waar hij zijn werkend lijf met hard en stralend water, dat koud was, afspoot. Zijn vader hoorde het water razen en ratelen. Hij werd er onrustig van, onbegrijpelijk over de schuwheid, de wildheid en de vreemde bewegingen van zijn geliefden zoon. Hij dacht aan de krankzinnigheid van zijne vrouw, die zich op eene zeldzame wijze had vermoord in eenen nacht toen iedereen meende, dat zij volkomen van zelfmoordzuchtige plannen ontslagen was. De man rilde en trilde voor zijnen jongen van angst. Johan was

altijd keurig in den vorm van zijne zinnen en de waarde van zijne woorden, maar Johan was nooit overdreven in de sterkte van zijne uitingen. Nu hij ten slotte gesproken had, na langen tijd van lijden, zóó voorzichtig alsof hij woorden schreef, inplaats van woorden zeide, was hij uitgekomen met een groot verdriet, dat hem ziek maakte, dat hij niet daarover spreken kon.

Denzelfden middag aan tafel begon Johan er weer over. Hunne tafel was altijd uitmuntend opgedekt, en van vele fraaie gebruiksdingen voorzien. De jongen verheugde zich op eene fijne wijze, die hem niet dikwijls eigen was, over hun bezit van zoovele voorwerpen van zoo'n schoonheid. In dien verfijnden toestand sprak de jongen zijnen vader aan, terwijl zijne blauwe oogen in het dun-zonnige lamplicht openbloeiden. Hij zeide: „mijn verdriet verdwijnt wellicht weer . . . dan worden wij weder over elkander tevreden.” Terwijl hij dit zeide, lette hij angstig en voorzichtiglijk op den staat van zijn lichaam. Dat bleef echter rustig, zonder verdervende werking. Johan was daar zoo verheugd over, en hij genoot toen weder van eenen avond met zijnen vader.

10.

Daarna werd de jongen erger geteisterd. Over dag, wanneer hij met zijnen vader leefde, kreeg hij neigingen om dien man te omhelzen, en hem dan te kussen op zijne warme oogen en op zijnen rooden mond. Wanneer Johan die begeerte bedwingen wilde, kon hij dat alleen doen door te denken, dat hij geheel ontkleed in de armen van zijnen vader lag, die naakt was. Hij vond die gedachte wanstaltig, van afschrikwekkende verschrikking. Zóó denkende spande hij zijn lichaam op zulk eene diepe wijze in, dat het dikwijls uitbarstte, waardoor Johan ontzenuwd werd. Soms was zijne liefde voor zijnen vader hem veel te sterk. Dan omhelsde hij den man verschrikkelijk, hij kuste hem op zijne oogen en op zijnen mond, en hij noemde den man diep-kreunend „lieveling”.

Zijn vader begreep de karakterwaarde van deze onbeheerschte en hartstochtelijke aanvallen niet, waarop steeds moeheid en machteloosheid volgden. Johan kende niet het wetenschappelijk vastgestelde gehalte van zijne bijzondere gevoelens, maar hij haatte hen met afschuw, die hem lichamelijk pijnigde.

Eenmaal, eens, nadat hij eenen aanval van zijne vreeselijke liefde voor zijnen vader had dóórgeleden, dacht hij: „misschien zou het

beter zijn, wanneer ik niet langer bij mijnen vader in ééne voortdurende samenleving bleef." Maar dadelijk daarna dacht hij radeeloos: „ik kan bij vader niet weg . . . als ik dat moet, dan vermoord ik mij . . . zooals mijn moeder dat gedaan heeft . . . ik houd juist zooveel van mijn vader . . . en dat maakt mij juist zoo ziek . . . het is zóó verschrikkelijk, dat ik mij wel vermoorden wil."

Het werd hem onmogelijk des avonds bij zijnen vader in ééne kamer stil te leven. Voortdurend had hij te strijden tegen aanvallen van zijne liefde, waartegen hij zich wel sterk verzette, maar waartegen hij dikwijls bezweek.

Daarom zeide hij tegen zijnen vader, dat hij liever veel alleen was. Johan zat daarna meestal op zijne eigen kamer van zijnen ontzettend beminden vader af. Maar de hevige behoeften, die hij had om bij hem te zijn, en die Johan niet bevredigen kon, putten de kracht van zijn gestel uit. Hij kreeg buien van luid en snikkend verdriet, die hem nog meer verzwakten, en daarna dikwijls dagen van moedelooze melancholie.

Zijnen vader zag hij ten laatste bijna niet anders dan aan de maaltijden. Maar juist omdat Johan dag en nacht overspannen naar hem verlangde, was het hem onmogelijk dan gematigd te zijn. Ongeveer alle dagen had hij aanvallen van liefde en wanhoop daarna.

Het regelmatige schoolwerk werd verwaasloosd, en dat benadeelde Johan zeer. Want de onderwijzers behandelden hem altijd op eene eigenaardige, eerbiedige wijze. Hij was immers volwassen tusschen mindere jongens. Zijne wijze van optreden was altijd kalm en aangenaam. Johan leverde zijne verplichte schoolwerkzaamheden altijd zonder fouten af, en met voortreffelijk schrift. Dat werd nu veel verminderd, en dus kreeg Johan opmerkingen en later ook aanmerkingen, zooals slordige, domme, schooljongens die krijgen. Het schoolgaan werd hem dus tot eenen ondraagbaren last. Maar als hij niet naar school ging, dan moest hij tegen zijnen vader zeggen, dat hij ziek was, en zijn vader zou dikwijls bij hem willen zijn. Johan wist beslist, dat dit onmogelijk was.

Later werd het hem onmogelijk naar school te gaan, en ook thuis te blijven. Dus deed hij vóór iederen schooltijd, alsof hij naar school ging, terwijl hij niet ging, maar wel geheele tijden afzwierf over de landerijen rondom de stad, en de streken langs de rivier. Johan wist, dat dit niet langdurig goed kon gaan, en hij martelde zich zelve op eene kwetsende wijze, wanneer hij briefjes naar den

hoofdonderwijzer schreef, dat hij ziek was, maar spoedig weder verbeterd hoopte te zijn. Vóór dien tijd had hij echter nooit gelogen.

11.

Het bedrog in de schoolzaken kwam na eenigen tijd uit. Voor den hoofdonderwijzer en onderwijzers en voor de kleine jongens was Johan daarna een leugenaar, die zegt naar school te gaan, en die dan langs de landerijen en de wegen zwerft. Het gaan naar die school werd Johan tot eene hartbrekende onmogelijkheid. En er was binnen de stad geene andere en betere. Toen dacht de jongen weder ontzettend: „moet ik dan juist van mijn vader weg . . . en ik houd zoo van hem.” Hij dacht dof na: „wanneer ik bij mijne liefde voor vader maar niet die verschrikkelijke dingen had, wat zouden we dan niet zeer gelukkig zijn, gelijk wij vroeger altijd gelukkig zijn geweest.”

Zijn vader meende, dat Johan zich onaangenaam gevoelde omdat hij met jongere jongens in één lokaal als hun gelijke lesnemen moest, terwijl hij twee jaar minstens dan de meesten ouder was. Hij stelde Johan voor niet meer naar die school te gaan, maar wel thuis te blijven en voldoende te werken om aan het begin van het nieuwe leerjaar op de burgerschool te kunnen komen in Utrecht of Bommel. Voor zoover Johan bij zijn werk zich zelve niet helpen kon, bood zijn vader zich aan hem les te geven, en daarvoor zijne eigen zeer gewaardeerde studie over misdadige menschen stil te leggen. Johan gevoelde toen juist op eene ontzettende wijze, hoeveel hij van zijnen vader hield. En daarna zeide hij rillende van angst, dat hij juist wel weer naar school wilde gaan, dadelijk en dagelijks, hoewel hij zich voor school schaamde.

12.

Maar Johans overwerkt gestel brak met een felle breuk, zoodat hij thuis blijven moest, om daar rust en verhaal te vinden. Daarvan kreeg de jongen een teisterend deel van leed. Zijn vader was nu voortdurend bij hem om hem teeder te verzorgen. Door die zorgzame teerheid gevoelde Johan zijne liefde voor zijnen vader geweldig en veel sterker van verafschuwde aanvallen.

Eens op eenen laten avond lag Johan achterover op een rustbank, en het lage, gedempte licht van een lamp maakte zijne blauwe bloeiende oogen op eene zachte wijze warm, zoodat hij wakker was,

en te gelijktijd goddelijk droomde. Toen werd hij dadelijk op eene koele onaangename wijze wakker, en hij dacht precies over zijne verhouding tot zijnen vader. Hij had een oogenblik van diep gezicht in de innerlijke noodwendigheid van hun leven. Hij dacht na, zin voor zin, en woord voor woord, zóó voorzichtig, alsof hij schreef: „wanneer ik dat afschuwelijke gevoel voor mijnen vader niet had, dan zouden wij samen volkomen gelukkig zijn, gelijk wij vroeger volkomen gelukkig waren.

Maar nu ik dit gevoel zóó heb, kunnen wij nooit meer gelukkig wezen. Want als ik lieve dingen tegen vader uitspreek, dan voel ik mijn lichaam dadelijk, en dan ben ik doodongelukkig. En als ik onaangenaam tegen hem ben, dan is vader zoo ongelukkig. Het zal nog zóó ver met ons voortgaan, dat wij scheiden moeten, en in verschillende huizen in verschillende steden gaan wonen. En dat kunnen vader en ik niet, want wij kunnen elkander niet missen.”

Toen korten tijd daarna zijn vader bij hem binnenkwam, voor het laatst, eerdat de stille en lichtlooze nacht in de woning begon, zeide Johan op gewone kalme wijze tegen hem: „vader, het is alles door dat verschrikkelijke vreemde verdriet, dat ik heb, en dat ik u niet zeggen kan. Het is ellendig voor u, dat er iets is, dat ik u niet zeggen kan, maar het zou nog veel ellendiger wezen, als ik het u wel zei.”

Johan sprak zorgvuldig, alsof hij een opstel schreef, maar in zeer besliste stijl. Zijn vader zeide niets, en daarna zei Johan verder: „Dus ik zeg het u niet . . . maar ik wil beslist beter worden en dan zijn we samen zoo gelukkig als vroeger . . . ik vind het zelf ontzettend, wat ik u vraag, maar als u 't niet goedvindt, dan moet ik dit huis uitgaan, en alleen gaan wonen. Ik wil een tijd alleen gaan leven zonder u . . . als u 't goedvindt, hier in huis . . . en anders bij andere menschen . . . vraag mij niet waarom, want ik zeg het toch niet.”

Zijn vader verschrok zichtbaar voor Johan, en de man dacht snel en beslist: „hij is krankzinning geworden . . . ik heb niet goed voor hem geleefd . . . hij had meer menschen moeten zien . . . en meer moeten beleven.”

De vader van Johan zeide toen: „Als je denkt, dat je op die manier beter kunt worden, dan mag je zoo leven . . . misschien was het goed, dat de dokter kwam” . . .

De vader stond toen op, zeggend: „Ik hoop, dat je gauw beter bent, Hannie . . . dat hoop ik.”

Johan gevoelde, dat de stem van zijnen vader brak in diens keel.

Hij wilde naar hem heenloopen en zeggen, dat het onmogelijk was, dat zij afgescheiden leefden. Maar op dat juiste oogenblik brak zijn lichaam in eene uitbarsting. De jongen bleef nietig, nederig alleen, hij dacht: „Nu wonen wij nog in hetzelfde huis . . . we zullen vast geheel gaan scheiden . . . en ik kan mijnen vader nooit zeggen, waarom.”

13.

Johan hield het dagen lang vol, te leven in het eenzellige huis als zijn vader, dien hij zoo lief had, zonder dat hij hem zag en hem aanraakte. Maar die voortdurende, en ook zeer sterke, inspanning, maakte hem overgevoelig en breekbaar van toestand. Hij kon niet lezen, omdat zijn hoofd te zeer vermoeid was. Daardoor liet het verlangen naar zijnen vader hem niet langden tijd los, en hij kon zich-zelfen alleen beletten hevig bij hem te zijn, wanneer Johan aan zijnen vader dacht op eene wijze, die hij even afschuwwekkend als verdorven aanraking, gevoelde.

Wanneer Johan zijnen vader in het huis hoorde bewegen, leed hij meer dan wanneer hij hem niet hoorde bewegen. Dus wilde hij zijnen vader vragen uit hunne woning weg te gaan, of goedwillig toe te staan, dat Johan in eene verschillende woning in eene verschillende stad huizen ging. Maar het was den zieken jongen onmogelijk nu weg te gaan van zijnen vader dien hij zoo lief had.

Tijdens zijne diepgezonken ziekte kreeg Johan van geene menschen bezoek, behalve, dat de oude vrouw Sien bij hem kwam. Zij was de vader van Johan niet genegen, omdat zij meende te weten, dat de moeder van Johan zich wegens haar huwelijk verschrikkelijk had vermoord. Ook was het onaangenaam voor dat oude vrome meisje, dat het huis, waar zij woonde zulk een heidensch huis was, waar de meester haren goeden God niet kende en niet diende. Johan was zij goedgezind. Hij luisterde dikwijls langdurig en op eene geduldige wijze naar hare woorden over God en zijnen dienst. Zij hoopte zoo innig, dat het zaad, dat zij in zijn jonge hart uitstrooide, mocht blijken niet op eenen rotsgrond gevallen te zijn, maar wel in goede aarde, waar het rijk vruchten zou dragen.

Uit haren aard gevoelde Sien de storing niet goed, die in de verhouding tusschen zijnen vader met Johan gekomen was. Zij meende, dat de vader en de zoon over eene zaak, die haar onbekend was, in onvrede waren geraakt, die spoedig weder over zou gaan.

Toen Johan zóó langen tijd vreemd en op eenzame wijze in zijne kamer bleef, werd zij ongerust. Zij zag, dat zijn lichaamstoestand minderwaardig werd, zoodat zij vreesde, dat Johan zou doodgaan, zonder dat zij hem de geestelijke goederen had gegeven, die meer waarde hadden dan alles, wat der aarde is.

14.

Het oude meisje vroeg dus aan Johan, of dat hij het goed vond, wanneer zij bij hem kwam en over kostbare dingen met hem sprak, en hem ook eens voorlas uit den Bijbel. Johan zeide, dat hij het goedvond, wanneer zij het wilde.

Dikwijls kwam het oude meisje nu bij hem en ze verhaalde van de goedheid Gods, die zijne kinderen wel zwaar beproefde, om hunne harten te leeren kennen. Doch in de uiterste nood was hij steeds nabij. Dan verscheen hij aan zijne vromen en profeten in droomen en wonderlijke gezichten, zoodat hij hun uitkomst bracht.

In het moewe, lijdelijke hoofd van Johan werkten de woorden van het oude meisje vreemd na. Zij gebruikte voorname woorden en zinswendingen, welke zij zich uit vrome en diepzinnige schrifturen herinnerde, en het was daardoor voor den vermoeiden geest van Johan, alsof er iemand sprak van voorname stand en beschaving. In die dagen had hij, en ook des nachts, goddelijke gezichten en droomen van fraaie kleuren, zooals de fijne heilige en Italiaansche prenten waren, die de vader van Johan voor hem had ingekocht, en waarvan hij veel hield.

Op eenen nacht daalde een engel des Heeren van de trappen van de troon; hij kwam op stille voeten bloot naar Johan toe, hij kuste hem en hij noemde hem „lieveling”.

Over dag dacht Johan: „als het alles waar was, wat Sien van vader God in de hooge, kleurige hemelen vertelt, en als God mij verlost van het kwaad, dat mij zoo teistert, wat zou ik dan dankbaar zijn.”

Dus begon hij naar de lezingen en vertellingen van Sien te verlangen, zoodat hij haar meermalen vroeg bij hem te willen komen lezen en spreken. Sien dacht, dat nu het zaad in de goede aarde was gevallen. Toen Johan hare blijdschap bemerkte deed het hem genoegen, dat hij iemand vreugde kon geven. Hij verlangde nu meer naar God dan naar zijnen vader.

Plotseling trof hem die tegenstelling met veel felle pijn. Hij dacht: „dat is toch verschrikkelijk voor vader, dat ik in hetzelfde huis wonend hem niet wil zien, maar die dienstbode Sien wel . . . wat zal vader daarvan denken, en wat zal vader daarvan lijden.” Hij zeide dus tegen Sien, dat zij met hare lezingen en hare besprekingen maar eindigen moest, want dat hij alles ten slotte toch weinig belangwekkend vond, en zeer vermoeiend. Johan zag, dat het oude meisje ontstelde en verdriet ontving, toen zij aldus weggezonden werd. Het deed hem diep leed, dat hij haar verdriet moest doen. Ook miste hij de dingen, die zij gewoon was te vertellen en lezen. Hij had ook geene prachtige kleurgezichten meer. Maar hij dacht: „het is voor vader.”

Zijn lichaam was, door Johans wijze van leven en lijden, geheel krachteloos geworden. Daardoor had hij geene ontstellende droomen meer. Hij verlangde naar zijnen vader zonder lichaamsbeweging, als in den tijd, toen hij nog niet volwassen was. Johan was zielsverheugd toen hij zijne beterschap bemerkte. Hij dacht, dat hij het vreeselijke gevoel en het verdriet daarvan, overwonnen had. Daarna begon hij naar zijn vader te vragen. Zij naderden elkander weder, en zij raakten elkander aan, maar zonder dat Johan het zeer gevreesde gevoel herkende.

Na eenigen tijd leefden zij voortdurend en op regelmatige wijze samen. Maar hunne samenleving was nu van minder fijne aard geworden, omdat Johan een geheim had, waardoor hij ontzettend leed, en dat hij nochtans niet zeggen kon.

Toen Johan weder versterkt van lijf en leden werd, begonnen de aanvallen op zijnen vader weer. Doch zijn lichaam was nog zwak, en zijn afkeer van deze soort gevoelens en verlangens was zeer groot. Daardoor wist de jongen zich, wegens zijnen vader te bedwingen, maar hij leed toch onder dat bedwang, en hij verlangde naar eene volkomen scheiding van zijnen vader, zóódat zij in verschillende steden in verschillende landen zouden wonen.

In die dagen kreeg Johan geschriften in handen, waarin nauwkeurig geschreven werd over het gevoelsleven van menschen, die

evenzeer van de meerderheid afweken, als Johan het deed. Het eerste opstel las hij daarover bij toeval, doch hij lette er op, en uit de ruime boekerij van zijnen vader, zocht Johan uitvoerige en talrijke boekwerken over den afwijkenden toestand van lichaam en ziel, dien hij dikwijls beslist als de zijne herkende. Hij had in de boekenkamers van zijnen vader steeds vrije voet en vrije handeling, zonder dat zijn vader hem vroeg wat hij wel las, in tegenstelling met naar wat hij liggen liet. Sommige gevoelens uit vroegere jaren, bijvoorbeeld zijne vreemde en snel overgankelijke genegenheden voor als nette matrozen gekleede en kleine jongens, werden hem door zijne lezingen helderder. Maar daarentegen verstond hij velerlei vakwoorden uit de geneeskundige en rechtskundige wetenschappen niet. Daarnaar vroeg hij zijnen vader nooit, hoewel hij vroeger alles navroeg, wat hij niet wist en wat hij niet vinden kon. Dikwijls leed hij zeer, omdat hij zijnen vader veel verbergen wilde en kon. Maar hij dacht moedeloos: „omdat ik juist voor vader zoo gevoel, is ons leven toch verward. Met eenen ander zou ik mijn gevoel kunnen uitleven, alleen met mijnen vader niet. En omdat ik toch zooveel van hem houd, kan ik vader niet verlaten.”

TWEEDE HOOFDSTUK

1.

In de herfst hadden Johan en zijn vader samen verschillende aangename dagen gehad, en hun levenstoestand was daardoor vrijwel voldoende geworden.

Toen Johan op eenen Maandagmorgen, na eenen uitmuntend doorgebrachten Zondag, wakker was geworden, dacht hij daarover heerlijk na.

De duisternis van den laten nacht was aan het wegwijken voor het stille licht van den morgen. Johan zag het altijd gaarne hoe de nacht in den dag veranderd werd. Er was nog geen geluid in hun huis. Toen stond Johan nog niet op, want hij vond het heerlijk aan zijnen vader te denken, want hunne samenleving was nu vrij goed. En Johan dacht ook, dat het zoo wel dikwijls gaan zou, wanneer een jongen groot werd, dat hij dan aan zijnen vader niet alles meer vertellen kon, wat er in hem gebeurde.

Buiten zag Johan, dat het regende zonder geluid, zoodat een fijne en grijze mist tusschen den laagwitten hemel en de donkere aarde stond. Maar de tuin, het grasveld, en het bestrate weggetje daarvoor, die zagen er uit alsof de nacht minder fijn en minder stil was geweest, maar daarentegen vol luiden regen en wind. De buien hadden gisteren de boomen en de takken al zoo ontzettend beetgehad, en nu waren na de nacht zoowat alle bladen er van afgeslagen.

Een perenboompje vlak onder Johans ruiten was in den nacht door wind en regen gewoonweg leeggeraasd. Het had niet eens zijne laatste blaadjes meer, dus het stond nu met zijne natte takjes op eene zeer armoedige manier in het matte morgenlicht.

2.

Uit zijne kamer kwam Johan in een bovenportaal, waar het weder donkerder dan in zijne kamer zelve was. De wanden daar waren halfhoog met oud eikenhout afgetimmerd. Johan verheugde zich toen ten eerste over de oude en kostbare fraaiheid van hun huis in allen deele.

Hij ging de trap af, die naar beneden lichter werd, naar het licht

toe van de witte benedenwoning. De scherpere kalkschijn maakte Johan klaarweg wakker, en alhoewel het regende, wilde Johan graag lachen.

Zijne ontbijtkamer was nu klaar. Hij gebruikte een oud fransch theekopje van porcelein, dat grijswit en dof-goud was. Een etensbordje had hij van zeldzaam italiaansch steengebak, uit oude eeuwen uit de stad Faënza. En hij was zóó blij met het bezit en in het gebruik van die zeldene voorwerpen, dat hij rilde. Vroeger had Johan zijnen vader afgevraagd, hoe het kwam, dat hij zoo buitengewoon sterk gevoelend van enkele gebruiksvoorwerpen hield. Zijn vader zeide, dat het aangenaam kon wezen zeer sterk van menschen en dingen te houden.

Na zijn ontbijt in de zeer aangename eetkamer ging hij door de witte benedengangen, langs zijne voortreffelijke klok, die oud en ernstig tikte. Toen kwam hij buiten op de Markt. Die was aan vier zijden ingesloten, zoodat het juist een groote kamer leek. Het licht was op den morgen laag in de lucht. Johan vond de Markt prachtig, op dezelfde wijze, als hij zijn fijn porcelein en uitmuntend gekleurd aardewerk prachtig vond. Aan de eene korte kant was de fijngeformeerde Binnenpoort; aan de overzijde was het gemeentehuis gebouwd, met statige formatie van hooge trappen, en een trapgevel. Het gemeentehuis vond Johan dien morgen mooier dan de Binnenpoort, dus langs dat kwam hij bij school.

3.

Johan groette de andere jongens beleefd in het voorbijgaan. Hij bleef niet bij hen buiten, omdat hij toch nooit vele verhoudingen met hen had maar hij ging wel dadelijk naar binnen in de glazige bleekte van hun lokaal, wachten op de eerste les.

Om negen uur werd op eene wilde wijze door eenen jongen aan een bel getrokken, die nietswaardig was vergeleken bij de kostelijke bel, die Johan in zijn benedenhuis had. De jongen dacht er wel aan, hoeveel beter alles in huis was dan op school. Maar hij durfde niet geheele dagen dicht bij zijnen vader te blijven.

Johan had les in eene klasse, die den slechten naam had, dat zij steeds in lastige buien van vrijheid uitviel tegen iederen onderwijzer, die niet zonder voorbehoud baas was. De onderwijzers, die dit wisten, lieten in de klasse van Johan nooit ongestraft iets gebeuren,

dat precies strafbaar was. Johan deed nooit met onrustige gebeurtenissen in de klasse mee, omdat hij zich nooit de gelijke van zoovele jongens gevoelde. Ook werkte hij ernstig en zorgvuldig aan het herwinnen van zijnen onbesproken naam onder de onderwijzers, die door zijn leugenachtig wegblijven uit de school veel te veel geleden had. Johan leverde zijn schriftelijk werk zonder fouten in, waardoor aanmerkingen niet langer voorkwamen, en opmerkingen werden zeldzaam.

Dien morgen dacht hij dikwijls over zich zelve: waarom hij zulke afschuwelijke genegenheden voor zijnen vader had, en waarom hij vaak op zulk eene overdrevene wijze hield van sommige jongens, zoolang zij jong waren; van sommige bouwwerken: hun huis, het gemeentehuis, de Binnenpoort, en ook had hij gevoelens als van liefde voor sommige bijzondere deelen van hunne woning, zooals het donkerhouten bovenportaal, de deurbel, en voor zeer vele zijner fijne en porceleinen gebruiksvoorwerpen.

In het glazige, bleeke lokaal, met veel te weinig zonneschijn voor Johan viel de morgen hem zwaarmoedig lang.

4.

Maar o, dan, o, dan, toen hij op het middagoogenblik de doffe school uitliep. De lucht boven stad en lande was uitgeregend en door den wind opgeruimd. Voor het eerst na reeksen van regendagen blonken de torens en de hooge huizen, boomen en andere dingen, volop in het dundampende zonlicht. Toen Johan het zag kon hij niet dadelijk naar huis gaan. Hij wilde zien, hoe de rivier was, met tegenwind en stroom, en hij wilde het stadje zien met vele kleine huizen en enkele groote gebouwen. Hij vond de streek buiten de stad aan 't water dan ook zoo mooi. Er was wind, maar er was geen regen. De zonnige hemel stond hoog en blauw boven de stille stad gebouwd; de lucht was van lichtachtig goud en geurde; de Markt was juist in een plek zonnelicht gelegen, dat tinkelend op twee leien daken blonk.

Johan stond stil te kijken. Voor zich had hij zonnelicht, maar achter zich had hij toch regenlucht. De regen won het van de zon, die hoog streed, in het blinkende en vaste blauw boven de stad. Het sterke licht op de Markt was reeds uitgedoofd. Johan voelde zich ineens koel, moew, verdrietig, dat hij zóó ver van huis weg was,

en dat hij dus nu langs zulk eenen verren weg terug moest gaan. Ook verdroot het hem, omdat hij zijnen vader met eenen hunner maaltijden had laten wachten.

Dus kwam hij stil, geslagen in huis, en bij zijnen vader in de etenskamer.

5.

Zijn vader vroeg niet, waardoor hij zoo laat was gekomen. Dat was Johan onaangenaam, en hij dacht: „het mooie in onze verhouding, dat is geweest, en ik voel eerst goed, hoe mooi het is geweest nu het verloren is.”

Dien middag gebruikte Johan een koffiekopje, dat van de zelfde lichtgrijze porceleinstof was als zijn kopje voor de thee. Het was op gelijke wijze met dof goud verguld. Maar het was fraaier gevormd. Johan dacht er eigenaardig aan, dat hij dit zeer moeilijk vervangbare kopje eens aan een gewonen jongen had willen afstaan, zooals hij al eens eenige voorwerpen, die hij zelf zeer waardeerde, in eenen aanval van losse genegenheid had weggegeven. Toen zijn vader dat wist, had hij gezegd, dat Johan uitteraard vrij was in de beschikking over zijn eigen goed, maar dat dit wilde weggeven van kostelijke dingen in geen een deele een waardeerbare of edelmoedige eigenschap was. Wel was het in allen deele eene gewoonte van menschen met slechte zeden en een verzwakt, wankelbaar gemoed.

Toen Johan daaraan op dien Maandagmiddag dacht, betreurde hij zijn leven diep. Hij keek naar zijnen vader, die stil was, en daarna zeide Johan rustig en op rustige wijze genegen: „weet u, waardoor ik zoo laat was vandaag? Ik ben een eind buiten de haven gaan wandelen. Als het Woensdag was zou ik den heelen middag wel met u uit willen. Maar ik wil niet van school wegblijven . . . willen we na vieren samen het land ingaan? Komt u mij dan van school halen?”

Johan zag, dat zijn vader van harte over zijn voorstel verheugd was, en dat maakte den jongen trillende blijd. Die blijdschap had hij nog behouden, toen Johan 's middags in school was gekomen.

6.

De middag viel hem wel moeielijk om oplettend in de drie lessen te zijn. Want Johan verlangde zeer naar zijnen vader, op eene kalme

wijze, zonder verdriet.

Toen het vier uur was, liepen zij samen dadelijk weg. De Markt kwamen zij over, die Johan op dien dag en op dat uur prachtig van licht en ook van bebouwing vond. Daarna kwamen zij onder het kostbare bouwwerk van de Binnenpoort door in de buitenbouw van de stad. Zij gingen het veld in, dat om de stad ligt, Johan was zielsdiep verheugd, dat hij weder zóó dicht bij zijnen vader leven kon, zonder schandelijke gewaarwordingen. De jongen en zijn vader liepen toen hand in hand, als een jongen en een meisje. Johan gevoelde, dat de linkerhand van zijnen vader heel zacht was. Zij liepen langzaam over het veldpad onder de laagte van de herfstlucht, die dicht deemsterde, weder naar de rivier toe. Aan de boomen beneden-dijks was het wel hoorbaar, dat er meer wind was opgekomen, en Johan vond het toen belangrijk om te zien hoe de prachtige rivier wezen zou met wind en met dat avondlicht.

„Vader,” zeide hij, toen ze aan de rivier waren: „ik hou zooveel van u . . . ik voel mij net zoo goed als in onzen besten tijd.”

Er was weinig licht in de lucht toen ze weer in de stad waren. De meeste huizen hadden hun nacht al begonnen. De winkelwoningen waren verlicht, en de andere woningen waren donker.

Nadat zij bij hunne woning gekomen waren, zeide Johan: „laten wij niet achterin gaan door den tuin . . . laat ik aan de voordeur bellen, want dan hoor ik de bel in de gang, en dat vind ik zoo heerlijk om te hooren.”

Zijn vader lachte, omdat hij dit voor het eerst van zijn leven hoorde. Daarna lachte de jongen ook, maar die zeide ernstig: „’t is allicht vreemd, maar toch is ’t zoo . . . ik ben verbazend op ’t geluid van de deurbel gesteld . . . ’s avonds kan ik vaak verlangen, dat er iemand komt om geluid met de bel te maken.”

Nadat hij dit gezegd had belde Johan en hij luisterde zorgzaam naar het klinkklare luiden.

7.

Johan zorgde geheel alleen, dat zijn vader en hij nog thee kregen. Dat deed hij meermalen, en hij vond het steeds aangenaam om te doen, want bij het klaarmaken van thee hanteerde hij vele voorwerpen, die hij op zijn eigene sterke manier liefhad. De mooiste dingen, welke Johan op dien middag in gebruik nam waren een

komfoor van kunstvol uitgewerkt kopergoed uit het oude Holland afkomstig, dan een theekop van Fransch steenwerk voor zijnen vader, en voor zich zelven een drinkbakje van koffiebruin porcelein, maar wit en blauw van binnen.

De kamer liet hij donker. Uit zijn koperen komfoortje, dat door zijn eigen lichtje als goud blonk, streepten lijnen van licht in het vertrek. Sommige daarvan raakten het gelaat van den vader van Johan met dunne lichtschijn. De jongen zag naar het stille, geliefde gezicht, vredig in dien gouden schijn. Hij wist, dat hij de laatste jaren niet op zulk eene volkomen vredige en ongestoorde manier met zijnen vader had samengeleefd. Hij dacht ongestoord: „laat ik vader nu vertellen, wat mijn groot en geheim verdriet is.” Maar dadelijk daarop dacht hij: „doe het niet . . . doe het niet . . . wanneer je het eenmaal gezegd hebt, kun je geen woord meer ervan in je macht terugkrijgen . . . en vader kan een afkeer van je krijgen, als hij het weet.”

De fijne rust van Johan was verdwenen, en wel vervangen door de vrees, dat hij in de verleidelijke vreedzaamheid van dien dag ertoe komen zou, dat hij aan zijnen vader zijn afschuwelijk geheim zeide.

De angst, dat hij spreken zou, kreeg den jongen sterk beet, en hij wist, dat het nu zeer gevaarlijk voor hem was, dat hij voortdurend bij zijnen vader bleef. Johan dacht fel: „daar komen de gevolgen van mijn afwijkend gevoelsleven weder.” Toen stond hij kalm op, en hij zeide, precies overwegend alsof hij woord voor woord schreef: „vader, ik voel mij zoo tevreden en zoo gelukkig met u, dat ik er toe zou kunnen komen, u mijn geheim te vertellen, dat mij vroeger zoo ziek heeft gemaakt . . . maar ik ben zeker, dat wij daarna alle twee ellendig zullen zijn. Laat ik nu vandaag verder maar alleen in mijne kamers blijven . . . daar voel ik mij tenminste veilig.

8.

Op het einde van de avond verloor Johan die gevreesde behoefte om zijnen vader te vertellen van het vreeselijke en teisterende verdriet. Hij verheugde zich om de wille van hen beiden, dat hij zich niet roekeloos tot zulk eene gevaarlijke vertelling had laten verleiden. Wanneer zijn vader het wist, zou hij Johan voor altijd hebben gehaat.

De jongen was nu tevreden. In den laten avond werkte hij steeds rustig door. Naast zijn hoofd ruischte zijne kamerlamp warm en zacht. Wanneer Johan uit de ruiten keek zag hij den straatweg en het grasland tusschen huis en tuin fijn in zonnig lamplicht. Verderop was de tuin met boomen donker, die op een bosch vol geheimen leek.

Het luiden van de kerkklok hoog en dreunend tot tien uur toe vond Johan onhinderlijk. En juist heerlijk vond hij het luide slaan van tienem door zijne klok in de witte portalen beneden. Kortom tijd daarna werd de deurbel klankrijk overgetrokken. Dat was de bode van de post die in den laten avond nooit door hunnen diepen en donkeren tuin doordurfde, omdat hij bang was voor gevaarlijke spoken. Johan vond het geloof van dien man zéér waardeerbaar, want nu hoorde hij de heldere bel eenige malen meer dan anders.

Toen de klankrijke bel in het benedenhuis uitgeluid had, stond Johan op, en hij ging naar de deur om de brieven en drukwerken voor zijnen vader te halen.

De man zat werkzaam in eene van zijne boekenkamers, die verlicht was door twee lampen, en verwarmd door licht hout in een open haard. Johan gevoelde een vredig verlangen om nu nog wat bij zijnen vader te zijn en hij zeide daarvan: „vader, onze verhouding is nu niet meer zoo eenvoudig als vroeger . . . maar vanavond wil ik zoo graag nog een uur bij u blijven . . .”

De jongen vleide zijnen vader met zijne stem, en beide waren zij toen zeer gelukkig. Johan legde zich op een haardkleed voor het zachte en warme vuur, in de streek van licht met zijn tevreden gezicht. Hij las langzaam een eenvoudig boek. Hij bemerkte, dat zijn vader eenige malen naar hem keek, maar Johan keek nooit terug om den gelukkigen blik van zijnen vader niet te verstoren.

Later sloeg de klok beneden elf uur, waarnaar Johan diep bewogen luisterde. „Vader,” zeide hij in verrukking, „hoe komt het toch, dat ik zoo veel van die klok houd . . . dat is zoo heerlijk.”

DERDE HOOFDSTUK

1.

Het duurde in dat jaar lang, voordat na wind en regentijd, sterke ongestoorde winter kwam. Als het herfst was verlangde Johan naar de winter, die fijner verlichting had uit hoogere verhelderde lucht. Vooral het gemeentehuis stond met fraaie gevelteekening scherp in helderheid van menigen wintermiddag.

Toen de herfst tegen den winter de nederlaag had geleden, werd het weer in de lucht dadelijk vast. Het vroom nu in alle nachten, wanneer Johan daarna 's morgens om de stad heen naar de school ging zag hij de velden op zulk eene wijze bevroren, dat ze fijn ingesneeuwd leken.

Daarna kwamen witte dagen en witte nachten.

De Markt was op eenen mooien morgen ineens geheel wit en stil geworden. Dat schoon duurde niet lang, want in de stad werd de witheid van de sneeuw al spoedig stukgelopen. Maar buiten de straten, waar de velden onbeschreden bleven, daar hield sneeuw in koude lucht zich lang en zonder bederf goed. Zijn vader en Johan kwamen nu in dien tijd dikwijls buiten de poort der stad. Hunne samenleving was wederom even vertrouwd als vroeger geworden, zonder sprake van verdriet.

In den voorwinter kreeg Johan eene zeer sterke genegenheid voor eenen jongen van zijne klas, nadat hij dien voor 't eerst gezien had, goed gekleed in een nieuwe winterjekk, met een muts van fijn gekroesd en zwart bontwerk. Maar Johan wist nu uit wetenschappelijke geschriften de gevaarlijke waarde van zulke ontroeringen. Hij hield zich op eene voorzichtige wijze stil. Johan kon dat doen, omdat zijne liefde voor dien jongen in geen deel zoo sterk was als zijne liefde voor zijnen vader. Dus genoot hij voorzichtig van zijne genegenheid zonder daarvan iets te uiten. Hij dacht: „wanneer mijn gevoelsleven van dien aard is, dan moet ik dat zoo goed mogelijk zien te verdragen en vooral zorgen, dat mijn hooge naam niet bij geringe menschen in opspraak komt, zooals ik dat in de geschriften van vader dikwijls gelezen heb.”

Johan bemerkte, dat hij tijdens zijne genegenheid voor dien jongen, met wien hij overigens nooit de minste verhouding had, nimmer op verschrikkelijke wijze naar zijnen vader verlangde.

Zijne bijzondere waardeering voor den jongen verbrak, doordat hij hem op eenen dag, dat hij bovendien onvoldoende gekleed was, onaangename woorden hoorde zeggen tegen eenen jongen, van wien Johan altijd een afkeer had. Johan walgde dus, en hij waardeerde dien jongen daarna niet meer.

Gedurende eenigen tijd bleef zijn aandoenlijk gestel van ontroering en waardeering leeg.

2.

Des Maandags in het latere deel van den winter kwam een jongen uit den vreemde les nemen in dezelfde school als Johan. Ook kwam hij in dezelfde klas, en zijne plaats werd hem aangewezen op de rij van banken rechts van Johan. Die was voor zijn schoolbank te groot van lijf en leden, zoodat hij gewoonlijk niet recht, maar wel dwars in zijne bank zat. Dus kon hij nu gemakkelijk naar den jongen kijken, zonder dat de leeraar bemerken en bewijzen kon, dat Johan buiten de les om leefde.

De jongen was een half-Hollandsche jongen uit Indië. Hij was nog niet volwassen, maar wel juist in de jaren, dat Johan jongens het innigst genegen was. Zijn haar was dik-kort-geknipt, blauwachtig-zwart. Zijn gezicht was van voren vlak. Hij had blozende kleur op zijne wangen, maar de blos was gedempt van kleur door de fijne bruinheid van de huid, die Johan prachtig vond. Zijne oogen waren blauwachtig en zwart. Hij zat niet rustig, die jongen, want hij was vreemd in die lessen in die school. Hij verstond niet dadelijk goed, wat de lesgevende leeraar zei, en hij was dan verlegen.

Johan vond dat alles aangenaam en vermakelijk. Hij hield zich den geheelen morgen met den jongen bezig, maar op eene voorzigtige en oplettende wijze, zoodat hij geen antwoord uit de lessen miste, zoodat niemand zijne bezigheid bemerkte.

Toen hij in de laatste morgenles hoorde, dat de jongen Paul Mansfeld heette, verheugde hem dit te weten, daar dit hem dichter bij zijnen jongen bracht.

3.

Het was Johan van ontroering onmogelijk naar zijnen vader in hun huis te gaan toen het twaalf uur was.

Hij las in den laatsten tijd ook geschriften, waarin aan gevoelens als hij nu zeker wist de zijne te zijn, een ruim bestaansrecht werd toegekend. Johan hield heel veel van zich zelve, en het zou hem moeilijk zijn gevallen een gevoel, dat het zijne was, als onwaardig en verwerpelijk te erkennen. Dus over die schriften was hij zeer verheugd. Maar wel betreurde hij diep, dat zijn gevoel zoo gevaarlijk-sterk juist naar zijnen vader genegen was.

Dien Maandagmorgen na twaalfen ging Johan de stad uit, op wijde wegen van hun huis af, langs de lage landen bij de rivier. De middag was licht en hoog, zijn hart was licht en verheugd, terwijl Johan in zijne blauwe oogen een zacht gevoel van inspanning voelde. Hij verlangde nu naar zijnen vader.

Toen hij door de witte en hooge portalen van hun benedenhuis liep, had Johan het verlangen naar Paul Mansfeld op gelijkwaardige en op niet minder sterke wijze, als hij vroeger tegen zijnen vader had gehad. Maar in de bruine eetkamer bij zijnen vader was Johan geheel kalm, zonder ontroeringen.

's Middags voor de school voor de tweede maal op dien dag begon, ging Johan uit het huis weg, omdat hij in zijn wederbewogen leven behoefte had aan ruimen adem en rust. Hij was zeer verheugd, hoewel hij onrustig was. Zijne vreugde hield hij gedurende de eerste les van dien middag, dat hij telkens naar dien jongen uit den vreemde keek. Hij dacht: „wanneer de jongens en de onderwijzers wisten, dat ik nu Paul Mansfeld zóó genegen ben, wat zouden zij dan zeggen?”

Gedurende hunne tweede les echter brak de sterke stemming van Johan in eens hard af. Hij werd slap en week-gevoelig, alsof hij slechte spijzen had opgegeten, die zijn bevend lichaam uitwerpen moest. Johan besloot toen dadelijk naar huis te gaan, naar zijnen vader. Maar dan moest hij zeggen aan dien onderwijzer juist, dat hij ziek was, en behoefte had om naar huis te gaan. Dat wilde Johan niet, want dan bemoeide zich een aantal jongens alweder met zijn geval. Dus bleef hij gedurende eenen geruimen tijd tegenwegen wat hij doen zou en wat hij niet zou doen. Totdat het kwart voor vieren was; toen dacht hij: „het is nu toch de moeite niet meer.”

De dalende dag en daarna de avond lieten Johan rustig. Hij deed goed en wel met ingespannen vlijt, zijn werk af, weinig bedacht op den jongen. Na dat lezen in een boekwerk van eenvoudigen inhoud en stijl. Dikwijls zat hij op dien laten avond stil. Hij had zijn hoofd

dicht bij de dun-dampende lamp vol licht, dat met gouden schijn de blinkespiegels van zijne oogen betoog. In dat zonnige lamplicht bloeiden bloemen zijner gedachten trillend open. Hij dacht aan zijnen vader het meest, van wien hij nu zonder lichamelijke genegenheden hield. Ook dacht hij veel aan zich zelve, en of hij nog langen tijd bij zijnen vader in een huis samenleven zou.

Later bleef hij gedurende eenen korten tijd bij zijnen vader, en hij hoorde daar de prachtige klok tien uren slaan. Johan wachtte af, of de bijgeloovige postbode allicht brieven voor hun huis had, omdat dan de heldere bel beneden in de witte en klinkende portalen zou worden geluid. Maar dat gebeurde op dien avond niet, en toen het voor hem laat genoeg was geworden, begon Johan zich klaar te maken voor de nacht. Hij legde zijn gelukkig hoofd in de samenvouwing van zijn witte handen en zonder gerucht leefde Johan zich in slaap.

Johan had dien nacht droomen van eene bijzondere en gouden verfijning. Zijn vader was daarbij betrokken, maar zonder onrust. Ook Paul Mansfeld. Johan gevoelde, dat hij nu gelukkig was, en zijn geluk brak volstrekt niet met den morgen.

4.

De morgen was diep van licht en schoon van vroege zonnenschijn. Het was nog geen tijd voor de lente, en toch was de lucht vol helder wit en helder blauw, dat door den wind in beweging werd gehouden. „Wat is het daglicht mooi van morgen,” dacht Johan.

Hij dacht ook aan Paul Mansfeld. Johan meende nu, dat het niet voldoende beleefd was geweest, dat hij niet tegen Paul iets had gesproken. Hij nam zich voor vanmorgen met hem te spreken. Dan hoorde hij tevens de stem van den jongen. Het verlangen naar die stem was zeer sterk. Johan ging daarvoor vroeg naar school. Hij liep met kloppend hart over de Markt, die prachtig in het licht stond. Hij vond het toen onaangenaam, dat hij zoo onrustig was geworden door het verlangen naar de stem van eenen jongen, die hij ongeveer niet eens kende. Toen Johan zag, dat Paul Mansfeld bij de school met andere jongens bezig was, verheugde hij zich daarover zoo sterk, dat hij er van schrok. Veel liever was hij nu niet naar dien invloedrijken jongen gegaan, maar hij kon het toch niet nalaten. Johan kwam bij Paul, trillende, zoodat hij onmogelijk zijne

stem goed houden kon. Hij zeide nederig, zoodat andere jongens dat verwonderd hoorden:

„Vergeef me, dat ik mij gisteren niet aan je heb voorgesteld . . . ik wil graag goed met je zijn . . . ik heet Van Vere de With.”

„Ik heet Paul . . . Pauken zeggen ze thuis en op school.”

„Mijn voornaam is Johan.”

Hij was nu rustig genoeg, omdat hij den jongen bij zich had. Zij liepen samen van de andere lieden af. Johan dacht, dat toch niemand weten kon, dat hij met afwijkende genegenheden voor Pauken leefde. Daarom werd hij rustig, en daardoor zeide hij strak en hooghartig: „Je familie woont zeker pas eenige dagen hier?”

„Ik alleen . . . mijn vader-en-moeder zijn in Indië gebleven . . . ik woon hier bij een oom van mij in de Goilberdingenstraat.”

„Dat is dicht bij ons . . . wij wonen op de Markt, in dat grijze huis . . . het is een heel oud huis, maar ook heel mooi . . . oude huizen zijn veel mooier dan nieuwe.”

De half-Hollandsche jongen keek met zijn blauwachtige, zwarte oogen naar Johan op, dien hij vreemd vond. Dat hadden andere jongens uit de stad hem gisteren al verteld: dat de vader van Johan zich met niemand van de mannen uit Cuilemburg bemoeide en Johan met niemand van de jongens.

„Als je het prettig vindt,” zeide Johan tegen Paul, „dan moet je maar eens komen om ons huis en onzen tuin te zien. Ik heb veel mooie dingen . . . die zal ik je dan ook laten zien . . . als er iets bij is, wat je mooi vindt, zal ik je dat afstaan.”

Daarna begonnen de lessen.

5.

Johan deed dien morgen, gelijk hij den vorigen dag met den jongen had gedaan. Hij ging op zulk eene wijze zitten, dat hij den jongen Paul telkens goed kon zien, wanneer hij daar behoefte aan had. Hij dacht over hun gesprek van heden. Johan had twee dingen in dat gesprek gebracht, die vreemd genoeg waren. Want hij had Pauken dadelijk gevraagd in hun huis in zijne kamers te komen, terwijl nooit een jongen van de school in hun huis kwam. Verder had hij Paul een aandeel aangeboden in zijne mooiste kunstvoorwerpen. Het was vreemd zoo te leven, en ook was het gevaarlijk. Johan dacht er over, wat hij zeggen moest, wanneer zijn vader vroeg,

waarom hij juist dien vreemden jongen ineens in hun huis bracht. En hoe hij er toe kwam aan dien jongen voorwerpen af te staan, waarop hij zelf gesteld was. Johan wist, dat hij in dezen gevoels-toestand aan Paul niets van zijn mooiste weigeren zou. Zijn vader zou wellicht daaraan zonder uitgesproken uitleg begrijpen, dat het gevoel van Johan voor Paul Mansfeld van afwijkenden aard en aanleg was.

Johan hield altijd door volkomen toevertrouwd van zijnen vader, en het weten, dat hij iets van groot belang voor zijnen vader verborgen hield, hinderde Johan vol pijn. Dikwijls gevoelde hij behoefte zijnen vader over zijne vreemde genegenheid te spreken; ook over de vreeselijke manier waarop hij zijnen vader-zelfen had liefgehad. Johan wist, dat zijn vader zeer veel leed door het geheim, dat Johan had ziek gemaakt, en daarom was hij tot eenen duidelijken uitleg niet ongenegen. Maar vrees hield hem terug, omdat Johan niet wist, welke meening zijn vader tegenover dit gevoel behartigde. Sommige schrijvers, waarvan Johan iets gelezen had kenden aan het gevoel een ruim bestaansrecht toe. Maar over het algemeen werd het beslist veroordeeld. Uit levensbeschrijvingen had Johan onvoorwaardelijk gelezen, dat op die wijze gevoelende mannen menigmaal werden gehaat en veracht, totdat zij zich zelve vermoord hadden.

Johan wist niet, hoe zijn vader na zulk soort van mededeelingen over hem denken zou. Hij was niet eens op de hoogte, of zijn vader wist, dat hij uit de boekenkamers desbetreffende boeken en tijdschriften had ter lezing genomen.

6.

Johan ging na dien morgen om twaalf uur naar huis. Hij was toen teergevoelig, en in die gevoelige teederheid veroordeelde hij zich zelve zeer, dat hij zijnen vader liet lijden door te spreken over een afschuwelijk geheim, en daarna niet te zeggen, wat het was. Hij hield zoo innig veel van zijnen vader. Maar toch dacht Johan ook, dat het misschien voor zijnen vader nog ontstellender was wel te vernemen, welke verhoudingen zijn leven eenen tijd lang hadden beheerscht en onderworpen. Genegenheid voor zijnen vader bracht hem tot volkomen zuivere bekennen van alles, wat in de laatste jaren in zijnen geest en in zijn lichaam was voorgevallen. Maar vrees voor het onbekende en onberekenbare na de bekentenis hield Johan

toen nog terug.

Bij zijn vader was hij stil; toen zeide hij:

„Vader, er is een nieuwe jongen op school gekomen.”

De vader van Johan verwonderde zich, dat deze over menschen en gebeurtenissen van de school sprak, wat hij alleen bij hooge uitzonderingen deed.

„Is er iets bijzonders met dien jongen,” vroeg de vader van Johan.

„Ja,” zeide Johan, en hij dacht: „ik houd zooveel van vader, dat ik hem alles zeg.”

Hij zeide verder snelweg: „Het is een gewone jongen, maar voor mij moet hij toch iets buitengewoons hebben. Gisteren is hij voor het eerst op school gekomen, en vandaag heb ik hem al gevraagd of hij hier in huis wou komen. Ik vond dat vreemd van mij-zelf . . . hoe vindt u het?”

„Ook vreemd . . . en niet aangenaam . . . ik houd niet van plotse-linge bewegingen zonder nadenken . . . maar je moet doen wat je zelf noodig vindt, en niet wat ik noodig vind . . . dat zou geen leven voor je zijn.”

De stem van den vader van Johan klonk hard in de ooren van den jongen door, zoodat deze dacht: „zou vader mijn gevoel vermoeden of kennen?” Hij zeide stil en niet zoo snel: „Ik zei, dat ons huis zoo mooi was, en dat wij zooveel mooie dingen hadden . . . en dat ik hem daarvan wel wat geven wilde” . . .

Zijne stem was nederig alsof hij bekende aan iets vernederends schuldig te wezen. Johan keek naar zijn vader, en hij berekende beslist, dat hij nu verder niets zeggen zou.

„Waarom vertel je dat zoo, Hans? Vind-je het zelf van beteekenis?” De stem van Johan was nu weer vast en klankrijk:

„Ik vind het vreemd, omdat wij tweeën anders heelemaal niet vriendelijk en goedgeefsich voor vreemde menschen zijn. Er zijn vreemde dingen, die ik u niet vertellen kan al wil ik het zelf nog zoo graag . . . daarvan hebben wij alletwee verdriet . . . als er iets vreemds gebeurt, wil ik het u altijd zeggen . . . gelooft u, dat er gauw een breuk tusschen ons komt?”

„Nu je er naar vraagt . . . je begint er zelf over . . . soms vrees ik het . . . er zijn dingen, die niemand verhinderen kan . . . en je verandert . . . wanneer we de jaren van jou verandering maar eenmaal door zijn.”

„Hoe zal ik nu met dien jongen doen? Hier in ons huis brengen?”

„Je moet doen, wat je zelf wilt, en niet wat ik wil . . . dat heb ik je al eens meer gezegd . . . maar in het algemeen zou ik willen zeggen, dat plotselinge genegenheden gevaarlijk zijn en niet veel waard. En het in 't wilde weggeven van geld en goed is geene deugd, maar de uiting van mindere karakters en niet van goede zeden.”

„Vader,” zeide Johan, en zijne stem klonk nu diep van verdriet, „ik hou toch zoo veel van u . . . , als ik minder van u hield, zouden wij minder moeite met elkander hebben . . . kan dat?”

Zijn vader zeide, dat eene sterke genegenheid een zware last was, die moeilijk te dragen viel.

Na dien tijd behield Johan voortdurend zijne bijzondere waardeering voor den half-Hollandschen jongen Paul. Hij had veelal sterke behoeften bij hem te zijn, vooral om zijne oogen en zijne stem, en die behoefte bevredigde Johan geregeld, maar dikwijls met inniger weerzin. In het huis bij zijnen vader bracht Johan den jongen niet, en dus bleef hij buiten gelegenheid en verleiding van hem zijne eigendommen te laten zien, en desgewenscht een aandeel daaruit af te staan.

VIERDE HOOFDSTUK

1.

In den winter kreeg Johan des middags in hunne school twee uur achter elkander les, zonder de vrijheid van een kwartier ertusschen. Als het lente was geworden, werd het vrije kwartier hun weder wel gegeven, maar dan duurde de middagschool tot half vijf, dus een half uur langer. Dit werd gedaan om de wille van de inspannende examens die de verschillende jongens moesten doorkomen. Meestal voor de derde en de hoogere klassen van Hoogere Burgerscholen te Utrecht en Bommel, ook voor Cadet te Alkmaar en Adelborst te Willemsoord.

De lente was dat jaar vroeg met vele vaste en klare dagen gekomen, zoodat de zomerdienst voor de school ook vroeg begonnen werd. Tusschen vieren en half vijf moesten dan dikwijls de lampen nog licht op. Zij hingen met hun drieën boven het middenpad van de klasse te branden bleekgeel in het verval van den laten namiddag.

Sommige jongens spraken met elkander af, dat zij op eenen middag dol plezier zouden maken met de drie lampen. Het moest gebeuren gedurende hunne Fransche lessen, want de Fransche onderwijzer had in hunne lastige klasse niet de minste orde, want hij was jong en dikwijls op zenuwzieke wijze driftig. Ook was de jonge onderwijzer, op slechte voet met den hoofdonderwijzer, die zeer gaarne had, dat zijne lessen werden verstoord, omdat dit een reden kon worden voor ongevraagd ontslag. Het vorige jaar hadden dezelfde jongens hunne klas ook altijd in opstand gebracht door de spelen met de lampen.

Een van de jongens vroeg dan, of hij iets aan het lamplicht veranderen mocht, hooger doen of lager doen. Dan wipte zoo'n jongen vlug en veilig met natgemaakte vingers langs het verhitte glas, dat dan weldra scherp in scherven berstte. De andere jongens maakten daarna voortdurend leven en geweld over zulke ook voor hen gevaarlijke ongelukken.

2.

Toen de Fransche les begonnen was, scheen het daglicht nog zeer voldoende in het opene en hooge lokaal. Maar Kor Koster, die de

voornaamste van de duivelachtige jongens was, stak zelf toch zonder vragen en zonder bekomen verlof van den jongen onderwijzer de lampen aan. De onderwijzer durfde daarover geen woord uit te spreken.

Nadat eenige minuten op een vreemd-rustige wijze gewerkt was, stond Kor Koster op, zeggende, dat hij die achterste lamp eens wat temmen zou, want dat ding loeide als een stier, en stak ook zijn tong tegen hunnen goeden onderwijzer uit. De jonge man voelde, dat men hem in die klasse weder begon te mishandelen. Hij wilde tegen spreken, maar zijne stem stikte in zijne zwellende keel.

Toen brak het eerste lampeglas. Het viel deels in fijne warme schervels over de achterste banken. Een grooter scherf viel dwars over de vlam hangende, die dus vuilgeel en dikzwart begon te walmen. De jongens begonnen nu dadelijk en langdurig te gillen, dat die lamp wel brand kon maken, en ook, dat zij wel doodelijk gewond konden worden aan hun hoofd en aan hunne oogen. Maar nu maakte Kor Koster die walmende lamp uit.

„Ik vind jou een klein kind,” zei hij tegen zijnen makker Geo Geertsma . . . „je weet niet half hoe je de klas ophoudt . . . ja zeker . . . zeg eens, dat het niet waar is.”

Toen ging Kor Koster zitten. Maar sommige andere jongens sarden nu den onderwijzer, dat zij vast niet op de achterste banken wilden zitten, voordat de wondende glasscherven daarvan verwijderd waren. Zij staken lucifers aan, en zochten luid en ijverig naar stukjes glas. Wanneer zij er een vonden dan droegen zij het tusschen duim en wijsvinger in de prullemand. Zij deden dat met veel ernst.

Met moeite kreeg de jonge onderwijzer de klasse zoo ver, dat er weder opgelezen kon worden. Hij moest telkens kijken . . . hierheen . . . daarheen . . . hij werd radeloos moew en duizelig.

Het tweede glas barstte nu aan scherven. De jongens gilden daarna heviger, dat er levensgevaar bij zulke lessen was, beslist levensgevaar. Twee, die altijd bij elkander waren, maakten nu ruzie als twee felle vijandige jongens. Kor Koster bemoeide zich er mede, zeggende, dat het schandelijk was eene geheele klasse zoo schandelijk op te houden. Ook zeide hij, dat Fransch op ieder examen een voornaam leervak was, en verder, dat zij hunnen onderwijzer zeer veel verdriet deden. Kortom: zij moesten stil zijn.

De jonge onderwijzer zeide niets. Hij was tot den dood toe bang voor den hoofdonderwijzer, dat die binnen in de klas zou komen,

en alle orde ineens herstellen. Dat leek de dienst aan een vriend, dien de hoofdonderwijzer aan eenen van zijne onderwijzers bewees, omdat die jong was en moeite met eene klas van inderdaad zeer moeilijke jongens had. Maar de Fransche onderwijzer wist, dat de hoofdonderwijzer slechts wachtte tot hij genoeg bewijsmiddelen had, om hem te laten ontslaan. Zijn hoofd werd duizelig van angst, en zijne oogen barstten van stormen brandend binnenlicht.

3.

Tegen zijne stilmatte machteloosheid liep de luide pret bedarend af. De derde lamp was uitgedaan, en het was nu stil genoeg geworden. De onderwijzer wilde dus weder doorgaan. Hij dacht aan de theorie van de opvoed- en onderwijskunde. Die paste hij toe, zeggende: „Mag ik eerst nog eens op de meest elementaire beleefdheid aandringen? Het verwondert mij, dat dit hier nog noodig is . . . wiens beurt 't nu is, die kan beginnen.”

Het was de beurt van Kor Koster. Die las knap en aangenaam de Fransche vertalingstekst voor. Johan dacht: „wat heeft hij eene knappe klare stem” en hij schrok, zóó mooi als hij de stem van Koster toen vond.

De jonge onderwijzer luisterde woedende. O, dien jongen Kor Koster, dien haatte hij machteloos. Die was altijd correct, maar zeer sarrend correct. In het stalen blauw van zijne oogen was kwade koppigheid hard zichtbaar. Hij deed zelden iets, dat bereikbaar en strafbaar was. Maar hij bedierf vele lessen door vele dwaze vragen, die hij deed met eene satansche beleefde stem, of door eene opzettelijke traagheid van begrip, die volstrekt zijn natuurlijke aard niet was.

Het was toch weer niet stil in de klas, al was het luide gerucht nu bedaard. De jonge onderwijzer dacht ten doode toe angstig aan den hoofdonderwijzer, en hoe het gaan moest, wanneer hij nu weder eene plaats verloor, waarvan hij leven moest, broodnoodig.

4.

Kor Koster vroeg met zijn knappe en harde stem:

„Mijnheer, daar valt mij ineenen iets in de gedachte . . . mag ik u dat vragen? Het is buiten de les om.”

„Buiten de les om? Nee, dat kan niet . . . mij dunkt, wij hebben al tijd genoeg verloren . . . als je iets te vragen hebt, dan vraag je 't maar na vijven.”

„Niets liever dan dat,” antwoordde Koster beleefd, „u weet bij ondervinding, dat ik het heerlijk vind na schooltijd nog een beetje bij u te blijven . . . maar vandaag komt mijn broer uit Delft thuis . . . u weet toch dat ik een broer heb, die in Delft studeert . . . zeg lui, daar in Delft, daar is 't toch zoo leuk” . . .

Hij sprak bedaard verder. Een geheele redevoering tegen zijne geheele klas, die stom van het lachen zat over die kalme en ver-gewaagde overmoed. De jonge onderwijzer machteloos, gevoelde, dat hij hier zeer mishandeld werd. Hij gilde overspannen:

„Hou je mond . . . hou je mond . . . hou je mond . . . wil je gaan vertalen?”

Kor Koster deed nu kalm en verwonderd:

„Natuurlijk wil ik wel vertalen . . . als u 't mij beveelt, dan wil ik wel vertalen van nu tot in alle eeuwigheid, amen . . . ik wou alleen maar weten, mag ik nu mijn vraag doen of niet? Morgen ben ik het misschien vergeten . . . 't is heusch wel belangrijk . . . mag ik asjeblijft, mijnheer?”

„Nou gauw dan maar . . . als je 't gauw doet . . .”

„Dus nu mag ik het weer wel vragen?”

„Ik zeg: als je 't dadelijk doet en oogenblikkelijk ermee klaar bent.”

Kor Koster sprak nu met zacht-droeve stem van zeer ernstig verwijt:

„Daar begrijp ik nu toch niets van . . . eerst mag ik het niet vragen, en nu mag ik het wel vragen . . . begrijpen jullui dat lui . . . wie 't begrijpt mag 't zeggen . . . maar in 't Fransch, want we hebben Fransche les . . . ja zeker, Géó Geertsma hebben we Fransche les” . . .

Hij sprak weder tegen de geheele klas, die krankzinnig opgewonden van het lachen was. De onderwijzer tot het uiterste ontroerd gilde:

„Kor Koster verwijder je . . . oogenblikkelijk . . . nee laat je boeken liggen, laat liggen.”

„Nee,” zei die sterke blonde jongen beleefd, „dat kan ik niet doen . . . moet ik mij bij den hoofdonderwijzer melden?”

„Ja . . . dadelijk.”

„Zooveel te beter . . . wie er bij u uitgezet wordt, dat is juist een aanbeveling . . . maar eerst wil ik u vragen, of u dat artikel gelezen hebt in Eigen Haard over de onbreekbare lampenglazen?”

Nadat de jongen dat beleefd en welwillend zeide, barstte die geheele overspannen klas in lachen, lachen en lachen los. Kor Koster lachte niet. Hij zat rustig in de bank terug, want hij dacht er niet eens meer aan naar den hoofdonderwijzer toe te gaan, want het werd nu juist eerst heel aardig. En als het Fransche mannetje hem hand of vinger aanraakte, dan gooide hij hem met zijn hoofd tegen de banken aan. Hij zeide nu vriendelijk tegen zijnen onderwijzer:

„Wat zijn die jongens flauw hè? . . . ze lachen om alles . . . toe Géó Geertsma, hou nou op met lachen . . . mijnheer kan helemaal niet opschieten vanmiddag . . . zal ik maar gaan vertalen?”

„Dank-je, doe me 'n plezier en ga heen . . . Nico van Neerrijnen wil jij dat laatste stuk maar lezen?”

„Nico van Neerrijnen wil alles mijnheer,” antwoordde die jongen: „als Nico nog maar wat kon zien, maar 't is nu te donker bij Nico in 't hoekie.”

Eer nu de klas weer lachen kon gilde die overwerkte en zeer mishandelde man:

„En nu stilte . . . geen mond meer open, of ik laat hier de heele klas nablijven . . . Kor Koster, je zwijgt of je gaat heen . . . zwijgen, en de eerste die z'n mond opendoet, die kan de heele Aboe-Karem voor mij vertalen . . . Van Vere de With, leest u verder.”

5.

Johan begon toen vlotweg te lezen. Er was werkelijk nog wel licht genoeg, en hij had het vlakop uit de ruiten van links. Johan vond Kor Koster en zijne duivelsche jongens laf, dat zij met hun allen opraasden tegen éénen onderwijzer van wien iedereen wist, dat hij machteloos en moedeloos was. Maar den onderwijzer vond hij minderwaardig, dat die zijn klasse niet eens baas kon. Ten slotte deed het hem toch genoegen, dat hij nu dien zwakken man nog behulpzaam was.

In de klas was toen volstrekt geene stilte, maar er was toen ook geene luide en lachende wanorde meer. Alle jongens aandachtig zaten boven een open boek gebogen. Onderwijl bromden zij veel. Zij deden dat sarrend en zacht, met hunne lippen dicht. Niet een

van de jongens bromde langen tijd. Zoodra een ophield nam een ander het geluid over. Dus was het onmogelijk te weten, wie precies meededen. De Fransche onderwijzer probeerde in machteloze verlamming niets meer. Hij wilde het vrije uur van vijven zien te halen, zonder moeite. Later nam hij wraak op de jongens met omvangrijke herhalingsoefeningen, met vervoegingen van zeer onregelmatige en meerstammige werkwoorden. Ook gaf hij lage cijfers en vacantiwerk.

Johan had zijn deel Fransch gelezen, en daarna las hij de Hollandsche vertaling gelijkmatig zonder fouten voor. Den vorigen avond hadden de vader van Johan en hij dat stuk vertaald, en zorgvuldig hadden zij samen de Hollandsche woorden gevonden, die gelijkwaardig waren aan de Fransche. Terwijl Johan nu al die woorden weder zeide, dacht hij met ontroering aan zijnen vader in hun huis. De onderwijzer in het Fransch verwonderde zich over de bijzonder fijne woordenkeus, waarmede Johan van Vere de With vertaalde. Ook verheugde hij zich daarover, terwijl hij Johans kennis en verfiijnde vaardigheid aan de deugd van zijne Fransche lessen toeschreef. De onderwijzer dacht: „als ze maar willen dan leeren ze bij mij even goed en beter soms dan bij anderen.”

Het was nu stil in de les geworden, en die rust gaf den onderwijzer een gevoel van overwinning en van eigenwaarde. Toen Johan klaar was zei de onderwijzer verademd en verruimd:

„Merci, Van Vere . . . je vertaling was heel goed . . . ziet Van Neerrijnen wel, dat het nog licht genoeg was?”

Daarna zei Kor Koster met zijne uitmuntende stem en bedaarde manieren:

„Pardon mijnheer . . . u kunt Hans van Vere niet meerekenen . . . die zijn vader is van adel, en zijn moeder heeft zich van kant gemaakt.”

Daarover werd niet gelachen, behalve door ééne jongen, en diens lach klonk vervalscht. Johan was zóó bleek geworden, alsof hij dood was gegaan.

Zijne hersens werden duizelig. Maar daarna beheerschte hij zich goed en wel.

Johan sloot zijne boeken en schriften en hij ging eigenmachtig aan een ander leervak werken, want hij beschouwde zijne les bij zulk eenen onderwijzer geeindigd. De Fransche onderwijzer zag het, wat Johan nu deed, maar hij gaf geene opmerking of aanmerking, want

hij waardeerde het in Johan, dat deze zich goed en wel kalm had ingehouden.

6.

Kor Koster was stil geworden, want hij gevoelde zich ziek, want het speet hem nu, dat hij dit van den vader en de moeder van Johan had gezegd. De les was voortgezet. Maar de duisternis was nu onleesbaar dicht geworden. Toch stak de onderwijzer geene lampen op. Hij gevoelde, dat die klas nu verlamd was, vernederd, zonder macht tot verzet. Hij liet Paul Mansfeld lezen, die dichtbij het luttele licht van een raam zat. Fransch lezen was voor den half-indischen jongen een moeilijk leervak, want hij vergroefde alle fijne klinkers. Op dien middag las hij op onduldbare wijze slecht. De overspannen onderwijzer trilde van woede en hij snauwde:

„Schei uit met dat lezen . . . zóó spreken ze Fransch achter de vischmarkt . . . je hebt weer niets aan je lessen gedaan.”

„Dat heb ik wel, maar ik kan het niet beter.”

„Dat heb je niet . . . je leert je lessen nooit . . . nooit” . . .

Paul bewoog met zijnen mond, maar de onderwijzer gierde:

„Hou dicht je mond . . . je hebt er niets aan gedaan . . . niet le premier mot.”

„Ik heb het wel bestudeerd,” zeide Paul met eene diepe, breekbare stem.

De klas werd woedend. Tegen Mansfeld, die bij eenen strengen oom in huis woonde, dien het Fransche mannetje kende, daar dorst hij tegen op te komen. Maar de jongens durfden nu niet goed met handen en voeten te slaan, en ze schreeuwden niet, omdat ze vermoeid waren, want er was op dezen gekken middag al zooveel gebeurd. Verder hadden zij gezien, dat de hoofdonderwijzer eenige malen langs de glazen deur van hunne klas had geloopt, en dat hij toen had ingekeken. De onderwijzer stond vlak bij Paul, dreigende. Hij was zelf ten doode vermoeid, en hij gevoelde dofweg spijt over zijnen aanval op dien jongen, die het goede meestal wel wilde. Maar nu moest hij dien koppigen kleurling buigen, of hij moest hem toch breken. De onderwijzer zeide moedeloos, vermoeid, vervallen na zijne boosheid:

„Gaat mijnheer Paul lezen, of gaat mijnheer Paul niet lezen?”

De jongen antwoordde met geen woord.

„Ga je dan bij den hoofdonderwijzer melden,” zei de man dood-

moew, „die is hiernaast.”

Toen bewoog Paul niet in zijn koppig neerzitten. De onderwijzer stond zóó bij hem, alsof hij dien gehaten jongen opnemen en uitwerpen wilde.

„Ja,” dacht Kor Koster, die zich inspande: „dat moet hij durven doen . . . dan gooi ik hem met zijn hoofd tegen de banken aan.”

Johan dacht snel en onbeheerscht: „Paul ben ik zeer genegen . . . ik moet mij daarmee bemoeien.”

7.

Toen stond Johan op, en hij toonde te willen heengaan, terwijl hij zeide, hoog en beheerscht:

„Het spijt mij wel, dat ik mij hiermee bemoeien moet, maar in lessen, waar het zóó gaat, wil ik beslist niet blijven . . . ik ga naar mijn huis.”

De overspanning van de klasse brak toen los in luidweg juichen en lachen. Zij vonden Van Vere toen veel flinker, dan zij gedacht hadden, dat hij was. De onderwijzer had zich van Paul afgewend, en hij zeide, wanhopig, en met een stem, die hij wilde, dat vlijmend zou zijn:

„Zoo . . . gaat Johan van Vere zich óók bij de kwajongens voegen?”

„Ik ga naar huis,” zeide Johan.

„Als jij een aanmatigende kwajongen wilt zijn, dan moet je dat zelf weten . . . ik wil je alleen maar zeggen, als je nu durft heen te gaan, dan kom je in mijne lessen niet weer terug.”

„Heel goed,” zeide Johan, „ik was toch van plan te vragen, van uwe lessen vrij te krijgen, en als dat niet mag, dan ga ik heelemaal hier van school af.”

Toen kwam de hoofdonderwijzer binnen.

„Wat is er, Van Vere?” vroeg hij met voorbijgaan van den jongen onderwijzer, die huiverig en beschaamd was. Johan deed plotseling of hij niet verstaan had, dat de hoofdonderwijzer hem vroeg en den onderwijzer toch voorbijging. Hij antwoordde dus niet, en ging snel onder weg naar zijn huis.

Toen Johan in hun huis in hunne kamers bij zijnen vader was gekomen, was hij kalm, en voor zich zelven keurde hij het gebeurde van dezen middag niet goed. Hij sprak er zijnen vader niet over, maar hij dacht er wel voortdurend over. Uit onbeheerschte genegenheid voor Paul had Johan zich in zaken van de school gehaald, waarmede hij zich anders nooit bemoeide. Hij overwoog de stille en voorzichtige woorden van zijnen vader, dat genegenheid een geheel leven onvast en gevaarlijk kon maken, en dat ééne enkele onbeheerschte beweging den arbeid van vele jaren beschadigen kon.

Johan dacht, dat hij laat op den avond, als alles zeer stil was, met zijnen vader spreken zou en dan ook vragen, wat deze raadzaam vond te doen: niet weer naar die school gaan, en thuis werken, of wel weder naar die school gaan, nadat de onrust met den onderwijzer in het Fransch zoo goed als het mogelijk was, werd bijgelegd. Johan meende te weten, dat die onderwijzer wel op gemakkelijke voorwaarden tot eene kalme schikking bereid zou wezen, omdat hij niet veel macht en ontzag in de klasse had, en niet veel goeden naam bij het hoofd van school, zoodat hij niet gaarne zien zou, dat door zijn machteloze wanorde in alle Fransche lessen, een goede leerling de school verliet. Johan was het meest met eene schikking genegen. Want als hij niet naar school ging verloor hij de ontroeringen, die hij door Paul Mansfeld genoot. Johan vreesde zeer, dat dan het verschrikkelijk gevoel voor zijnen vader weerkomen zou. Ook moest hij, wanneer hij niet naar school terugwilde, thuis werken. Zijn vader zou hem helpen met schriftelijk en mondeling werk. Hij was zijnen vader dankbaar voor diens goede wil en goede werken, maar Johan vreesde, dat juist wanneer hij steeds dicht bij zijnen vader leefde, het verachte gevoel snel en sterk opkwam. Ook beheerschte hem de angst, dat hij op eenen dag van sterke genegenheid kalmweg aan zijnen vader vertellen zou van zijn steeds geheim gehouden gevoel voor sommige soorten van jongens. En ook van het ellendige gevoel, dat hij voor zijnen vader had. Johan vreesde doodsbang, dat hij het vreeselijke, dat verzwegen was, ten slotte toch vertellen zou. Want hij had niemand van wien hij zoo volkomen hield als van zijnen vader, dien hij bevrijden wilde van de zorg wegens Johan's geheim, waarvan hij het bestaan wel kende, maar niet den inhoud.

Toen Johan na den middagmaaltijd in zijne besloten, lampverlichte kamer was, dacht hij volkomen rustig zijne verschillende overwegingen door. Het beste was naar zijne meening, dat hij met zijnen vader maar niet over dat weinigwaardige geval sprak. Beter was dat hij dien avond zelve naar den onderwijzer in het Fransch ging, die niet moeilijk in den omgang zou zijn, maar juist wellicht verheugd, dat Johan, die op school eenen vrij grooten invloed uitoefende, op kalme en verzoeningsgezinde wijze bij hem kwam.

Johan dacht: „wanneer ik niet dat afwijkende gevoel had, dan kon ik Paul Mansfeld in den omgang missen, dan kon ik ook bij vader thuisblijven.”

Terwijl Johan nadacht bemerkte hij goed in welke hooge mate zijn leven door zijne vreemde genegenheden werd verward en overheerscht. Het ontstelde hem, en hij dacht: „vader, waarom ben ik zoo, en niet anders?”

Johan had thee gevraagd in een rood chineesch kopje, dat zijn vader hem had afgestaan. Sien had hem de thee gegeven.

Johan hoorde toen haar oude voeten zacht naar beneden gaan, en hij wist dat het huis nu stil bleef tot het klokkeluiden tot tien uur toe.

Toch werd er kort daarna aan de heldere bel in witte portalen beneden getrokken. Het was nog twee uur te vroeg voor den tijd van den bijgeloovigen postbode. Johan wist, dat het eenige weken geleden was, sinds hun buitenbel door eenen vreemde werd gebruikt. Hij hoorde Sien door het trappenhuis naar boven komen, en in zijne kamers.

„Hans, er is een jongen voor je.”

„Heet hij Paul?”

Sien liet aan Johan een kaartje van Paul Mansfeld zien, en Johan ging naar beneden, in het witte portaal, waar de jongen op een bank bij de klok zat.

Het hart van Johan klopte afwisselend langzaam en ook snel, zijne stem was onstandvastig, die hij probeerde te matigen. Hij zocht naar woorden en hij vond ze niet, zoodat hij onaangenaam voor den jongen leek te wezen. Toen zeide Johan:

„Wil je boven komen? In mijne kamer, Paul, dan zal ik maar even voorgaan.”

Doordat Johan door het rijke en gewaardeerde trappenhuis naar zijne kamers ging bedaarde hij zeer. Hij was bedaad en blij, omdat hij wist, dat hij voorzichtig zou zijn zonder onbeheerschte of gevaarlijke woorden of bewegingen.

Paul sprak dadelijk over de schoolzaken:

„Ik kom je maar even waarschuwen, Johan, dat je verschrikkelijk krijgen zult . . . La Mar is woedend op je . . . en Smid ook, omdat je hem van middag geen antwoord hebt gegeven.”

„Ik dank je wel voor je waarschuwing, Paul, maar strafwerk dat is bij mij geheel buitengesloten . . . en onaangename woorden ook . . . ik zit er juist over na te denken of ik wel weer naar school zal gaan . . . ik kan evengoed thuis blijven werken.”

„Ja, dat zei je vanmiddag ook, maar ik dacht, dat je dat maar zoo zei . . . vindt je vader dat zoo maar goed, als je van school afblijft?”

„Ja zeker . . . als dat beter is, zeker . . . natuurlijk vraag ik mijn vader altijd in belangrijke gevallen, hoe hij over iets denkt . . . gewoonlijk zijn wij het van zelf wel met elkander eens . . . maar als dat niet zoo is, dan wil vader juist zelf altijd, dat ik doe, zooals ik goedvindt en niet, zooals hij denkt.”

„Dat is makkelijk.”

„Ja, het is goed. Vader zegt, dat voor iedereen zijn eigen meening de beste is . . . jou vader woont in Indië . . . niet?”

„Ja . . . op Serdang . . . ik wou, dat ik met jou ruilen kon.”

„Zóo . . . je moet voor Cadet en Adelborst van 't jaar?”

„Ja, dat wil mijn vader juist . . . het liefst Cadet, maar als ik daarvoor zak, dan is Adelborst óók goed . . . maar je zult zien, dat ik ze geen van tweeën krijg . . . ik kan er dat Fransch niet inkrijgen . . . en ze vragen veel verder, dan wij nu al zijn.”

„Zoo heel veel vragen van vreemde talen toch ook weer niet . . . en voor Engelsch en meetkunde ben je goed.”

„Ja maar Fransch telt 't meest.”

„Dat weet ik zoo zeker niet . . . als je je wiskundevakken maar goed hebt, dan ben je al een heel eind . . . vraag dat Kor Koster maar eens . . . die z'n oudste broer is luitenant . . . zeg, is er veel straf gegeven?”

„Ja, de heele Aboe-Karem . . . Kor Koster, en Géó, en ik.”

„Maak je 't?”

„Ja, god . . . ik durf niet anders . . . ik heb bij mijn oom niets te zeggen . . . en als ik 't niet maak heb je alle kans, dat ik heelemaal niet meer in die Fransche lessen komen mag . . . nee, ik zal het maar maken . . . dan ben ik van alles af.”

11.

Johan genoot innig, dat Paul nu bij hem was. Eenen jongen thuis te hebben was beter, dan buiten en in school. Johan voelde zich veilig voor onbeheerschte handelingen of woorden. Hij was moew, maar op eene aangename wijze.

Johan dacht dat hij de kleeding van eenen Adelborst mooier vond dan de kleeding van eenen Cadet, en daardoor hoopte hij innig, dat Pauken voor Cadet zakken zou, maar dan slagen voor Adelborst.

Zij spraken nu verder over huiselijke dingen. Johan prees zijne woning en zijn voorwerpen daarin. Hij liet Paul sommige dingen zien, maar hij had niet het gevoel, dat hij Paul noodzakelijk iets moest afstaan, en daar was Johan verheugd over.

Toen zei Paul, dat hij naar huis wilde, omdat hij behalve hun gewone werk ook de uitgebreide Fransche vertaling van Aboe-Karem voor den volgenden dag geheel op schrift te brengen had.

„Goed,” zei Johan, „dan breng ik je wel even achteruit door den tuin heen . . . dan ben je vlak bij huis.” Johan nam een kostelijk altaarlampje uit het Chineesche rijk in 't gebruik, en daarbij dacht hij: „Paul ziet misschien niet eens, welk een mooi ding ik nu gebruik, en hij begrijpt natuurlijk niet, dat ik het doe, omdat hij bij mij is.”

Door de houtbebouwde bovenportalen droeg Johan het fijne lampje met het fijne lamplicht. Hij voelde een beven van vreugde zonder pijn door Paul. Het weer buiten het huis in den tuin was doodrustig, maar toch zei Johan:

„Het waait en dan gaat mijn lamp toch uit . . . hou mijn hand maar vast . . . ik weet den weg zóó wel, en 't is lichte lucht.”

Paul en Johan liepen nu hand in hand door dien diepen en donkeren tuin, die op een bosch geleek. Johan vond het gevoel van de hand van Paul in zijne hand boven ervaring heerlijk. Paul liep voorzichtig en schokte tweemaal stil, alsof hij bijna tegen eenen boom liep, hoewel zij op een pad waren.

Johan zei:

„Dat is altijd in vreemde donker, dat gevoel, of je tegen iets aan zult loopen, maar we zijn op een pad . . . hier is de poort . . . dag Paul.”

Toen Paul uit de poort was geloopt, keek Johan hem na, totdat hij scherp-verlicht door de ronde en gele lichtschaduw van de straatlantaarns was weggegaan. Johan liep warm-trillend, droomerig, door den diep-donkeren tuin naar hun huis. Hij keek starend in de lucht goud van sterren met dun blauw. Hij dacht nergens aan en toen hij weder aan Paul dacht, nam hij zijn gewaardeerd lampje uit China in zijn witte hand. Door het donkere trappenhuis kwam Johan in de kamers van zijnen vader.

12.

Johan vertelde toen zijnen vader, wat er dien middag in de school gebeurd was. Ook zeide hij, dat Paul Mansfeld op dien avond zoo-even bij hem was geweest, en van hem verschillende fraaie voorwerpen had gezien, zonder dat Johan de bekende neiging had gevoeld van opeens kostelijke dingen uit zijn bezit te willen weggeven.

„Het was geloof ik beter geweest,” zeide Johan, „wanneer ik mij niet daarmee had bemoeid, voor Paul geeft het toch niets, en ik zit nu nog in moeite . . . het is wel moeilijk, vader, te leven zonder onbeheerschte bewegingen . . . maar wat zal ik nu doen?”

„Dat moet je zelf weten . . . als je tot September thuis wilt werken, zal ik je geregeld helpen, alsof ik je leeraar was.”

„En uw studie?”

„Dat heb ik voor je over, Hans.” Johan dacht, dat zijn vader toch zeer op zijne studie gesteld was, en dat hij toch hem veel en regelmatig helpen wou, wanneer dat noodig of gewenscht werd. Verder overwoog Johan snel: „ik zou het heerlijk vinden altijd in ons mooie huis bij mijnen vader te wonen en te werken . . . maar ik houd te veel van vader . . . het is gevaarlijk.”

Dus zeide Johan toen:

„Vader, weet u, wat ik doe? Ik ga nu dadelijk even naar mijnheer La Mar, dat kan nog best, want zóó laat is het nog niet . . . als hij gemakkelijk is, dan ga ik morgen weer naar school, maar als hij 't mij lastig maakt met strafwerk of onaangename woorden, dan blijf ik thuis en dan wordt u mijn onderwijzer.”

De Fransche jonge onderwijzer was in zijn huis in zijne kamer, waar hij Johan ontvangen wilde. Nadat Johan binnenkwam zag hij, dat de kamer kunstvoller was ingericht, dan hij had verwacht. Johan had gedacht, dat het hier beslist eene kamer van kleine burgers zou wezen. Later zag hij, dat de onderwijzer in het bezit was van geschriften van Fransche letterkundige kunstenaars, die zijn vader en hij kenden en bewonderden. Het ging alles gemakkelijk. De jonge onderwijzer was aangenaam in den omgang. Hij zeide, dat alles, wat op dien middag in zijne twee lessen was gebeurd, door hem betreurd werd. Verder zeide hij, dat hij de houding van Johan verklaren kon, en dus ook vergeven kon zonder strafwerk of onaangename woorden.

De onderwijzer sprak ook over andere dingen dan het gebeurde. Johan vertelde iets van zijn leven. Dat hij zich overigens nooit met de jongens van de school bemoeide, maar altijd met zijnen vader leefde, dien hij zeer liefhad.

De onderwijzer vroeg ook naar hun huis, dat hij van buiten kende en bewonderde. Johan beschreef hoe het van binnen was. Hij roemde luid de heldere deurbel, de klok in de witte portalen beneden, en bovenal het houten trappenhuis, dat van onder tot boven in de woning gebouwd stond.

Toen ging Johan naar zijne woning terug. Hij was blij, dat hij morgen weder op eene gemakkelijke wijze naar school kon gaan, want dan miste hij den omgang met Paul Mansfeld niet. Verder vond Johan het voor zijn gevoelsleven veel te gevaarlijk, als hij altijd bij zijnen vader was.

Nadat Johan op de Markt gekomen was, had hij een oogenblik van zeer diepe beweging.

De winkelhuizen en de woonhuizen waren leeg van licht gemaakt in den laten avond. Er was geen damp in de blauwe lucht. De maan stond onbewogen in de hooge hemelen. Gedurende enkele oogenblikken gevoelde Johan zich alsof er in de geheele wereld nooit meer iets bewegen zou. Daarna zag hij naar het gemeentehuis met zijn uitmuntend gevormde trapgevel, en naar hun huis, dat breed, dubbel gebouwd, grijs in het witte maanlicht stilstond.

Toen ging Johan weer loopen. Hij was dadelijk thuis. Hij ging niet naar binnen door den tuin, maar hij luidde vóór aan de heldere bel, om daarvan het geluid in de witte portalen te hooren.

15.

Nadat Johan den volgenden dag uit zijn huis door de voordeur op de Markt was gekomen, zag hij Kor Koster staan te wachten, die naar hem toekwam. Kor Koster sprak met nederige stem tegen Johan:

„Van Vere,” zeide hij, „het spijt mij, dat ik dat gisteren in school van je moeder heb gezegd . . . het spijt mij waarachtig, dat ik je zoo gegriefd heb.”

Johan vond de stem van Kor Koster toen afstootend, hoewel hij zich zeker herinnerde, dat hij de stem gisteren zóó mooi had gevonden, dat hij schrok. Hij zeide toen op eene onachtzame wijze:

„Ik weet niet precies meer, wat je van mijne moeder hebt gezegd . . . ik vind dat ook niet belangrijk . . . als je mij weer eens op de een of andere wijze grieven wilt, mag je dat altijd gerust doen.”

Daarna deed Johan of Kor Koster niet bij hem bleef op den verderen weg naar school. Hij liep, alsof hij alleen liep. Daardoor kreeg Kor Koster een heet hoofd en een gevoel, dat hij vernederd werd. Er waren geene zijstraten op den verderen weg naar school, en de andere jongen was niet in staat ineens bij Johan weg te loopen door zich kortweg om te keeren.

16.

Alles wat op die twee dagen gebeurd was, bleef Johan zeer belangrijk vinden. Hij onthield dus precies van alle menschen, hoe zij in dien tijd hadden gehandeld. Ook onthield hij van die twee dagen precies hoe het licht telkens was geweest, in huizen en daarbuiten. Het liefst onthield Johan altijd het gezicht van de ledige, roerlooze Markt, met den afgrond van de hooge hemelen daarboven.

De lente en de zomer bleven toen voor Johan zonder onbekende ontmoetingen.

VIJFDE HOOFDSTUK

1.

Midden in den prachtigen zomer deed Johan examen voor de Hoogere Burgerschool te Zalt-Bommel. Hij kon daar na de vacantie in de derde klas komen.

Zijn vader zeide of het nu niet goed was, dat zij in die langdurige vacantie samen op reis gingen. Zij konden naar Parijs gaan, stad van de Fransche letterkundige kunstenaars. Of konden zij naar Italië gaan, waar Johan in witte stille kloosters voortreffelijk gekleurde kalkschilderingen zou zien. Toscane was een land vol kleine steden vol kunstschaten.

Maar Johan zeide, dat hij liever niet op onrustige wijze reisde. Geen huis was toch zoo mooi als het hunne. Ook kon Johan op reis zijn dingen van brekelijk porcelein niet overal medenemen. Het gemis daarvan zou hem zeker vreugde van de mooiste schatten bederven.

Daarom bleven zij samen thuis, en zij leefden samen heerlijk, genietend van de langdurig verlichte zomerdagen, die boomgaarden vol vruchten rijpen deden.

2.

Paul Mansfeld was bij familieleden in verschillende groote steden te gast gevraagd. Hij was met een zeer goed examen te Alkmaar geplaatst als Cadet voor den Indischen dienst. Het speet Johan, dat hij nu geene plaatsing als Adelborst verlangde, want hij vond eenen jongen in de kleeding van eenen Adelborst veel mooier dan eenen jongen in de kleeding van Cadet.

Hoewel Johan den omgang met Paul nu miste, en ook voortdurend dicht bij zijnen vader leefde, kwam het verafschuwde gevoel van lichamelijke genegenheid voor zijnen vader niet terug. Johan dacht weinig aan zijne lichaamsontwikkeling, die rustig doorging en vrijwel goed en wel was volbracht. Hij had zelden droomen, die hem lichamenlijk ontroerden, en wanneer hij ze wel had, waren zij nooit zijnen vader betreffende. Hunne verhouding was even eenvoudig en ongestoord als vóór den tijd, dat Johan volwassen werd.

Wel verdroeg de jongen het zeer moeilijk, dat zijn vader wist, dat

hij een geheim voor hem had, dat zijn vader niet weten mocht. Johan had telkens eene sterke neiging van alles aan zijnen vader te zeggen, maar tegen die neiging had hij nog een angstig verzet.

Eenmaal eens vroeg zijn vader naar het geheim op een voorzichtige en bescheiden wijze.

„Hans,” zei de vader van Johan, „is het je onmogelijk, mij dat geheim van je te vertellen? Mischien kan ik je helpen . . . en het maakt mij dikwijls zoo ongerust, dat ik niet weet en niet kan begrijpen wat het is.”

„Vader,” zei Johan toen met stem sidderend van angst: „ik kan het u niet zeggen, omdat ik zoo veel van u houd . . . het doet mij zelf vaak ook zoo'n verdriet, dat ik iets voor u geheim moet houden . . . maar ik durf het u niet te zeggen, omdat ik bang ben, dat u dat nog erger vindt.”

De vader van Johan dacht: „Hans is niet overdrijvend in zijne woorden en uitdrukkingen . . . het moet iets van verschrikkelijken aard zijn.”

De man vroeg toen niet verder. Maar Johan wist goed en wel, dat zijn vader leed, maar dat verborg. En die wetenschap stoorde zijn leven innig.

3.

Het werd herfst, en in dien tijd ging Johan naar de Burgerschool. Door zijne oudere jaren en rijkbegaafden geest werd hij dadelijk in zijne derde klas een leerling, die hoog boven de anderen uitmunt in kennis en doorzicht. Door zijnen voornamen aard en aangename manieren kreeg Johan eenen stillen invloed over de geheele school, gelijk hij te Cuilemburg, behoudens zeldzame verstoringen, voortdurend had gehad.

Er gingen meerdere jongens van Cuilemburg naar Den Bommel op school, die dagelijks samen reisden. Maar Johan reisde duurder dan zij deden om altijd alleen te kunnen reizen.

Het nieuwe leven was voor hem niet onaangenaam. Hij moest op vroegeren tijd des morgens klaar zijn. Maar de stad en de landweg waren ook heel mooi op vele vroegtijdige morgens, die in den dalenden tijd van het jaar, van dag tot dag donkerder werden.

Wel was Johan nu een grooter deel van de dagen bij zijnen vader weg, maar daarentegen hadden zij elken dag de vreugde van zijn thuiskomen, die blijder en gewichtiger was omdat Johan uit eene

andere stad naar huis kwam. Het stadje Zalt-Bommel kreeg Johan op eene innige wijze lief. Dat had breed-spoelend buitenwater van de Waal en stilgeschaduwde binnenwateren, dat waren diepgelegen grachten en waterrakjes. Aan die grachten stonden, en zij bouwden hunne schaduwen roerloos naar beneden, meestal vele oude huizen, gematigd van bruinrood met donkergrijs gekleurd, door de werking van weer en winter.

De school in Bommel was mooier dan de school in Cuilemburg. Zij was vroeger een woning geweest van aanzienlijke edellieden, en aan haar was weinig veranderd. Er waren kostbaar betimmerde gangen, die even mooi waren, als de donkere bovenportalen in de woning van Johan. Achter de school was een bestraat hof, waar men weinig liep. En dus groeide daar gras tusschen de steenen, maar dat groeide daar zoo bijzonder, alsof het gras over de steenen lag gestoft.

Er was in die school, die immers vroeger eene woning was geweest, een trappenhuis van beneden tot hoog boven. Die trap had fraaie leuning, bestaande uit wit ijzeren smidswerk en een bovenrand van donker gladgewreven hout. Het witte, gesmede, werk bestond uit loof en uit bloemen, dat een wonder was van fijnen, sterken arbeid.

Vele malen iederen dag liep Johan door het donkere trappenhuis heen. Dan vond hij het heerlijk, met zijne hand langs de leuning te glijden, waarvan hij iedere gevoelige buiging kende. Dikwijls rilde hij met een zachtaardig genot. Daarna was het vreemd, hoe hij van vele voorwerpen zóo bijzonder hield.

4.

In dien tijd had Johan voor geen en van de jongens van de school bijzondere genegenheid, waarover hij zich verheugde. Hij meende nu, dat hij in het vaker voorkomende geval verkeerd had, dat hij afwijkende gevoelsgenegenheden had, alleen in de weinig vaste jaren van zijn groei. Zijne eenige liefde was voor zijnen vader. Maar daardoor was de begeerte van Johan, van aan zijnen vader zijn geheim te zeggen, dringend en sterk. Johan verzette zich uit vrees. Die toen zóo sterk werd, dat Johan nooit bij zijnen vader durfde blijven gedurende vele dagen niet. Zij leefden weder in verschillende kamers in hun huis. De vader van Johan dacht, dat diens oude verdriet, dat voor hem geheim bleef, weer was begonnen, en daarvan had hij

storend leed. Johan verlangde zonder rust naar zijnen vader, en hij werd ziek, doordat hij niet bij hem durfde komen.

Hij kon toen niet naar school gaan. De vader van Johan kwam toen bij hem, waardoor Johan zeer leed, want de behoefte van aan zijnen vader alles, wat hij wist, toe te vertrouwen, drong hem diep.

Later had hij op eenen nanacht een wonderwerkende droom. Hij zag een diep in twee wallen gelegen waterrak, waarin heerenhuizen, ouder dan eeuwen, schaduwscemerend spiegelde. Het was herfst, want het licht in de lucht was van goud. Het water in het diepe rak vloeiende niet; het gouden herfstlicht schoof niet, dus bleven de schaduwen en spiegeling van de oude huizen roerloos.

Nadat Johan wakker was geworden, dacht hij: „ik heb vannacht van licht gedroomd, en wanneer ik van licht droom, dan ben ik beter geworden. Vandaag zal ik weder naar school gaan, en regelmatig bij mijnen vader blijven.”

In den avond van dien dag schreef Johan precies wat hij van huizen en licht had gedroomd. Daarvoor had hij geene bijzondere redenen, want hij deed het slechts voor zich zelve. Maar terwijl hij schreef, leefde Johan in eenen bijzonder opgewekten toestand van genoegen. Toen hij later zijn artikel nalas dacht hij: „het is eigenaardig proza, zooals geen van de Hollandsche letterkundige kunstenaars, die vader en ik kennen, het bewerken.”

Nadat hij wist, hoe heerlijk het was proza te schrijven, deed Johan dat nog dikwijls. Hij beschreef vele zijner innigste ervaringen met buitengewoon precies taalwerk, en verder vervaardigde hij beschrijvingen van de meest geliefde van zijne voorwerpen.

5.

Het was ver in den winter geworden, zoodat het al lente kon worden. De stadsbouw van huizen en de wijde ommelanden werden toen opeens uit heldere hemel diep in witte sneeuw gezet.

Op eenen avond, toen Johan laat en lastig wakker was gebleven zag hij langs het mat-witte maanlicht de eerste dwarrels neerdalen. Zij dekten het beschenen straatweegje tusschen hun huis en hunnen tuin, met grijs van sneeuw, dat in den nacht diep en wit werd.

's Morgens waren de ommelanden overal ook geheel diep besneeuwd, zoodat tusschen hemel en aarde een wit en fijngevoelig sneeuwlicht brandde.

De sneeuw was toen ineens uit de lucht, en de lucht werd dus dun blauw, fijn bevroren, doorwaaid van drogen wind. Het vroom toen, en de sneeuw bleef lang gaaf over al die open, winderige akkervelden. Later dooide de donkere grond weer bloot, terwijl in kilte achter schuine bermen nog lang losse brokken sneeuw lagen, week en vol met gaten vervallen. Al de groeibare akkers trilden toen open, en het hart van Johan voelde, dat het lente was.

Iederen dag beschreef hij hoe het klimaat was vooruitgegaan, en in welke mate de dingen met de lente mooier waren geworden.

Het schrijven van zijn proza-artikelen maakte hem gelukkig genoeg.

Maar juist in dien tijd wilde Johan beslist, dat hij zijnen vader volkomen vertrouwen zou, en het geheim verhalen.

6.

Op eenen Woensdag, toen hij dus met vollen dag van de school naar het huis reisde, dacht Johan, dat hij vandaag zijnen vader over alles wel spreken zou. Voor het eerst gevoelde hij daartegen geen angstvol verzet van zich zelve. Hij vond het nu gemakkelijk en eenvoudig zijnen vader volmaakt te vertrouwen. Johan verwonderde zich, hoe zeer hij daar vroeger tegen had opgezien.

Den geheelen middag hield hij zich rustig, hij vond vele dingen, die hij noodig had en gebruikte in het bijzonder mooi en dat was voor Johan altijd een zeker bewijs van genoegzame rust.

Johan ging toen door het trappenhuis naar de boekenkamers van zijnen vader.

7.

„Vader,” zeide hij met eene innig tevreden stem: „ik heb altijd zoo'n verlangen gehad, om u alles van mijn leven te zeggen . . . ik vond het zoo verschrikkelijk, dat ik een geheim voor u had, en u hebt daar zelf óók onder geleden . . . maar vroeger dan vandaag heb ik het nooit durven doen . . . ik weet zelf nu niet waarom . . . maar nu kom ik om het u allemaal te vertellen.”

Johan vertelde toen alles, wat er gebeurd was. Zijne genegenheden voor sommige jongens, en ook zelfs eenen tijd lang voor zijnen vader.

Hij zeide, dat hij in den eersten tijd niet geweten had, welk soort gevoel dat zijne was. Later had hij het geleerd, doordat hij er dik-

wijls aandachtig over nadacht, en er ook boeken en tijdschrift-artikelen uit de kamers van zijnen vader over had gelezen. Van het afwijkende gevoel zelf en van zijne lezingen daarover had hij nooit durven spreken, in het eerst niet uit onbestemde vrees, en later niet, omdat hem bij voortgezette lezing was gebleken, dat de meerderheid der menschen aan zijn gevoel geen bestaansrecht toekenden, maar het sterk verachtten.

Johan zeide ook, dat hij zichzelf dikwijls had verafschuwd, wanneer hij op immoreele wijze aan zijnen vader dacht, en dat het hem dikwijls onbeschrijfelijk en onbegrijpelijk veel moeite had gekost zijne bewegingen tegenover zijnen vader zonder hartstocht te beheerschen. En dat het juist daarom was, dat hij vroeger lange tijden in hun zelfde huis gescheiden van zijnen vader had moeten leven, dien hij toch zóo liefhad.

Johan sprak langzaam, met die voorzichtig gevormde zinnen en zorgvuldig gekozen woorden, waarmede hij zich van de anderen onderscheidde.

Zijn vader bewoog zich niet toen hij luisterde, want hij was geslagen, want wat Johan hem vertelde was van zulk eene ongekende verschrikkelijkheid, dat hij volkomen duizelig werd, zoodat hij slechts met moeite leven en ademen kon.

Johan zag toen naar zijnen vader, en daardoor vreesde hij ineens doodskil van schrik voor wat hij gedaan had.

„Vadertje,” gilde hij: „had ik het niet moeten zeggen . . .”

8.

De vader van Johan en Johan waren toen op eene onhoudbare wijze bij elkander. Zijn vader was ziek geworden, omdat hij de ellende van Johan's diepsten aard en aanleg had vernomen. Johan voelde geen leven in zijn lichaam meer . . . hij wilde naar zijnen vader gaan, en dien diep troosten, terwijl hij zijnen arm om de hals van zijnen vader sloeg, en hij hem kuste op de oogen en op den mond, die angstig trilde.

De vader van Johan was toen uit zijne doodelijk verslagen houding opgestaan, en hij sprak met verdoofde stem, maar toch met voorzichtige, beheerschte woorden en zinnen:

„Johan, wat je mij verteld hebt, dat is zóo ontzettend, dat ik er geen raad mee weet . . . ik vond het inderdaad onaangenaam, dat je

iets zeer ernstigs zoo langdurig voor mij geheim hieldt . . . , maar dit te weten, vind ik nog veel ontzettender. Ik weet wel, dat je het mij uit genegenheid hebt gezegd . . . en dat je er zelf onder geleden hebt . . . dat weet ik wel. Hans, laat mij nu alleen . . . ik moet bedenken, wat er gebeuren moet . . . ga naar je eigen kamers . . . ik zal zoo gauw mogelijk beslissen . . . nee, zeg niets . . . het is uit met ons geluk, dat zul je zien.”

9.

Johan was bleek en bang in zijne kamers. Hij was vol wanhoop, dat hij zijnen vader gesproken had. Geen woord van wat hij gesproken had kon Johan nu weer in zijn mond en in zijn hart terugkrijgen. Zijn vader wist nu nauwkeurig wie en wat Johan was. Die zat ellebooggebogen, met zijn hoofd heet in zijne handen. Hij was doodsbenauwd geworden in zijne kamers in zijn huis. En hij had niemand om daarheen te gaan. Hij voelde zich te midden van rampen verlaten.

Zijn sterkte brak. Johan snikte en hij kermde: „vader . . . vader . . .”

Hij zag zijnen vader op dien dag niet wederom.

10.

Op den volgenden dag kon hij niet thuis blijven, en hij kon niet naar school gaan. Daarom reisde Johan over den Waal en de Maas heen, langs eenen rijweg, dien hij niet kende, tot aan de vreemde stad 's Hertogenbosch, waar hij den dag ledig ombracht. Johan gevoelde aan zijn hart en zijne oogen, dat zijn leven gebroken werd. Hij moest beslist scheiden van zijnen vader, dien hij zoo liefhad. Want het was zeker, dat zijn vader een hatelijken afkeer van hem had. En Johan wist niet hoe hij leven moest zonder zijnen vader, en ook buiten hun huis.

Op den avond kwam hij gebogen en gebroken in Cuilemburg terug. Hij bewoonde gedurende den verderen avond het huis vreese-lijk. Van zijnen vader vernam Johan niets.

Het oude meisje Sien vroeg aan Johan, waarom zijn vader en hij scherp gescheiden in één huis leefden. Johan behandelde haar met hooge, koele woorden, zoodat haar klein, vroom gezicht schrok, en

zoodat zij verdrietig wegging.

Tot diep in den donkeren nacht bleef Johan toen ziek en zonder slaap. Hij kon onmogelijk een boek onder zijne oogen houden. Ook kon hij geen brandende lamp verduren. En de duistere kamer kon hij niet verduren, want die maakte hem redeloos bang, want de duisternis bewoog en mishandelde Johan.

Die kreeg verlangen naar zijnen vader, die nu in hun huis ook zonder hulp alleen was. Hij kon zich niet stil houden en beletten, dat hij naar zijnen vader zou gaan. Maar hij verzette zich daartegen, omdat hij wist, dat zijn vader een afkeer van hem had, omdat hij anders dan de anderen gevoelde.

Later sliep Johan onrustig gedurende eenen korten nacht.

11.

De morgen was ellende. Toen hij dof en onzeker wakker was geworden, had hij dadelijk het gevoel van wanhopige verlatenheid, dat hem den dag te voren overvallen was. Johan wist, dat hij zoo gehavend was, dat hij niet naar school kon komen.

Hij was te moew om buiten zijne kamers te gaan. Daarin bleef hij dus, lam en gelaten.

Omdat het lichaam en de geest van Johan afgemat waren, werden zijne gedachten van dien dag dof, vaag, onzeker. Hij dacht aan de mogelijkheid van een herstel van de vroegere verhouding. Maar hij zag toen dadelijk, dat dit onmogelijk was gemaakt, want hij kon nooit meer met zijnen vader leven, want die zou hem bij iedere beweging of aanraking van gehate gevoelens verdenken.

Ook kon het leven niet zoo blijven, want Johan wist, dat hij het niet houden kon in eene woning scherp gescheiden van zijnen vader te leven.

Hij zag geen uitkomst en Johan wist goed en wel, dat al deze moeiten alleen waren ontstaan door afwijking in zijn gevoelsleven. Hij dacht toen door overmacht gebroken: „waarom ben ik zoo?”

12.

's Middags bracht het oude meisje Sien aan Johan een geschrift van zijnen vader. Zij zeide afkeurend: „Hans, een brief van je vader.”

Zijn vader schreef Johan met goed schrift, goedgevormde zinnen en met goedgekozen woorden:

„Beste jongen Hans, ik houd veel van je, en ik waardeer het zeer in je, dat je uit liefde voor mij verteld hebt als gisteren, om mijn leven te verlichten. Je hebt ten slotte toch verkeerd gekozen, wat je vooraf niet hebt kunnen weten.

Ik zou er heel wat voor over hebben, wanneer ik niet wist, wat je mij hebt verteld, maar dat is nooit weer ongedaan te maken.

Je hebt over je eigen afwijkend gevoel blijkbaar vrij veel gelezen en daarvan genoeg begrepen. Dat wist ik niet, en ik vind, dat het veel tegen heeft. Maar het heeft dit voor, dat je mij nu goed en gemakkelijk begrijpt. De geschriften, die jij gelezen hebt, ken ik uiteraard ook. Ik weet dus ook wel, dat er zeer geachte schrijvers zijn, die aan een gevoel van liefde, gelijk jij hebt, een ruim bestaansrecht toekennen. Ik niet: ik veracht deze sentimenten zoo diep als ik het kan.

Nu ik weet, dat jij dat gevoel dikwijls hebt, en dat ik zelf er dan bij betrokken ben, is het mij onmogelijk met je om te gaan, juist omdat ik je vader ben. Zooveel als ik dus van je houd, en jij van mij, is iedere persoonlijke omgang tusschen ons onmogelijk geworden. Je kunt je genegenheid voor mij niet beter en niet anders toonen, dan door je daar beslist aan te houden.

Ons leven kan dus nu niet blijven, zooals het was. Om het te veranderen laat ik je de keus uit de drie onderstaande voorstellen. Je bent daarin geheel en al vrij, ik onthoud mij met opzet van het doen blijken van eenige voorkeur.

Ten eerste: je blijft hier in Cuilemburg in ons huis wonen. Ik ga dan verhuizen, waarbij ik het recht heb alles mee te nemen, wat mij voor persoonlijk gebruik toebehoort.

Ten tweede: het huis wordt door ons tweeën bewoond. Maar wij zorgen er alle twee met volkomen goede trouw voor, dat wij geene persoonlijke aanraking met elkander hebben.

Ten derde: ik blijf in het huis wonen, en dan ga jij verhuizen. Je kunt dan alles medenemen, waarvan het gemis je onaangenaam mocht wezen. Je leven kun je dan verder inrichten, zooals je wilt en zooals het je 't veiligst toelijkt.

Kies nu zelf.

Ten slotte dit: in 't algemeen doen onbeheerschte en hartstochtelijke handelingen niets anders dan kwaad. Maar wanneer jij in het

bijzonder het ooit wagen zoude aan je gevoel toe te geven op eene onbeheerschte wijze, dan ben je verloren. Jou gevoelsleven is onduldbaar, meen dus niet, Hans, dat het geduld zal worden.

Je ziet, hoe ik zelf tegen je op moet treden, en dat doe ik dan ook beslist, zonder weifeling."

13.

Johan las toen dien brief tweemaal rustigweg over. Hij wist nu zeker, dat zijn vader voor altijd met hem gebroken was. Ook wist hij, dat dit voor zijnen vader een onbeschrijfelijk leed was, en het verbitterde hem, dat zijn vader, dien hij zoo diep liefhad, diep lijden moest om zijn onduldbaar gevoel. Johan vervloekte toen, dat hij leefde.

Toch was hij na den middag rustiger, dan vóór hij den brief ontvangen had.

Johan overwoog nu op welke van de drie aangegeven wijzen, hij hun leven veranderen zou. Hij wilde niet, dat zijn vader voor hem het oude huis ontruimen zou. Maar zelf trilde Johan van ontroering, wanneer hij dacht, dat hij heen zou gaan. Want hij had geen bekend mensch bij wien hij wonen kon, en verder kon hij het huis niet missen.

Toen koos Johan dus het tweede voorstel, dat zij tweeën in het huis bleven wonen, maar zóo scherp gescheiden, dat er geene enkele aanraking tusschen hen bestaanbaar was. Hij deed zoo niet, omdat hij op eene herhaling van hun vroeger leven hoopte, maar omdat Johan meende, dat op die wijze zijnen vader en hem zelve het minste leed geschieden zou. Volgens het tweede voorstel schreef hij dus aan zijnen vader:

„Mijn beste vader, ik wil u alleen maar schrijven, dat ik het middelste voorstel van u heb aangenomen. Alles wat ik u verder zou kunnen schrijven, zou ons beiden verdriet doen. Wij zijn wel ongelukkig geworden.

Hans."

14.

Gescheiden leefden zij voort in hetzelfde huis, op eene wijze, die het oude meisje Sien in gesprekken, welke Johan van haar duldde, heidensch noemde. Zij zeide vroom, dat hun huis een heidensch

huis was, waar God en zijne goede geboden niet werden gediend. Ook zeide zij, dat zij wel dienstbare in hun huis was, maar dat zij toch luid moest getuigen van het geloof, dat haar bezielde. Zij hoopte, dat Johan zijn ziel redden zou uit den grooten ondergang, waarvan anders geene verlossing meer mogelijk was.

Zij sprak, gelijk vroeger, als eene vrouw van betere stand en betere ontwikkeling, maar hare woorden raakten Johan niet, want hij droomde nooit meer de droomen van den openen hemel met God en al zijne engelen. In zijne verschrikkelijke verlatenheid verlangde hij vaak naar schoone droomen.

Hij had nu ook niet meer de behoefte, die toch zoo heerlijk was, als zij bevredigd werd, om fijne bladzijden proza op te schrijven.

Met zijn werk en zijne lessen voor de school ging alles zóó goed, dat Johan nooit aanmerkingen en bijna nooit opmerkingen kreeg. Vooral in het taalwerk muntte hij uit. Soms sprak hij daarover met de onderwijzers, en Johan bemerkte, dat de menschen meenden, dat hij rustig werkte en gelukkig leefde. Hij dacht dan verbitterd: „als de menschen eens wisten, dat ik nooit rustig ben en ook nooit gelukkig.”

Zijn vader zag Johan in al deze dagen niet. Zij kenden de regemaat van elkanders leven zóó goed, dat zij zonder moeite te vermijden wisten, dat zij elkander buiten hunne woonkamers vonden. Maar Johan had voortdurend behoefte bij zijnen vader te zijn en omdat die behoefte niet bevredigd werd, deed zij Johan veel pijn.

15.

Op eenen avond zat Johan, die zielsmoew was van zijn dagelijksch leed, werkeloos vol droeve gedachten in eene van zijne kamers, met uitzicht op den tuin. Hij had zijn lamp zonder licht gelaten, terwijl hij zijne fijn-toebereide thee gebruikte. Johan ademde de altaargeuren van zijne thee in, en hij bedacht, dat hij hedenavond niet zoo diepbewust was van zijn ongeluk als andere avonden. Zijn kostbaar koperen theekomfoortje werd door eigen inwendig licht als goud zoo fijn verguld. Het had een bovenrand met ronde en ruitvormige figuurtjes uitgewerkt, die streepjes en straaltes licht doorlieten. Johan keek starend naar die lichtjes. Toen hoorde hij buiten het huis een vogel, die floot en ophield met fluiten. Daarna floot de vogel weer, en toen vloog de fluitenier ruischend met snelslaande

wiekjes weg in de duisternis tusschen de boomen en hun huis.

„Een vogel,” dacht Johan, „een vogel, nu wordt het binnenkort lente.”

Hij ging toen aan zijne werkzaamheden beginnen, maar later in den avond schreef Johan, sidderend van genot, eene bladzijde proza over den vogel, die gefloten had en toen weggevlogen was. Nadat zijn zelfgenot was bedaard geworden dacht hij: „wanneer ik vader schrijf, dat ik mijn gevoel, dat hij zoo verdorven vindt, gedurende langen tijd niet heb bemerkt, zou dan eene herhaling van ons vroegere leven niet meer mogelijk zijn? Wij leven zoo ongelukkig. Ook kan ik vader beloven, dat ik dadelijk en voorgoed uit dit huis zal gaan, wanneer ik bemerk, dat mijn ellendig gevoel niet van voorbijgeganen, maar van voortdurend wederkeerenden aard is.”

Maar later schreef Johan dit aan zijnen vader toch niet, omdat hij vreesde, dat zijn vader zijn verzoek niet zou willen toestaan, en dat dit hem nog meer leed zou doen.

16.

Gedurende de Paaschvacantie gevoelde Johan zijne verlatenheid diep en ellendig. Het verlangen naar zijnen ongelukkigen vader werd in die leeggemaakte dagen zóo boven alles sterk, dat hij niet in hun huis en in hun stad kon blijven, maar dikwijls zonder doel geheele dagen doorbracht in vreemde steden, waar hij niemand kende.

Johan kwam toen ineens tot het inzicht, dat hij dat niet kon doen. Want het was mogelijk, dat zijn vader bemerkte, dat hij eenen geheelen dag van hunne woning wegwas, en dat zijn vader dan in al zijne ellende, nog bang was voor Johan, waar hij die dagen bleef.

Dus bleef Johan in zijne kamers in hun huis, koortsig van ellende met verlangen.

ZESDE HOOFDSTUK

1.

Johan was toen blij, dat de meer bezige schooldagen weder begonnen. Het oude schoolgebouw vond hij van binnen en buiten prettig van wederzien. Rondom het groen overgraasde steenen hofken achter het schoolgebouw, stonden bloote boomen licht aangelopen in de milde lucht van de lente. Hunne blaadjes waren van geeldoorschenen groen, maar dat werd dagelijks donker en dichter. Iederen dag om twaalf uur wanneer Johan langs de grachten kwam, stond de witte zon hooger aan den hemel, scheen helder in het spiegelwater van de slooten, die verdiept en doorzichtig leken. Buiten de steden Bommel en Cuilemburg werden alle landerijen vol werk, nadat zij gedurende den bevroren winter leeg hadden gelegen.

2.

Juist in de lentedagen werd het verlangen van Johan naar zijnen vader telkens verschrikkelijk van aanval. Hij dacht dan: „zou vader niet minder ongelukkig zijn dan ik? Alles is gekomen door mijnen zedeloozen aard . . . zou ik daardoor altijd ongelukkig zijn, en zouden alle andere menschen mij verstooten zooals vader doet?”

Johan kreeg angst, dat hij op een stillen avond onbeheerscht en hartstochtelijk naar zijn vader zou gaan, biddend, smeekend om deernis, daar hij zoo ongelukkig leefde, dat hij niet langer leven wilde.

Wanneer eene neiging zoo begon met keelkloppend angstgevoel, eindigde Johan vroeger vrijwel altijd met aan haar toe te geven. Hij wist het, en dus werd zijn angst juist daardoor nu grooter.

Later kon Johan het verlangen naar zijnen vader alleen bedwingen, wanneer hij zich sterk voorstelde, dat eene verbeterde regeling tusschen hen getroffen was. Het voorstellingsvermogen van Johan was ongeveer even sterk als eene waarneming, en tijdens zijne voorstellingen was het gelijk, alsof zijn vader werkelijk bij hem was. Maar zijn geest kon deze fantasieën niet langdurig volhouden, en zij werden opgevolgd door getijden van onzegbare ellendigheid.

3.

Johan begon toen weder te droomen op eene wijze, die zijn lichaam diep kwelde, en waaruit hij verschrikt bemerkte, dat zijn veracht gevoel van liefde van eenen volstrekt niet voorbijgaanden aard was geweest. Zijne droomen waren hevig, en zij betrokken zich op allerlei mannen, hem dikwijls onbekend, ook op sommige jongens uit de lagere klassen van de school, en op zijnen vader.

Johan werd toen radeloos en tot zelfmoord geneigd. De gedachte hield hem nog in het ellendige leven staande, dat zijnen vader zou denken, dat hij hem tot den dood had gedreven, door de wijze, waarop hij Johan verstooten hield.

Later besloot Johan weg te gaan uit hun huis en uit hunne stad, omdat hij geen beter inzicht had. Hij schreef toen aan zijnen vader:

„Mijn beste vader, het valt mij op den duur toch te moeilijk, zóó scherp van u gescheiden in hetzelfde huis te leven. U hebt mij inder-tijd de vrijheid gelaten uit drie wijzen van verandering van ons leven er eene te kiezen, maar ik geloof niet, dat ik de goede toen gekozen heb.

Wanneer u er geen bezwaar tegen hebt, zou ik het liefst hier uit het huis en uit de stad weggaan, en wel vrij ver, want dan word ik misschien rustiger. Gaarne zou ik ergens bij welwillende menschen willen inwonen. Het is in dat opzicht nu wel jammer, dat wij zoo weinig menschen kennen, ik ken eigenlijk geheel niemand, bij wien ik inwonen kan. Wilt u proberen iets te bedenken, en wilt u me schrijven als u iets bedacht hebt?

Wij zijn in het leven wel diep ongelukkig geworden, vergeleken bij vroeger. Toch gaat het mij vrij goed.

Hans.”

Johan dacht toen, of hij dat wel opschrijven zou, dat het hem ook zonder zijnen vader toch vrij goed ging. Het was mogelijk, dat dit zijnen vader verdriet deed. Maar het was ook mogelijk, dat hij zich verheugde, dat het Johan nu vrij goed ging.

4.

Zijn vader antwoordde met eenen brief op den brief van Johan. Toen Johan zag, dat er een brief van zijn vader was gekomen, werd

hij teleurgesteld. Daaraan bemerkte hij, dat hij had gehoopt, dat zijn vader zelf bij hem zou komen. Hij dacht: „het moet vreeselijker met mij zijn, dan ik zelf begrijpen kan, omdat mijn vader mij beslist voor altijd afstoot.”

Zijn vader schreef aan Johan:

„Mijn beste jongen Hans, als je wilt mag je gerust uit ons huis en uit onze stad weggaan. Voor onze verhouding blijft dat ongeveer hetzelfde. Ik zal aan je verzoek voldoen en probeeren een goed woonhuis voor je te vinden.

Ik dank je wel, dat je mij geschreven hebt, dat het je vrij goed gaat.

Zeker zijn wij, vergeleken bij vroeger, diep ongelukkig geworden. Maar dat is niet mijn schuld, maar geheel de schuld van jou absoluut onzedelijk, en maatschappelijk onduldbaar gevoel, dat geen enkel bestaansrecht heeft. Dat zul je wel bemerken, wanneer je het ooit zou probeeren er een bestaansrecht voor te verlangen. Doe dat niet.

Ik weet niet of wij elkaar ooit weder zullen zien, misschien wanneer wij beiden zonder ongelukken op eenen veel hooger leeftijd zijn gekomen. Vraag mij niet om een persoonlijk afscheid, want ik kan je dat toch niet geven.”

Johan was door dezen brief niet verslagen, maar voor de eerste maal van zijn leven verzette hij zich tegen eene meening van zijnen vader. Hij dacht van zich zelve: „ik ben zoo geboren en niet anders, en ik kan niet helpen, dat wij zoo diep ongelukkig zijn geworden.”

5.

Later schreef zijn vader aan Johan:

„Mijn beste jongen, nu geloof ik, dat ik iets voor je vinden kan in Haarlem bij eene familie Riemersma.

Haarlem is eene mooie stad met prachtige omstreken. Er zijn groote en kleine grachten, gelijk je die in Bommel zoo bewondert. Ook zijn er vele fraaie gebouwen: een gemeentehuis mooier dan het onze hier, en een poort naar den weg naar Amsterdam, die je zeker evenzeer bewonderen zult als de Binnenpoort hier.

De familie Riemersma bestaat uit twee personen, de man en de vrouw. Ik heb hen vroeger goed gekend, al hebben wij hen later nooit meer ontmoet. De man, die vroeger dokter is geweest, is nu

blind; ik denk, dat hij dicht bij de zeventig is, en zijne vrouw even dicht bij de zestig.

Ik heb daarom aan zoo een stil en oud gezin voor je gedacht, omdat je gewoon bent aan een stil leven, zonder jonge menschen.

Als je in het algemeen geen bezwaren hebt tegen zulk eene familie als het gezin Riemersma en tegen eene stad zooals Haarlem, dan wil ik daar eenen van deze dagen wel eens heengaan, om de menschen en hun huís te zien.

Laat ik dus weten, hoe je over die stad en dat gezin denkt.”

Johan dacht nadat hij dezen brief gelezen had, dat zijn vader werkelijk ernstig zijn vertrek verlangde. Hij hoopte soms vaag, zonder besliste rekenschap aan zich zelve, dat hij toch nog wel met zijn vader weder samenleven zou, omdat deze op het eind toch ook niet zonder hem leven kon. Maar nu zag Johan, dat zijn vader steeds hunne scheiding scherper maakte. Hij schreef toen terug:

„Mijn beste vader, ik dank u wel voor uwe moeite. Haarlem is dan eene stad, waar ik wel wonen wil. Mij zelve lijkt een oud en stil gezin ook maar het beste, dus tegen het gezin van de familie Riemersma heb ik geene bezwaren. Alleen dit: het zijn toch geene menschen, die kamers verhuren aan iedereen, die op een verhuurbordje afkomt?

Prettig, dat u voor mij naar Haarlem wilt gaan. Kijkt u vooral goed naar het huis, naar de straat, naar den tuin en naar de kamers, die men mij zou kunnen afstaan.

Nu ik door ons verschrikkelijk leven toch bij u weggaan moet, wil ik maar zoo spoedig mogelijk gaan, zeker voor de aanstaande groote vacantie.

Dag vader.

Hans.”

6.

Nadat hij den brief van Johan ontvangen had ging zijn vader naar Haarlem. Johan kwam van de school thuis en toen dacht hij: „vader is vandaag uit ons huis . . . laat ik nu gaan kijken, hoe zijne kamers zijn gebleven . . . dat wil ik nu ineens zoo graag, en dat zal vader toch niet kwaad vinden.”

Johan kwam nu in een deel van hun huis, waarin hij sinds den tijd van hun volkomen ongeluk niet was geweest. Hij dacht toen bitter: „wat zijn wij ongelukkig.”

Daarna wilde hij in de kamers van zijnen vader komen, maar de deuren daarvan waren afgesloten, zoodat Johan buitengesloten bleef en vreemd aan die kamers blijven moest. Dat verschrikte hem zóo, dat hij suf werd. Daarna radeloos van angst en afkeer van zich zelve.

7.

De vader van Johan kwam uit Haarlem terug en daarna schreef hij Johan:

„Mijn beste jongen, vandaag ben ik naar Haarlem bij de familie van dokter Riemersma geweest. De menschen zijn oud geworden, maar hunne genegenheid voor mij is blijkbaar nog heel groot. Zij hebben ook je moeder goed gekend. Daarom verwachten ze je nu met de beste voornemens van welwillendheid, veel beter dan je die bij willekeurige menschen vinden zult, en in dat opzicht zou hun gezin heel goed zijn.

Kamers verhuren doen zij niet. Ik schrijf je dat als antwoord op je vraag, waarin ik angst voelde, en ook om te voorkomen, dat je hen niet minstens als je gelijken zoudt behandelen. Doordat de dokter sinds jaren blind is, hebben zij niet veel geld.

De straat, waarin zij wonen, is de Lange Veerstraat, midden in het oude deel van de stad. Zij wonen daar op een bovenhuis, dus een tuin is er niet bij. Dat bovenhuis is niet groot, dus je kunt beslist niet meer dan ééne kamer krijgen. Die kamer heb ik goed gezien, zij is zonnig en groot, aan de achterzijde van het huis, waar je van het gerucht van de straat geen hinder zult hebben.

In dat huis woont nu ook een vriend van de Riemersma's, een kunstschilder René Richell, dien ik uit zijn werk wel kende. Heb je daar bezwaar tegen? Ik heb dien jongen man niet gezien, maar ik vond zijne aanwezigheid eerst voor jou een bezwaar. Doch je ziet op school toch ook vele jonge menschen en je moet ten slotte toch je onduldbaar gevoel geheel en onvoorwaardelijk beheerschen.

Wanneer je de nadeelen met het oog op de beperkte ruimte en het gemis van eenen tuin te groot vindt, blijf dan hier in het huis, of zoek eene betere gelegenheid. Als je naar Haarlem wilt gaan, doe het dan zoo gauw mogelijk.

Men heeft mij in Haarlem gevraagd, waarom wij van elkander gingen scheiden. Ik heb de reden niet kunnen zeggen, want dan zouden die menschen je eenvoudig niet in hunne nabijheid hebben

geduld. Ik heb toen door de nood gedwongen gelogen en gezegd, dat ik met het oog op mijne studie van het wezen van de gevangenen naar verschillende landen op reis wilde gaan, en dat wij het beiden beter vonden, dat je niet alleen met Sientje, die zoo oud is, in ons huis zoudt blijven. Ik schrijf je dit, opdat je bij voorkomende gevallen het zelfde zeggen zult. Daar ik inderdaad op verschillende studiereizen denk te gaan, is het 't beste, zoo te zeggen.

Je ziet Johan, in welke diepe ongelukken en leugens wij gekomen zijn. Laat je dit eene waarschuwing zijn en wees al je leven bescheiden en voorzichtig."

8.

Nadat Johan den brief geelzen had besloot hij niet in het oude huis te blijven, want hij leed te veel, want hij verlangde daar steeds naar zijnen vader. Maar hij besloot wel naar Haarlem te gaan, omdat de stad mooi was, dicht bij de duinen en de zee gelegen, die Johan niet had gezien. Ook waren de menschen oud en welwillend.

Johan schreef toen naar mevrouw Riemersma:

„Zeer geachte mevrouw, vandaag heb ik van vader vernomen, dat u het goedvindt, dat ik bij u kom wonen. Ik wil dan nu ook maar zoo spoedig mogelijk van huis veranderen, zooals vader u wel zal hebben gezegd. Wilt u mij dus schrijven wanneer u mij op zijn spoedigst verwachten kunt?

Van vader vernam ik ook, dat uw man mijne beide ouders vroeger zeer goed gekend heeft, dat vind ik prettig, want nu zijn wij elkan-der ten minste niet geheel en al vreemd.

Met beleefde en met vriendelijke groeten ook aan uwe huisge-
nooten.

Johan van Vere de With."

De afgeschreven brief bleef open liggen. Johan keek in het licht van de smalle vlam van zijne lamp. Hij dacht over de diep-rakende veranderingen, die zijn vader in hun leven had gebracht. Hij wist nu zeker, dat hij als vreemde zou gaan wonen in een huis in eene stad, die hij nooit kende. Zijne woning werd een smal bovenhuis in eene straat vol geluid. Hij zou niet meer naar de school te Zalt-Bommel gaan, die vroeger een woonhuis van edellieden was geweest, en die Johan zoozeer liefhad, alsof hij er zelf in woonde. Ook zou hij het

hof bij school niet weerzien, het bestrate pleintje, tusschen de vergane steenen waarvan het gras zóó groeide, alsof het over de steenen lag gestoft.

9.

Johan ging toen uit het huis om zijnen brief naar het postkantoor te brengen. Hij liep eerst langs zijn smalgewassen perenboompje, dat uitgebloesemd, zwart in het witte maanlicht stond. Bij de tuinpoort kwam hij voorbij twee hoge kastanjeboomen, die nog wel bloeiden, met bossen van bloemen, die als witte lampen tusschen de bladeren stonden, die donkergroen waren.

Johan kwam nu door het ongegoede straatje van de Vier Heemskinderen, om op de Markt te komen. Het was toen al laat, de woonhuizen waren dus al voor den nacht gesloten, waartusschen lichtgelaten winkelwoningen brandden. Johan zag, hoe mooi de Markt was, en zijn verdriet was zeer beslist sterk, dat hij uit hun huis en uit hunne stad wegmoest.

Hij bleef in dien nacht laat op, in eene kamer zonder licht. Hij luisterde vaag naar de vlagen des winds, die in de takken van de boomen van den tuin woelde, alsof het regende.

10.

Zoo spoedig het voor haar mogelijk was, schreef mevrouw Riemersma eenen brief aan Johan. Het was een lange en vriendelijke brief. Zij schreef, dat hij komen kon, wanneer hij wilde, want zijne kamer was klaargezet. Hij kon maar eene kamer bewonen, omdat zij er geen twee te missen had. Maar zijne kamer was ruim, stil, licht en zonnig. En Richell had ook maar eene vrije kamer. Maar het was daarentegen wel waar, dat hij nog een eigen ander huisje had op den Kouden Horn. Zij had er wel over gedacht voor Hans te verhuizen, maar zij wist niet hoe lang hij bij hen inwonen bleef, en als hij later van woning wilde veranderen, dan bleef zij zitten met den last van een huis, dat onnoodig groot, en dus duur was. Ook was eene verhuizing moeilijk voor haren blinden man, die in hun huis met zijne handen overal den weg doorheen vond, maar voor wien het moeilijk was aan den veranderden stand van zaken in eene nieuwe woning te gewennen. Verder schreef mevrouw, dat haar man Hans op eene vriendelijke manier groeten liet. Haar man had

zijne moeder goed gekend toen zij in de geneeskunde les nam. Later had hij de ouders van Johan weinig gekend, en in den laatsten tijd geheel niet. Zij vroeg Johan, dat hij haar dag en uur van zijne aankomst schrijven zou, want dan zou zij hem komen halen, want de Lange Veerstraat was niet ver van het station af, maar het was toch aangenamer niet alleen in eene vreemde stad te komen. Zij zou, als Johans trein aankwam, onder de klok staan, die midden op het perron hing.

Toen Johan dien brief goed begrepen had, was hij blij, dat hij naar die vrouw in Haarlem ging, om daar te wonen. Hij dacht: „wat geeft zij een precies beschreven rekenschap van hare gedachten en overwegingen.”

Johan zond toen den brief aan zijnen vader op; hij schreef daarbij weinige woorden van zich-zelfen:

„Mijn beste vader, aanstaanden Zondag ga ik naar Haarlem met den trein van zeven minuten voor elven. Ik vind, dat wij diep ongelukkig zijn.

Hans.”

11.

Johan leed den volgenden dag diep aan zijne pijnen, zoodat het hem lastig viel om te leven, zoodat hij dikwijls aan zelfmoord dacht, maar die niet deed om zijnen vader, dien hij liefhad. Hij was ziek, zoodat hij niet zonder moeite reizen kon en daarna de lessen volgde, en Johan kon óók niet in huis blijven, omdat het huis hem hinderde, omdat hij in huis en alleen zijnde zonder rust aan de verschrikkelijke veranderingen van hun leven dacht.

Johan ging toen naar het hoofd van zijne school om over zijn heengaan te spreken. Hij moest eenigen tijd voor de spreekkamer in eene wachtkamer blijven, die uitkwam op het hofken met de vloer van vergane straatsteen, en dat door boomen omstild was. Toen voelde hij verschrikkelijk hevig de pijn, omdat hij heenmoest.

Maar hij bedaarde zijn zenuwziek gezicht, omdat hij bij het hoofd van de school binnen kon komen.

Hij zeide toen, dat hun leven in hun huis te Cuilemburg geheel veranderde, omdat hij van zijnen vader scheiden ging, omdat zijn vader uitgebreide reizen ging maken. Zelf ging hij te Haarlem wonen, waarheen hij op Zondag reeds vertrekken zou, zoodat hij op Zaterdag voor het laatst school kwam.

Johan vroeg het hoofd van zijne school of hij aan het hoofd van de school te Haarlem over hem wilde schrijven, opdat hij zonder onderzoek naar zijne bekwaamheden daar dadelijk in de derde klasse komen zou. De man, belovend dit natuurlijk wel te zullen doen, zeide ook, dat Johan het zeker wel vreemd zou vinden, dat hij nu ineens van zijn vader afmoest. Hij vroeg of Johan niet blijven kon tot het lesjaar afgelopen was, want dan was verandering van school gemakkelijker.

Johan dacht toen verschrikkelijk aan de ongelukkige wijze, waarop zijn leven vernietigd werd, en hij zeide hooghartig en beleefdelyk:

„Vader en ik hebben besloten, dat ik Zaterdag voor het laatst hier in school kom.”

Het hoofd van de school dacht met gevoel van vernedering, dat Johan toch beslist een koele jongen was zonder veel gevoel, die zich nooit met de anderen als gelijke leerling bemoeide. Hun heengaan van elkander was strak.

Gedurende den tijd, dien Johan nog overhield, voor zijne school voor de tweede keer op dien dag begon, ging hij stil over de rijke grachten, die in de binnenbouw van Den Bommel zijn. Maar hij was toen angstig, vol stormachtige gedachten. Hij beschuldigde zich zelve, dat hij de oorzaak was van het ongeluk des levens van zijnen vader, en Johan gevoelde zich zóo, als hij meende, dat een verstandig mensch zich moest gevoelen korten tijd, voordat hij gek werd. Hij kreunde van pijn, omdat hij leefde.

De middag in de les was daarna bar en moeizaam. Het hoofd van Johan was vol stormachtige gedachten, die hem fel bewerkten. Hij dacht met overspannen verlangen naar zijnen vader, en hij wist, dat hij die behoefte niet bevredigen kon.

12.

In de volgende dagen, die weinig meer waren, maakte Johan de gebruiksvoorwerpen en de boeken gereed, die hij het recht had en het verlangen van mede te nemen, want hij wilde zijne goederen tijdig vooruit zenden. Toen zijne voorwerpen waren ingepakt gevoelde Johan dadelijk een diep gemis daarvan, want nu moest hij voorwerpen in gebruik nemen, die hij niet kende. In zijn verfienden lijdenstoestand trilde Johan, en hij brandde zijn ziel en zijne zinnen

aan alles, wat vreemd was.

Het oude meisje Sien hielp Johan toen hij zich reisvaardig maakte. Zij zeide, dat het goed was, dat hij een eind maakte aan de heidensche levenswijze met zijnen vader, want die was zondig, zoodat Gods goede zegen daar beslist niet op rusten kon. Verder zeide Sien, dat zij eene dienstbare vrouw was in hun huis, en zich zonder vermetelheid niet met de zaken van haren heer bemoeien mocht. Johan was een kind, dat zij van zijne geboorte af had gekend en bediend had, en tegen wien zij spreken moest, wanneer het hart haar daartoe drong. Zij zeide ook, dat hij in Haarlem wel weder in een heidensch huis zou gaan wonen, waar God en zijne goede geboden niet werden gediend. Zij was eene oude vrouw, die een goed deel van het leven had gehad, en die nu nog slechts wachtte op het betere, dat de Groote Schenker haar geven zou. Zij kon slechts bidden, dat het zaad, dat zij in het hart van Johan had uitgestrooid, mocht blijken geven van niet 't zaad te zijn uit de gelijkenis, dat op den rotswand was gevallen.

Johan behandelde haar altijd beleefd, wanneer zij veel over dingen sprak, die hij toen niet belangrijk vond, want hij dacht: „laat ik Sien geen verdriet geven door niet naar haar te luisteren, want het verdriet van vader, dat ik veroorzaakt heb, is wel genoeg.”

13.

Op den laatsten Zaterdag reisde Johan naar Den Bommel naar de school. Hij was toen stukgeleefd. Als het dag was verlangde hij naar den nacht, maar als het nacht was verlangde hij naar den dag, omdat hij niet inslapen kon, omdat zijne stormachtige gedachten hem niet vrij lieten om te rusten. Hij dronk veel drank om te slapen, die zijne hersens in zijn hoofd suf maakte, en ook de huid op zijn gezicht te barsten bracht.

Gedurende den morgen was de hemel wit en stil zonder beweeglijke kleuren van de zon. Ook het land was stil, waaraan nu niet veel werd gearbeid.

Johan was niet thuis gebleven, maar hij was wel naar school gegaan, omdat hij het niet waagde bij zijnen vader dichtbij te zijn. Nu moest hij vandaag allen onderwijzers van de Burgerschool dank weten voor hunne lessen, die zij hem gegeven hadden. Johan zou dit heden, omdat het Zaterdag was, in de schoolvergadering kunnen

doen. Hij voorzag hoe alle onderwijzers dan zouden zitten naar den aard van lijf en leden, met het hoofd van de school in het midden van hen.

Toen Johan bij zijne school was gekomen had hij het verlangen gekregen niemand van de menschen van de school weder te zien, omdat hij aan zijn hart voelde, dat hij nederbreken zou, wanneer hij langer door het leven gemarteld werd.

Johan wederstond aan dat verlangen niet. Hij haastte zich naar het station van den spoorweg, en daarna bereikte hij met eenen trein, die vrijwel dadelijk langs kwam zijn woonplaats en zijn woonhuis.

14.

In eenen zwaren lig van ellende kwam Johan door dezen dag heen. Het verlangen naar zijnen vader kreeg hem verschrikkelijk beet, bij koortsachtige buien, dat hij rilde, en doodskoud was. Hij dacht, waarom zijn vader niet van hun huis was gegaan, omdat hij toch begrijpen moest, dat Johan op eene onhoudbare wijze naar hem verlangde. In zijne koortsachtige overspanning meende hij nu beslist, dat zijn vader hem persoonlijk ontmoeten zou.

Die hoopvolle meening bedaarde Johan, maar toen hij bedaarde was, dacht hij ernstig over den toestand van het oogenblik na, en hij wist toen hopeloos, dat hij het huis verlaten moest zonderdat hij zijnen vader had getroffen. Door verlammeende hopeloosheid werd Johan toen rustig gemaakt.

Hij ging daarom uit het huis. Door den schemerenden tuin en ook door het straatje van de Vier-Heemskinderen kwam hij op de Markt. Daar bekeek hij het mooie gemeentehuis en hij ging toen buiten de stad.

Johan ging moew, gedachteloos, den dijk langs, naar de duisternis van den avond Oostwaarts toe. De rivier lag met volle watervloed in deze lente van wintersdijk tot wintersdijk. De wolken schoven aan den hemel dicht en hunne schaduwen schoven in het schemerende rivierwater dicht.

Johan was aan een binnenpad gekomen, waarlangs hij in de stad terug wilde. Voordat hij van den dijk in het donkere land afdaalde, keek hij in de verlichting van het Westen. De zon, die onderging, brandde daar de wolken oranje en rood. Achter de fijngebogen spanning van de spoorbrug streepten dofroode nevelen. Er kwam

een spoortrein in de bovenbouw van de brug, en die reed zonder hoorbaar geluid langzaam voort.

15.

Het rijtuig van Johan stond voor de voordeur van hun huis. Het was een zeer bijzonder rijtuig van vorm, dat Johan in gelukkige dagen van zijnen vader ten geschenke gekregen had. Het had geene twee deuren aan de twee zijkanten, maar eene deur van achteren met een valbare ruit daarin. Aan de twee zijden waren ramen, maar van voren niet, zoodat men nooit de ruggen zag van den man, die stuurde en van den jongen man, die dan roerloos naast hem zat. Gedurende de dagen van hun ongeluk had Johan het rijtuig, dat in Holland eenig was, nooit meer gebruikt. Nu het vóórstond verzamelde een menigte menschen zich erom heen.

Johan was boven in zijne kamer en zijn vader was ook in zijn huis. Tot het laatste oogenblik hoopte Johan op hem, maar zijn vader bleef onbewogen weg. De oogen van Johan brandden rood en fel, zijne handen beefden breekbaar. Maar hij kon niet uitsnikken omdat er menschen rondom zijn zeer bijzonder rijtuigje stonden geschoold.

Hij liep toen snel door het donkere trappenhuis, door de witte portalen, en langs de oude klok, in zijn rijtuig, dat ruischend wegreed. Hij dacht met bitterheid in hart en ziel: „al die menschen benijden mij, omdat zij denken, dat ik gelukkig ben, omdat ik geld en goed heb. En zij moesten maar eens goed weten, hoe ellendig en verstooten ik mijnen vader verlaat, dien ik boven alle verlangens liefhad.”

In zijn kostelijk rijtuig reed Johan langs den landweg, die met den Zondag vol volk was. Hij moest zijne oogen zeer beheerschen om niet te breken, en iedereen keek toen juist naar hem, omdat zijn vreemd gevormd rijtuig eene zeldzame verschijning was.

16.

In den spoortrein reisde Johan op dien dag niet alleen, en daar was hij verheugd over, omdat hij zijne brandende, brekelijke oogen nu beheerschen zou, en niet met een stukgeweend gezicht in den vreemde aankomen.

Toen de trein over de rivier kwam keek Johan brandend uit. Hij zag het water in de volle lengte, stil van den wind gelaten, witgeronnen van zilverzon. Er lagen schepen met schuitjes stil in den zilverstroom. Toen daarna zag hij het water even in de breedte, later was hij in de landen aan de noordzijde van de rivier, en dat land kende Johan weinig of niet.

Snel wiewentelend ruischte zijn spoorweg-rijtuig.

TWEEDE DEEL.

Ho una ferita in cor che gette sangue
Che poco a poco me fara morir.
Trafitta dal dolor l'anima langue
Amo e il segreto mio non posso dir.

Voor: HERMAN BANG.

EERSTE HOOFDSTUK

1.

Van de hoofdstad Amsterdam zag Johan op dien dag eerst alleen de handeldrijvende buitenkant, waar veel nu stillag, omdat het rustende Zondag was.

Later zag hij de achterzijde van huizen van eenige weinig fraaie en voorname buurten. Van de grachten, waarvan Johan de beroemdheid kende, zag hij niets. Alwaar eene straat dwars op den spoorweg eindigde, had hij, snel verschenen en daarna snel verdwenen, inzicht binnenstads.

De ziel van Johan was vol brandend leed, maar hij wilde zich in den vreemde beheerschen, en toen leek hem de maat, waarin iemand meester over zijne vele aandoeningen was, zijne mate als mensch. Hij dacht, dat hij tusschen zoovele nieuwelingen zeer beheerscht en voorzichtig moest wezen, want het eerste deel van zijn leven, waarin hij alleen met zijnen vader bekend was geweest, was onuitsprekelijk ellendig aan zijn eind gekomen. Het verschrikkelijke oogenblik was geweest toen Johan aan zijnen vader het geheim van zijne liefde had gezegd. Maar dat had hij toch precies na vele voorzichtige overwegingen gedaan, met het doel zijn leven te verbeteren, terwijl hij juist daardoor gevallen was.

2.

Het Hollandsch landschap tusschen Amsterdam en Haarlem verschilde niet veel te veel van het Geldersche tusschen Cuilemburg en Zalt-Bommel. En de zonneschijn vond Johan op dezen middag in het heldere Holland, zoo mooi als het voor hem maar mogelijk was.

Hij was toen in de nabijheid van Haarlem. Johan keek uit om toch te zien of die nieuwe stad ruim was, goed aangelegd, zooals zijn vader had gezegd. Hij zag in het begin breed water met hooge boomen omtoerd, daarna enkele leege strategies, en verder daarna stille parken. Het was alles vol witte zon geloopen.

Johan kwam toen in het doffe en donkere station, en hij keek toen uit naar de groote klok, en naar de vrouw, die hem naar Cuilemburg had geschreven, dat zij bij hem wezen zou.

Zij vonden elkander, en zij groetten elkander, daarna kwamen zij samen in de stad.

De eerste straat die zij binnenkamen was smal, stil en zonnig. Die straat had een hoek in het midden, en in dien hoek stond een huis, dat hoog en wit was, en waarop de zon zeer in het bijzonder scheen.

Terwijl zij samen over kleine en groote dingen spraken, keek Johan goed hoe de vrouw was, die hem in de vreemde stad bracht naar zijne nieuwe woning. Zijn vader had hem geschreven, dat zij vrijwel dicht bij de zestig was en dat geloofde Johan dus, maar hij vond, dat zij er uitzag, alsof zij zeer veel jonger was. De keus van hare kleederen was eenvoudig, maar bijzonder voornaam. Johan was daarover innig tevreden, terwijl hij nu ook betere verwachting van hun bovenhuis had.

Zij tweeën waren in de zonnestraat voorbij den hoek gekomen, waarin het witte huis stond. Later kwamen zij tegen de poortroncing op van een steenen sluis, en Johan zag daar een watergracht. Hij zag snel, oogenblikkelijk, naar links en rechts. Links had de gracht jonge boomen, zonder schaduw, nieuwe lichte huizen, en daarover veel zon. Het was daar een zonnegracht. Rechts waren zwaargebouwde boomen, die schaduwden over de straat en in het donkere walwater. De huizen waren donker getint. Er was weinig wit zonlicht. Dat was een schaduwgracht, die Johan dadelijk besloot, dat mooier dan de zonnegracht was. Hij zag een donkergrijs huis, onvereenvoudigbaar van bouw, daarvan dacht hij dadelijk, dat daar de voornaamste man van Haarlem of allicht van geheel Holland woonde.

Zij liepen nu naar beneden de brug neer. Johan keek om, zoodat hij de zonnegracht en de schaduwgracht beide zag. Hij vond die twee verschillende deelen van een gracht alletwee verschillend mooi. Hij zeide rillend:

„Wat een pracht van een gracht liepen wij daar langs.”

„Ja,” zeide mevrouw, „dat is de Nieuwe Gracht . . . die is heel mooi, maar daar wonen ook de rijkste menschen van de stad. De Bisschop en de Gouverneur . . . die woont in dat groote grijze huis . . . ik wou wel voor jou, dat wij ook zoo mooi woonden, want je vader heeft ons gezegd, dat je zeer op een mooi huis en eenen tuin bent gesteld . . . die hebben wij heelemaal niet.”

Toen werd Johan weder hartstikkend bang voor hun bovenhuisje,

hij voelde, dat hij daar stikken kon in de benauwenis. Hij was ook moew na het sterke oogenblik, dat hij de twee verschillende deelen van de Nieuwe Gracht had gezien. Hij zeide ongetroost:

„Is het nu nog ver mevrouw?”

„O, neen,” zeide zij vriendelijk, en zij dacht daarna: „wat is hij hooghartig . . . heel anders dan René . . . als het ons maar niet tegenvalt . . . maar hij moet natuurlijk wennen . . . en hij is voor het eerst van zijn vader en van hun huis af . . . hij is wel blijkbaar van voor-namen stand . . .

4.

Toen Johan later in de Lange Veerstraat kwam, vond hij dat eene ellendeling. Op dien Zondagmiddag was het eene nauwe straat, als een steeg vol dichte winkels, met geopende magazijnen van modes en kleedingstukken, waar joden woonden.

De trap naar het bovenhuis was breed, licht en van gemakkelijke stijging. Johan was nu benieuwd, hoe de blindeman eruit zag, en het verwonderde hem, dat hij dien geheel vergeten had.

Zij kwamen toen in de huiskamer, waar de blinde was, aan wien Johan werd voorgesteld. Mevrouw ging toen weg, nadat zij zeide, dat haar dagmeisje eenen vrijen middag had, zoodat zij zelve vele huiselijke dingen moest doen, waarvoor zij zich verkleeden moest.

De blinde had Johan eene hand gegeven, en Johan had die hand aangetast. Het was eene fijne, oude hand, dun en zacht op het gevoel. Hij was heel blij, dat een man, bij wien hij in huis was komen wonen, zulk een fijne rechterhand had, want aan de handen kende men de menschen.

De blinde man zeide, of Johan honger of dorst had. Johan zeide van neen, maar dat hij wel bevreed was door deze verandering van stad en van woning.

Zij zeiden niet veel meer tegen elkander. Johan keek nieuwsgierig en belangstellend naar des mans blinden toestand, hoe die was. De oogen van den verblinden man waren diep, donker, open. Zij keken naar Johan, wanneer de oude man met hem sprak, alsof zij zichtbaar waren. Johan vond zulke blinde oogen vreemd en mooi. Hij kende buitendien twee blinde menschen, die beide verschrompelde, afgezworen oogen hadden. Het verheugde hem, dat de man, die zulk eene fijne rechterhand had, geen geschonden gezicht had met twee zweren in plaats van twee oogen, want dan zou het voor Johan on-

mogelijk zijn geweest, dat hij hem genegen werd.

Het was telkens stil in de kamer. Alleen een smalgevormd klokje tikte snel, droog. Van beneden ruischte het voetengeluid van de volgevolkte straat, maar die was niet zichtbaar, want de raamposten waren in die kamer hoog en de straat was als een slechte steeg zoo nauw.

Mevrouw kwam weder binnen, huiselijk verkleed maar ook die mindere kleeren droeg zij, gelijk Johan met volle vreugde bemerkte, op eene nette manier. Zij zeide vroolijk en vriendelijk:

„Ziezoo, daar ben ik weer . . . verkleed en al . . .”

De blinde zei dadelijk daarna:

„Nee, Marta, nu niet praten . . . Hans is vermoeid van de reis . . . en het heengaan van zijn huis en van zijnen vader zal hem zwaar zijn gevallen . . . breng hem liever naar zijne kamer.”

Johan dacht verschrikt: „zij moesten maar eens weten, hoe het afscheid van huis en vader is geweest.” Dadelijk daarna dacht hij welbeheerscht: „maar juist omdat zij niets van mijn ontzettend ongelukkig leven weten, zullen zij herhaalde malen dingen zeggen, die mij hard in mijne ooren klinken, maar ik wil daaraan, zoo spoedig het mij mogelijk is, gewennen.”

5.

De kamer, die zijn gemaakt was, vond Hans met eenen verrasser, rustig en ruim. Verder bekeek hij dadelijk het uitzicht van de woning naar buiten, en blijde zag hij eene vroolijke kleurige verte van vele tuinen. Er waren dus aan deze zijde geene huizen tegen het zijne opgestuwd, waarvoor hij zoo had gevreesd, dat hij hier vinden zou eene stapeling van hoog-opgehokte huizen, waartusschen zijne woonkamer versmoord lag.

De oude, gevoelige, vrouw vroeg of deze kamer voldoende was, en zij zeide, dat zij dacht, dat Hans zijnen tuin wel missen zou.

„Ja,” zeide hij: „ik mis altijd alles, waar ik aan gewend ben . . . maar ik ben tenminste blij, dat ik zooveel tuinen zien kan.”

„De benedenburen hebben een plaatsje en een stuk tuin,” zeide mevrouw. Zij zeide ook: „maar de omstreken, die zijn hier prachtig . . . hoewel de bloembollen weg zijn . . . dat wil zeggen, de meeste . . . allemaal niet . . . allemaal zijn zij geloof ik wel, nooit weg. Misschien alleen in den winter . . . dat weet ik zoo niet. Maar

het huis is hier wel wat klein, en als de huren maar niet zoo hoog waren, dan zou ik wel liever in een benedenhuis willen wonen."

Johan dacht wel: „zij spreekt ongeveer zooals zij schrijft, met voortdurende uitleg van hare overwegingen."

Zijn vrees voor huis en lieden had hem losgelaten, en hij zeide dus op vriendelijke wijze:

„De kamer is wel voldoende . . . en als de stad mooi is . . ."

„Wij leven heel stil, en zien heelemaal geene jonge menschen . . . maar je vader zei, dat je dat ook niet verlangen zoudt . . . want, dat je liever alleen wilt leven . . . maar ik hoop toch, dat je goed met mijn man zult kunnen samenwonen . . . ik weet niet, hoe dat is, als je blind bent . . . mijn man zwijgt er al die jaren over . . . hij zit maar in zijne groote stoel en zwijgt . . . misschien is dat beter dan klagen . . . misschien ook niet."

Johan vroeg plotseling:

„En Richell?"

„Daar is mijn man heel goed mee . . . nee, die maakt drukte genoeg . . . en zij trekken altijd een lijn tegen mij over het leed der wereld. Geloof mij, Hans, er is zooveel leed op de wereld, dat zul je later nog wel duidelijker zien, wanneer je maar eerst in het leven bent . . . en zoo vaak zijn het de menschen zelve, die het elkander aandoen. Iedereen kan natuurlijk een ongeluk krijgen, waaraan hij niets kon doen . . . zooals mijn man bijvoorbeeld, toen hij blind werd; maar de menschen onder elkaar maken elkander het meest ongelukkig . . . als wij maar niet zoo liefdeloos waren, dan zou er niet zoveel leed in de wereld zijn, maar iedereen is bang, dat hij aan een ander iets te kort komt . . . niet, dat ik klagen wil . . . wij weten, wat wij bekomen kunnen, en daar doen wij het mee . . . natuurlijk, dat ons leven niet meer zoo is, als vroeger, en als ik daaraan denk, voel ik mij dikwijls wel verdrietig, maar als ik dan weer naar het leed van andere menschen zie . . . en mijn man is altijd liefderijk en bescheiden . . . hoewel het best anders zou kunnen met zijne ongelukkige oogen."

Johan dacht toen van haar: „zij is eene zachtaardige vrouw." Daarna dacht hij over zich en zijnen vader: „wanneer ik er in slaag over mijn verdriet om vader heen te komen, dan kan ik hier tevreden zijn."

Hij zeide eenvoudigweg, dat er zeker wel veel verdriet ter wereld was, maar, dat het niet mogelijk was, dat men zich daar alles van

aantrok.

„Dat is waar,” zeide die oude vrouw: „dat iemand zich al het leed van de menschen aantrekt, dat zal niemand verlangen, maar tusschen alles doen en tusschen niets doen, is toch een groot verschil . . . maar de meeste menschen willen niets voor elkander doen, dan veel kwaad, en als zij elkander wat meer verdroegen, dan zou er heel wat minder leed op de heele wereld zijn.”

„Het zou kunnen,” zeide Johan beleefd.

„Mijn man en R. R., die lachen altijd om mij, soms ben ik verbitterd op mijn man, als hij lacht . . . Op R. R. het meest . . . laat hij maar oppassen . . . het huis van eenen lichtzinnigen spotter is ook brandbaar . . . niet, dat ik hem ook maar het minste kwaad toewensch, integendeel, ik wensch hem alles goeds . . . hij heeft veel, dat goed is, en zijn werk maakt goed opgang . . . maar hij is soms net zoo slecht als de duivel, en zoo onvoorzichtig als een kind.”

„Dan wil ik hem heel graag zien,” zeide Johan voorzichtig.

6.

Mevrouw was toen heengegaan, en Johan bleef alleen in de kamer, die hem snel overviel en overwon met gevoel van radelooze verlatenheid. Hij had de stille stappen van de oude vrouw hooren wegloopen in het huis naar beneden, daarna was alles stom.

Johan keek in de kamer, waarvan hij geen ding kende, geen meubelding of geen sierselding. Hij kende hier ook het uitzicht niet, en het zien van zoovele vreemde voorwerpen wondde hem in hart en ziel.

Thuis kende hij sinds al zijne jaren ieder uitzicht, alle witte lichten en zwarte schaduwen van geheel hun huis. Hij kende binnenbouw en buitenbouw van Den Bommel en Cuilemburg, en de landen en het licht tusschen die steden. Johan hield zooveel van de Hoogere Burgerschool, die vroeger een woonhuis van edellieden was, alsof het zijn eigene woning was.

Hier in het leven was alles omgewend, stad en lande, het huis en de lieden. Morgen moest hij naar eene onbekende school, waarvan hij geen mensch kende, en waaraan Johan van zich zelven volgens al zijne ervaringen wist, dat hij ziel en zinnen wonden zou.

Hij ging stil op de bedstede liggen en Johan sloot zijne oogen af, omdat hij de kamer niet zien kon, die hem voortdurend diep raakte.

Hij dacht over den blindeman, die zulk eene oude rechterhand had, als wit, levend porcelein, fijn in het gevoel. Hij dacht ook aan de levende resten van de binnengebroken oogen van den blinde. Johan had die twee oogen even gezien, en tegelijk voor altijd onthouden, dat zij diep waren, donker.

De oude vrouw van het huis was vriendelijk. Zij sprak op dezelfde wijze als zij hem geschreven had, met keer en tegenkeer steeds tegen zich zelve in. Maar zij had een goede stem, die wel oud was, toch van zachte doordringende kracht.

Johan sliep toen bijna in, maar hij schokte snel wakker met bonte gedachten aan zijnen vader.

Hij sloot zijne overgevoelige oogen, en hij zag een oud huis omhuld van goud licht, terwijl hij wakker leefde. Zijn hart sidderde, en Johan dacht in verrukking: „wanneer ik dat zie, licht als goud, maar dat kostbaarder dan goud is, en dat uit mijn eigen gemoed komt, dan weet ik zeker, dat het vrede wordt in mijn ziel, al stormt het buiten.”

7.

Johan leefde zich toen in slaap.

Nadat de vrouw hem wakkerriep, bemerkte Johan, dat zij hem nu al meermalen geroepen had. Hij gevoelde, dat hij niet vermoeid meer was, en bij deze vreemde menschen wilde hij zeer verzorgd verkleed aan hunne eettafel komen. Hij maakte een wakker licht in het luttel dagbeschenen vertrek.

Dikwijls vond Johan het heerlijk zijn lichaam op eene zeer keurige wijze te verzorgen, maar hij wist, dat hij die heerlijke begeerte alleen in goede dagen had. Nu hij haar op heden gevoelde verheugde hem dit zeer.

Het meest hield Johan van geuren, en daarin weder het meest van lichte rozen en daarentegen ook van droefgeestige violen. Vroeger had hij eens zooveel geurwater in eene kleine kamer laten dampen, dat hij in die damp eenige uren had geslapen. Voor zijn donkere, met dun goud licht bespannen, spiegel, bereidde hij zich tot den eersten maaltijd in het vreemde gezin. Hij had geene droeve gedachten, maar hij was juist wel zeer verblijd, zonder te weten, waarom.

Johan was nooit naar een luid of licht feest geweest, omdat hij

altijd alleen met zijnen vader leefde, omdat hij niemand anders liefhad. Maar Johan had wel over luide en lichte feestelijkheden gelezen, en over de vreugde en het verdriet daarvan. Terwijl hij zich nu met zacht van violen geurend water verzorgde, dacht hij: „ik ga naar een feest . . . mijn hart klopt . . . en ik ben verheugd.”

Hij bezorgde nog de blanke gaafheid van zijne handen, want hij wist, dat zijne handen altijd zuiver verzorgd moesten zijn, omdat hij anders afkeerig van zich-zelfen werd. Verder legde hij de blonde vrouwen van zijn haar goed in orde.

Johan gevoelde zich op eene zeldzame wijze zeer gelukkig en sterk. Hij dacht: „hier is dat mogelijk, in den vreemde zonder vader.” Maar hij gevoelde aan zijn hart, dat hij beter was geworden, en hij verheugde zich er op, dat hij de donkere bijzondere oogen van den blinde zou zien, en dat hij René Richell zou kennen, die een kunstenaar was, die slechter was dan de duivel en zoo onvoorzichtig als een kind.

8.

Johan kwam van een donkere gang af. Toen hij dus de deur van de lichte kamer opende trilden zijne oogen van licht, zoodat hij ze één oogenblik dichtdeed, duizelig in licht-gele duisternis. Mevrouw was niet in die kamer. Johan begroette toen den blinden voor den tweeden maal en René Richell voor het eerst in zijn leven. Hij vroeg of hij hen in een aangenaam of belangrijk gesprek stoorde.

„O, neen,” zei Richell: „er zijn geene aangename of belangrijke gesprekken . . . wij vervelen elkander, omdat dit veel gezelliger is, dan wanneer wij ons ieder apart vervelen . . . wij gaan dadelijk eten.”

Johan begreep niet even snel, wat de schilder snel zeide, toen hij erover nadacht, begreep hij, dat het onzinnig was, waarvoor hij geen enkele reden zag.

Nadat mevrouw was binnengekomen, begon de maaltijd.

Johan was zwijgend. Hij was er aan gewend, dat men hem met beleefde onderscheiding behandelde, en daarom hinderde hem de wijze van spreken en handelen van Richell. Na zijne sterkte van zoo even gevoelde Johan zich nu juist gebroken en diep-ongelukkig. Hij dacht met hartstochtelijk verlangen aan hun verlaten huis, en aan zijnen diepbeminden vader, die hij zoo ongelukkig had gemaakt. In zijnen ongelukkigen toestand miste Johan alle kunstvolle voor-

werpen, die hij te Cuilemburg aan iederen maaltijd had. Telkens wanneer hij hier een voorwerp in zijne hand gebruikte, deed hem dat pijn. Hij voelde zich hulpeloos, verlaten. En hij wist ineens niets, dat hij tegen een van de drie menschen zeggen kon.

9.

Dus toen keek hij naar den blinde. Diens gezicht was oud, maar zonder eenige rimpels. Bleek, maar van voorname bleekheid. In het stille gezicht waren de oogen licht en vol levende vreugd, die Johan aan een verhaal van Richell toeschreef, dat hij niet volgde. Johan vond het bijzonder onbegrijpelijk, hoe de oogen van den blinde van binnen dood waren, en van buiten leefden, zoodat zij geen licht naar binnen lieten, maar wel het inwendige licht van hem naar buiten.

Johan luisterde naar de stem van Richell. Die was snel en toch vlak-beheerscht, alsof die man voortdurend oplette, dat geen een woord luider of lichter dan een ander gezegd werd.

Doordat Johan naar de stem luisterde, hoorde hij ook den inhoud van het verhaal, dat vol was van dingen, waarvan Johan zeker wist, dat niemand ze meenen kon. Hij moest dikwijls nadenken over wat Richell bedoelde, omdat deze even dikwijls letterlijke dwaasheden zei. Johan vond dat niet aangenaam, maar de oude blinde scheen het daarentegen wel aangenaam te hebben.

Richell sprak toen plotseling tegen Johan, zoodat diens blauwe oogen terugschrokken. Hij vroeg hem: „Het leed der wereld, Hans, heeft mevrouw je daar al van gesproken? Ja?”

„Neen,” zeide Johan.

Richell bleef ernstig en vast: „Zóo, dan kan ik mij begrijpen, dat jij zoo dood-ongelukkig bent.”

Johan schrok ademloos, hij zeide met hartstochtelijke stem:

„Ik ben niet ongelukkig.”

Hij beet het bloed van binnen uit zijn lip, om niet in snikken uit te breken. De blinde hoorde de stem van Johan, en hij dacht: „is Hans misschien ongelukkig, dat hij door dit losse gezegde van René zoo hevig wordt ontroerd?”

Hij zeide: „Wij denken ook niet, dat je ongelukkig bent, Hans . . . René zegt dat maar zoo.”

„Natuurlijk,” zei Richell met ontroerde stem, die Johan zeer aandeed: „ik vind het heelemaal niet belangrijk of Hans ongelukkig

is of niet . . . ik zei het maar, om te zien, of hij zich ergeren zou . . . en ik vind het heel prettig, dat hij het gedaan heeft.”

10.

Richell zei toen in eenen, dat hij naar Amsterdam ging.

„Ik wou liever dat je thuis bleef,” zeide mevrouw kort.

„Ja, dat wou ik óók wel,” antwoordde René ernstig, „maar ik krijg daar een plotselingen inval om naar Amsterdam te gaan, en u weet, dat ik het immoreel vind en gevaarlijk om van plotselinge invallen af te wijken.”

„Je moet het zelf weten, maar je hebt zelf gezegd, dat Amsterdam een gevaarlijke stad is.”

„Dat is juist een reden om er heen te gaan . . . trouwens, iedere stad is gevaarlijk . . . twee menschen bij elkaar is al gevaarlijk . . . maar goed . . . ik krijg daar plotseling een inval om niet naar Amsterdam te gaan . . . dan ga ik ergens anders heen . . . ik zal wel bedenken waar . . . maar vanavond blijf ik niet hier.”

Toen Richell de lichte kamer verlaten had, vroeg mevrouw aan Johan, dat hij het zeker ook wel goedvond, wanneer zij thee-schermerden? De kamer werd daarna donker gemaakt.

Mevrouw zeide, dat de avonden al langen tijd licht werden en warm, zoodat zij de lamp dan liever uitliet. Ook was het Zondag en nu behoefde zij de Haarlemmer krant niet aan haren man voor te lezen. Het was niet waar, dat zij dat niet gaarne deed, maar het was een uitvoerig werk, dat haar met hare oude stem wel zwaar viel, vooral als er een bijblad was.

Johan dronk thee uit zijn eigen kopje uit Sèvres, want hij had mevrouw gezegd, dat hij dat liever gebruikte, want zijn gevoel kon niet altijd goed tegen het gebruik van onbekende voorwerpen.

11.

Johan vond den blinden man nu weder evenals toen hij hem op dezen middag voor het eerst zag, dat wil zeggen, geheel anders dan onder den middagmaaltijd onder het luisteren naar grillige verhalen van René Richell. De oude gevoelvolle man sprak met eene fijnvlakke stem, dat hij in de loop van zijne oude jaren last kreeg met het lezen van puntig geprikt blindenschrift, omdat zijne handen ver-

ouderd werden, onvast van aantastend gevoelen. Hij vertelde Johan, dat hij voor hem op eene geschikte wijze geschreven boeken, uit de boekerij van den bond van Nederlandsche blinden ter leen kreeg. Maar wanneer vele blinden over de letters heengelezen hadden, werden die uitgestreken en niet leesbaar meer. Hij zeide ook, dat het beter was jong blind te worden dan oud, wanneer het leeren kennen van fijne voorwerpen te moeilijk was geworden.

Op dien avond was hun gesprek dikwijls stil. De gedachten van Hans verzwierven moew. Hij luisterde. Donker beneden was de straat, die een steeg was, druk. Tegenover hun huis brandde een lantaarn in de avondlucht, die niet zonder fijne, natte damp was. De witte gaslamp brandde de vochtige damp vol van gouden straaltjes van licht. Van onder ruiste geluid van de langzaam voortvoetende menschen. Hun geloop kon Johan niet zien, omdat de raamposten hoog van bouw in die kamer waren, en de straat smal als een steeg in de diepte lag.

12.

Johan dacht over René Richell, dat die snel, onbeheerscht, dingen had gezegd, die precies het omgekeerde waren, van wat hij meende, dat René had moeten zeggen.

Hij vroeg, „dat René Richell zeker nog niet oud was?”

„Nee,” zei de blinde, die hem verdedigde, „hij is nog heel jong . . . nog lang geen dertig . . . mijn vrouw vergeet dat wel eens, die doet of hij tusschen de zestig en zeventig is . . . en die vergeet ook, dat hij een kunstenaar is.”

„Is zijn werk zoo goed?” vroeg Johan.

„Ja, ik heb natuurlijk nooit iets van hem gezien, en ik heb er dus geen eigen oordeel over . . . trouwens dat zou toch niet het meeste waard zijn . . . maar aan artikelen, die ik gehoord heb, uit dagbladen en tijdschriften, daaraan zou je zeggen, dat zijn werk in den laatsten tijd verbazend is opgekomen . . . maar mijne vrouw bijvoorbeeld, die vindt alles van hem even leelijk en slecht.”

„Zeker,” zeide mevrouw, en zij sprak beslist zonder hare gewoonte van keer en tegenkeer, „dat vind ik ook . . . van begin tot eind en stuk voor stuk staat mij zijn werk tegen . . . het is best mogelijk, dat hij talent heeft, maar dan is het een duivelsch talent . . . en het zou mij spijten, als Hans zulk werk mooi vond” . . .

De gave stem van den blinde was hard en hij zeide:

„Mijne vrouw houdt niet van René, omdat hij niet aan het leed der wereld doet . . . en omdat hij zegt, dat voor iedereen zijn eigen manier van leven de eenige goede is.”

„Ja,” zeide mevrouw, „dat is heel aardig om eens voor één keer te zeggen . . . ik vind nu eenmaal, dat zijn leven heel wat te wenschen overlaat . . . hoewel het ons aan den anderen kant ook niet past zoo hard over hem te spreken . . . al gaat het ook niet aan, iedereen te laten zien, zooals hij wil.”

Johan dacht, dat zij nu weder hare gewoonte volgde van te spreken met keer en tegenkeer. Hij vond, dat René Richell in dit gezin blijkbaar eenen diepen invloed had.

13.

Mevrouw bracht Johan op dien avond, toen hij slapen wilde, door het nog vreemde huis naar zijne kamer, vanwaar zij niet dadelijk wegging.

Zij sprak over haren man en daarover, dat hij vroeger zulk een ruime praktijk had gehad, voordat zijne oogen zoo hulphopeloos een binnenbreuk hadden gekregen. Nu was hun buitenbouw nog gaaf, schadeloos, glanzend van leven, zoodat zijne blindheid voor de oude vrouw zelve onbegrijpelijk was.

Zij zeide, dat zij door jaren en jaren heen aan alles wende, ook aan de hopelooze blindheid van haren man, hoewel zij zich dikwijls nu nog voelde op dezelfde wijze, als dadelijk na zijn scherpe oogebreuk, vooral wanneer zij haren man blind en voorzichtig zich door het huis bewegen zag.

Zij zeide ook, dat Hans toch niet denken zou, dat zij tweeën veel oneenigheid hadden, want dat zou eene zeer onjuiste gedachte zijn. Zij waren het alleen niet eens over René Richell, van wien haar man dwaze woorden en omgekeerde gedachten bewonderde, die hij van andere menschen niet zou hebben geduld.

Zij sprak toen over den blinde, die in talrijke jaren geen open lucht inkwam, omdat hij niet naar buiten wilde gaan, omdat hij vreesde lastig voor eenen geleider te zullen zijn. Daarvan, van het ééndurige leven in hun kamer in hun huis werd hij op stille wijze ziek. Ook zijne handen werden ziek, zoodat zij hunne teere aantasting verloren, en niet meer vast-gevoelend konden lezen. Hij leefde zóo zonder het leven van andere menschen, dat die zijn leven

vergeten waren. Vele menschen dachten, dat haar man al afgestorven was en zij schreven haar brieven, alsof zij de weduwwrouw Riemersma ware.

Johan zeide tegen die oude droeveling, dat ieder leven zijn eigen mate van leed had. Hij dacht daarbij niet aan het verschrikkelijke ongeluk, dat zijn leven verslagen had, want hij zei dit alleenig maar om iets te zeggen, dat goed voor de oude vrouw klonk. Toen Johan het gezegd had dacht hij wel aan hun eigen ongeluk, dat veel grooter was, dan het ongeluk in dit gezin. Hij zeide beleefd, dat hij nu vermoed genoeg was.

14.

De stille stappen van de oude vrouw daalden voorzichtig naar beneden af, en zij liepen verminderend uit, tot het huis alweer ingestild was. Johan schreef toen eenen stillen brief aan zijnen vader:

„Mijn beste vader, de eerste dag in Haarlem is voorbijgaan. Ik zal wel altijd ongelukkig zijn, zoo lang ik niet weder op eene regelmatige wijze bij u ben, maar voor een gezin, dat mij vreemd is, vond ik het hier vandaag niet slecht. Ook in de nieuwe school zal het morgen wel goed gaan.

Ik zal mijn gevoel, dat ons zoo ongelukkig heeft gemaakt, beheerschen en niet gebruiken. Misschien sterft het dan uit, zooals een lichaamsdeel sterft, als het nooit gebruikt wordt. Daarna kunnen wij wellicht weer samenleven.

Beste groeten van uw jongen,
Hans.”

Toen Johan dezen brief had geschreven, dacht hij: „hier heb ik mijnen prachtige tuin niet, het aardige straatje van de Vier-Heemskinderen, en de Markt, die ik zien zou, wanneer ik te Cuilemburg van mijn huis naar het postkantoor ging.”

Hij was vernederd van gevoel, matmoedig.

Buiten dit huis bladerde wind in eenen losgeloofden boom, uit duisternis van den tuin beneden langs het raam gerezen, waartegen takken tikten. Het dunne geluid van den wind was, alsof een duistere regen door de boomen goot.

TWEEDE HOOFDSTUK

1.

De vader van Johan begon zijne bepaalde reizen, waarover hij hem eenen brief schreef. Toen Johan dien brief gelezen had, dacht hij: „is vader zoovele jaren stil met mij alleen in Cuilemburg gebleven, hoewel hij het reizen aangenamer vond, of gaat vader reizen omdat hij andere landen wil zien, omdat hij leeg en ongelukkig is geworden.”

Johan vond het gemakkelijk in zijn leven, dat zijn vader buiten des lands was, en het was goed en wel mogelijk, dat deze juist daarom naar buiten was gegaan. Want nu Johan wist, dat hij zijnen vader toch niet bereiken kon, zou het verlangen naar hem minder hevig worden. Ook was deze levenswijze van den vader van Johan beter, wanneer men lette op het vreemde gezin, waarin Johan woonde, en waarin men niet gemakkelijk begrijpen zou, waarom zij twee elkander nooit zouden bezoeken.

2.

De levenswijze van het huis in Cuilemburg veranderde dus. Het oude meisje Sien, werkte daarin niet meer. Zij bewoonde het huis, alsof het haar in huur toebehoorde, terwijl Gerard, de koetsier en zijne vrouw het als dienstboden bewaarden en bewerkten.

Sien schreef Johan daarover dikwijls brieven van dank, dat zijn vader naast den goeden God het zoo wel met haar had gemaakt. Maar van de ijdelheid des harten, daarvan hoopte zij, dat zij zich vreemd zou kunnen houden. Zij was haar afkomst niet vergeten. Zij schreef ook, dat zij hoopte, dat Johan dikwijls denken zou aan de vele goede woorden, die zij vroeger van hart tot hart met hem gesproken had.

Johan was zijnen vader diep dankbaar, omdat hij hun huis aan de Markt te Cuilemburg niet in koop of in huur aan een onbekend gezin had afgestaan, maar omdat hij het bewaren liet alsof hij zelf ook hoopte en vertrouwde, dat hij erin tesamen met Johan wonen zou.

3.

Leven in Haarlem vond Johan zoo ellendig niet. Het huis was

klein, maar er was vrede.

De nieuwe stad had zooveel schoons. Zij was van voornamer stand dan Cuilemburg, en Johan gevoelde, dat zijn gevoel van schoonheid hier grooter, sterker werd. Hier was een voorname binnenbouw van veel meer straten, en van ruime grachten. De stad had eene ruime buitenbouw van villa-velden en parken. Van buiten vlood het Spaarne door de geheele stad. Binnen waren de oevers meestal stil behuisd, maar alleen achter de Markt was een drukhandelende Spaarnekafe, waar veel en luid gewerkt werd. Buiten vlakte het water bijna zonder vooruitgang tusschen vlakke velden.

Johan liep ver in de landen, die de buurt om Haarlem vormen. Meestal was hij op wegen in het Westen, bij Overveen, dat in dien voorzomer een zonnig wonder van bloemenkleuren was, of bij Elswout, donker vol bosschen als wouden.

Op eenen zonnigen middag zag Johan de groote zee, die hij niet kende.

Hij keek naar die ver-heden van lucht en water, zoodat zijn hart klopte als van angst, zoodat hij zijne oogen sloot, en ademloos op den strandlooper zat.

Later keek hij weder. Er was wind genoeg in het Westen. Het was voor Johan alsof daar een bouw van witte steden en van groene velden lag in een zee van donker water.

4.

Overal, op de toppen van de duinen, en in de diepte van de duinen, leerde Johan de levenswijze van bloemen kennen, waarvoor hij tot dusverre een vreemdeling was geweest. Op het warme en witte zand bloeiden sterretjes van gele muurpeper. In vochtige, koele diepten huisden purperpaarse munt en donkere hondsdrif. Johan vond verder de minderwaardige bremraap, die van vlijtig-groeiende planten leeft.

Hoog over de blijde wereld rondde de afgrond van den hemel.

Johan vergat zijn ongeluk op geenen dag van het zomerjaar, maar toch beleefde hij nu diep-rillende vreugden, die hij te voren nooit kende.

5.

Er was in Haarlem geen mensch en geen huis, waarvan Johan

meer hield dan van de Groote Kerk van Sint-Bavo. Dat heerlijke, hooge huis zag hij iederen morgen en iederen middag, maar dan steeds op verschillende wijze, zoodat het voor het fijne en bevattelijke gevoel van Johan was, alsof het twee kerken waren.

Johan ging iederen morgen langs denzelfden weg naar school, en iederen middag langs eenzelfden anderen weg weerom. Hij vond het rustig om op gewende wegen te zijn, waarvan het afwijken hem pijn deed.

Iederen morgen liep Johan over de smalle en oude Groenmarkt, die geen vlak marktplein, maar wel een schaduwrijk straatje was. Omdat hij dan dicht bij de hooge kerk langs liep, kon hij het Huis niet geheel zien, waarvan hij wel een donkere verouderde muur zag. In die muur waren de kleine kosterhuisjes binnengebouwd. Die waren laag met witte watergoten en een donker-blauwe deur.

Met de middagen zag Johan dat heerlijke, hooge Huis op andere wijze. Hij ging des middags over de groote Markt naar huis om de statie van de Kerk van Sint-Bavo te zien. Van hemelhoogte tot de laagte, waar de menschen er langs liepen, kon hij de onvereenvoudigbaar prachtige bouw ervan zien.

Er waren duinen ten Westen van de stad, waarvan Johan Haarlem in geheele lengte en breedte kon overzien. Dan leek die woonplaats zoo klein en kleurig, alsof deze bonte bende van huizen in ééne hand kon worden opgeschud. Maar de kerk niet, de kerk niet, want die stond standvastig breedbouwig, hooger dan alle woningen.

Wanneer Johan ver in het lage land ten Oosten van Haarlem stond en omkeek, zag hij geene duidelijke huizen meer, maar de bouw van de stad was ingedaald tot streep van wolkig grijs, bevend op lichte horizon.

Alleen de kerk daalde niet; die stond eenzaam aan de horizon, terwijl wit van zon scherp-zichtbaar op het blinkendak punterde.

6.

Johan leefde binnen en buiten de stad meestal alleen, want met zijne schoolgenooten bemoeide hij zich weinig. Wel kreeg hij zijn lichamelijk gevoel van liefde weder, voor sommige goedgekleede jongens in de eerste jaren van hun groei. Ook voor eenen jongen onderwijzer, die stem en oogen als een leerling had. Hij kreeg toen ook droomen, die sterk op zijn lichaam inwerkten, maar noch zijn

droomen, noch zijne verlangens betrokken zich ooit op zijnen vader.

Johan begreep toen, dat zijn gevoel niet van voorbijgaanden aard en aanleg was. Dat begrip deerde hem niet zooals vroeger. Onder den invloed van geschriften, welke Johan op die tijden las, kende hij aan zijn gevoel van liefde een even ruim bestaansrecht toe, als aan de liefde der andersgezinde menschen. Niet meer, maar ook niet minder. In dat opzicht keurde hij de gewaardeerde brieven van zijnen vader zonder voorwaarde af.

Hij begreep goed en wel, dat hij stil en bescheiden met zijn gevoel leven moest, omdat de meerderheid van de menschen, die de macht in de maatschappij had, geene uiting van dat gevoel dulden wilde.

Maar Johan wist met vast en onwankelbaar vertrouwen, dat hij het recht had in zijn hart en ziel gevoel te hebben, dat van het gevoelen van de meerderheid van de menschen verschilde.

Hij was toen begonnen scherpgezind en aandachtig na te denken over het verschil van de woorden „slecht” en „niet-maatschappelijk”, waartusschen zijn, wetenschappelijk zeer goed ontwikkelde, vader in de brieven, die hij aan hem gericht had, onderscheid maakte.

Hij dacht aan het gezegde van René Richell, dat voor ieder mensch zijne eigen meening en zijn eigen gevoel het eenige goede was, en Johan vond die uitdrukking toen zeer veel beter dan in het begin.

7.

De blinde liep met niemand zijn huis ooit uit, omdat hij zeide, dat hij tegen niemand lastig wilde wezen. Misschien wilde hij later toch wel eens met Hans mee, die altijd stil, voorzichtig, liep.

Ook de oude vrouw kon niet met Johan buiten de stad komen, vooral niet in een landstreek vol stijgende en dalende duinen. Met haar kwam Johan wel binnenstads en dichtebij buiten.

René Richell spotte ernstig tegen Hans over zijne winderige en zonnige tochten, waarvan hij dikwijls wildscherp geurende buit van bonte bloemen in hun huis bracht.

„Hou je dan niet van bloemengeuren?” vroeg Hans hem, diep ademend.

„Nee,” zeide René, „ik wil nooit bloemen in mijn kamer hebben . . . vooral rozen ruiken verschrikkelijk . . . maar weet je wat ik een heerlijke geur vind? Als jij naar rozen ruikt . . . dat is heerlijk.”

Johan zeide toen, snel teruggetrokken, dat hij daarvan niets be- greep, en hij dacht: „als mevrouw dit hoorde zou zij hem weder zoo slecht als de duivel vinden.” Verder zorgde Johan, dat hij geene geuren van bloemen meer op zijn lichaam had. Met René werd de omgang op eene regelmatige, wederkeerig welwillende, wijze voort- gezet.

8.

Johan was aan zijne inwoning in Haarlem gewend geworden. Hij had daar menschen, straten en huizen gevonden, die hem zeer hadden ontroerd. Maar zijn tijd was nu veel stiller geworden, want hij vond niet alle dingen meer nieuw, waardoor zijn bevattelijk ge- moed rustiger werd.

Toen kreeg hij weer de behoefte van op een verzorgde wijze enkele goede bladzijden proza te schrijven. Hij vond het even heer- lijk die behoefte te bevredigen, als het droomen van een vergulden hemel. Wanneer hij schreef was hij zeer ontroerd, zoodat hij moeite had zijne hand te bedaren, zoodat het handschrift onbewogen werd en geene ontroering verried. Hij gaf in dien tijd verfijnde, uitvoerige beschrijvingen van: een theekopje; de Nieuwe Gracht aan de zon- nezij; de Nieuwe Gracht aan de schaduwzijde; het grijze huis van den gouverneur van de provincie Noord-Holland; de Groote Kerk 's morgens; de Groote Kerk 's middags; de stille, witte handen van den blinde; het hofje van Teyler; een bundel bloemen uit het wild; de Bakenessergracht; de zee en de zon; het altaarlampje van het chineesche rijk; en van zijne lamp, als die hoog brandde.

Hij zond deze dertien beschrijvingen toen voor plaatsing naar een maandblad, dat bestuurd werd door eenen letterkundigen kunstenaar, dien Johan van onschatbare waarde vond.

Later kreeg hij eenen brief terug, die een eenvoudig kunstwerk van taal en stijl was. Daarin werd zijn fijn geschrift gaarne ter plaatsing aangenomen. Verder werd zijne uitvoerige wijze van be- schrijven geprezen, en zijn werk werd met eenige eenvoudige woor- den: „zuiver en zeldzaam” genoemd.

De toon van dezen brief van dezen onschatbaren woordkunste- naar was zóó, alsof deze zich niet meer dan de gelijke van Johan gevoelde. Die vond dat een uitmuntende wijze van meerderheid te bewaren en te toonen.

Johan hoopte toen innig, dat hij door gestadige en zorgvuldige

ontwikkeling van zijn vermogen een letterkundig kunstenaar zou mogen worden, gelijkwaardig aan René Richell.

9.

Dikwijls ging Johan met zijne oude vrouw naar haren wasscher en bleeker, die bij den Hout woonde, diep in de laatste van de lanen van het Spaarne, aan ruim, helder water, dat hij noodig had voor zijn bedrijf. Zijne woning was een oude woning, telkens met brok-sels nieuw werk uit verval opgebouwd.

Met den wasscher had de oude vrouw een staagtobbend onge-noegen, van dat hij haar waschgoed te weinig verzorgde. Dan kwam alles te laat, en dán weder waren er te weinige of verwisselde kleederen. Om dringende briefjes gaf die man niet, zoodat zij daar dan samen heengingen. Mevrouw was op eene dappere wijze boos, zoodat zij tegen Hans zeide, dat zij er nu een einde aan maakte. Het werd voor haar te lastig, altijd dat drukke doen en draven om hare eigene goederen. Hoewel de wandeling met het mooie weer wel aardig was, en als het weer leelijk was, dan gingen zij met de tram. Zij konden evengoed naar den bleeker gaan, als ergens anders heen. Maar waarom verslordigde hij haar goederen zoo, terwijl zij zelve daarvoor altijd even zorgzaam was? Zij kon er niet eenvoudig-weg door stelen aankomen. Maar het was nu voor het laatst, want als zij alles nu ordelijk terug had gekregen, dan nam zij eenen ande-ren wasscher aan. Hoewel zij dat voor Nelissen heel erg vond, omdat hij een al te groot gezin op zijn last had, en hij zelf veel tobde met de losse wasschende meiden. Ook vond zij het wel erg, dat zij iemand zijn brood ontstooten zou, want er werd toch al zooveel bitter verdiend brood gegeten, en ieder had zijn eigen leed. Het was altijd beter veel onrecht te lijden, dan zelf weinig onrecht te doen.

Wanneer zij de diepe laan waren doorgelopen van den Houtweg tot het Spaarne kwamen zij aan de laatste woning van den wasscher. Mevrouw zeide, dat het haar zeer speet, dat zij Nelissen op den drukken Zaterdag moest komen spreken, maar zij kwam nu voor het laatst zeggen, dat zij het zoo niet langer liet gaan, met voort-durend verval en vermis van hare goederen. Hij moest dus nu beslist weten, of hij kans had, de aflevering te verbeteren en te regelen, want anders was hij haar kwijt.

De waschman wist gerust wel, dat dit niet waar was. Hij zeide dus vlug omdat het Zaterdag was, maar beleefd, omdat mevrouw Riemersma altijd zachtaardig was, dat het waarlijk toch niet zijn schuld was. Hij werkte volhardend genoeg voor een gezin, dat alle jaren grooter was geworden. Maar het was de schuld van de losse wasschende meiden.

Johan keek naar het vreemdgevormde huis van den wasscher aan het stil-brede water, dat stroomen zonnelicht inving en weerspiegelde.

10.

Onder hunner terugweg naar stad en huis, bleven zij even over bij eenen boer en die had verkoop van een allerdiepst smettelooze melk, die Johan daar dikwijls kocht, omdat hij witte melk en rooden wijn twee heerlijkheden om te drinken vond. Mevrouw zeide, dat zij het goed vond van zich zelve, dat zij tegen Nelissen geschikt was geweest. Zij dacht, dat hij nu wel beter in zijn werk worden zou, hoewel het ook waar was, dat zij hem hetzelfde al zeer dikwijls had gezegd, en wel zonder eenige verbetering.

Zij sprak ook over de onvoldoende genegenheid der menschen onderling en over R. R., die dan toch het leven al te lichtluchtig opnam. Hij was nog geen dertig jaar en daarentegen had hij veel achter zich, en wel meer dan zij bepaaldelijk wist. Verder had hij de gewoonte van steeds iedereen te ergeren met spelende gezegden, maar die dikwijls krimpens zeer deden.

Toch was zij maar blij, dat hij nu bij haar woonde, want na al haar eigen leed, was dat allicht wel hare stille roeping, dat zij René op den goeden weg hield, hoewel hij haar dikwijls luid uitlachte, wanneer zij dat zei, en zeide, dat hij iederen weg uitmuntend vond, behalve den goeden weg, die op eene veel te lastige wijze smal was.

Ieder mensch had dus zijne roeping. Maar zij werd door haren man niet geholpen, die alles van René duldde, en dan zei, dat een goed kunstenaar wat ruim leven moest, opdat hij werken kon. Haar man zeide ook, dat zij René de woning in hun huis tegen maakte met haar spreken over het leed van de wereld en de hardheid der menschen.

Zij verhaalde Johan, dat René soms ineenen verdween zonder bericht of spoor, zoodat haar man ongerust werd, zoodat hij ziek werd. Dan deed René voor hun tweeën niets. Zij hoopte, dat hare

vele vermaningen hem goede diensten hadden gedaan, want hij woonde nu al een poos rustig thuis. Hij werkte in zijne woning op den Kouden Horn. Dat was tenminste goed, hoewel zij zijne werken dikwijls des duivels werken vond.

Johan zeide, dat dit toch te hard van oordeel was. Haar eigen afkeurend oordeel had natuurlijk evenveel bestaansrecht als het zeer prijzende oordeel van de meerderheid der menschen, waaronder daarentegen waren, die aan het beoordelen van schilderijen gewend waren door veel vergelijkend zien. Maar nu moest zij ook R. R. niet ten kwade nemen, dat hij werkte, zooals hij zelf meende, dat mooi was, en niet zooals zij het mooi vond.

Johan vond het werk van René van eenen verfiijnden vorm, vol kleuren; ook was hij nu gemakkelijker aan de wijze van leven en spreken van den schilder gewend, zoodat hij hem genegen was.

Van de oude vrouw hield Johan op eene wijze, die zich innig verdiepte. Zij werkte altijd goed. En zij zorgde steeds, dat zij het minste en geringste deel had in haar huis.

11.

Johan bevrijdde haar later dagelijks van den last van het lezen van de Haarlemmer dagbladen. De oude vrouw vond haar bevrijde rust heerlijk, want zij was altijd in geloop en gelast voor vele anderen, want zij weigerde nooit iets voor iemand te doen. Ook door het geheele huis werkte zij zelve het meest, omdat zij bang was, dat anders haar dagmeisje te veel te doen kreeg.

De oude blinde vond de zeer verzorgde wijze, waarop Johan met zijne stem las, aangenamer dan de moewe stem van zijne vrouw. Hij luisterde bij alles vol aandacht, want hij wilde alles weten, wat er in de stad, in het land en in de wereld gebeurde. Wanneer Johan las kon hij niet uitkijken, maar wanneer hij rustte na eenen eenigszins langen tijd van lezen keek hij langdurig naar het verfiijnde gelaat met de oogen op wonderlijke wijze verblind. Hij zou daar met liefde en ontroering gaarne langer naar gekeken hebben, maar hij wilde niet al te lang stil blijven, omdat de blinde dan denken zou, dat hij Johan te veel moew maakte.

Wanneer Johan las, kon hij niet naar die wonderlijke oogen kijken, dus deed de behoefte, die hij daaraan had, en die hij niet bevredigde hem pijn.

Soms klaagde de blinde op luide wijze over het ongeluk, dat zijne oogen verslagen had. Er was een breuk binnen in hunnen fijnen achterwand gevallen, die onhechtbaar was. Daardoor was hij hope-loos beroofd geworden van zijn levenswerk, dat hij zoo lief had en van zijne sterke studie. Zijn leven had nu niet meer waarde dan zijn dood.

12.

Eens sprak de blinde over zijne levensleegte, waarin hij leefde. Johan had in de huiskamer gewerkt. Hij deed dat meer omdat de blinde zei, dat hij het prettig vond, dat hij wist, dat Johan bij hem was, al zeiden zij niets. De man zat stoorloos in de diepte van zijne breede stoel, altijd starend in zijnen eindeloozen nacht. Zijn gezicht was zóó stil, alsof hij geen geweten van de wereld had en geen wil.

Hij vroeg toen ineens:

„Hans, geloof je, dat ik heelemaal ongelukkig ben?”

Johan antwoordde op eene voorzichtige wijze:

„Het is een vreemde vraag, die u mij doet . . . ik wil u zeggen, dat ik blind-zijn het grootste ongeluk vind, dat iemand overvallen kan.”

„Ik spreek daar niet dikwijls over, omdat ik dat niet goed voor mij-zelfen vind . . . maar eenmaal in ons leven wil ik het toch doen, omdat ik het ook niet goed vind, dat jij denkt, dat ik al te ongelukkig ben. Ik ben nu al zooveel jaren blind, en ik ben veranderd geworden langzaam aan. Vroeger was ik onrustig . . . toen kon ik geen oogenblik stil zitten, en toen liep ik maar altijd door het huis . . . als ik stil zat deed ik niets dan altijd maar over mijn ellende denken. Dat is langzamerhand anders geworden . . . ik kan nu gedurende uren zitten, zonder dat ik mij beweeg, en zonder dat ik aan iets denk . . . ook zonder ongeluk. Het is een geheel ander leven zonder gezicht, en alleen op het gehoor en op 't gevoel. Ik ken nu de menschen aan hunne stem en aan hunne handen . . . en evengoed als jij iemand met een onaangenaam gezicht op 't eerste oogenblik niet goed gezind bent, zoo is dat met mij als iemand een valsch gevoel heeft in zijn hand of in zijn stem.”

De blinde sprak toen sterker, terwijl hij de hand van Johan in zijne hand had:

„Ik heb je dat gezegd, omdat ik niet wil, dat je mij voor armer

houdt, dan ik al ben . . . ik ben ook heel tevreden, dat jij hier bent, en dat alles goed gaat . . . dat voel ik duidelijk en vast.”

Johan dacht dat het meest-verschrikkelijke van blind-zijn was, dat men onvrij werd in het geheele leven van de welwillende goedheid der menschen.

13.

Johan begon blijde aan zijne vacantie in den zomer. Want die bracht vrijheden van zonnevolle dagen, heerlijk voor het verder verkennen van de buitenbuurt van Haarlem.

Hij ging ook naar Cuilemburg omdat Sien het had aangevraagd, hoewel Johan vooreerst niet had willen gaan, omdat hij bang was voor hevige ontroering bij komen en gaan. Maar dat gebeurde niet, want Johan was rustig toen hij hunne woning zag, de klok, de twee witte portalen, en het trappenhuis. Hij dacht: „ben ik al zoo veel vergeten, dat ik hier zo rustig ben, of ben ik zelf veel sterker geworden?”

Later in de dagen kon hij gemakkelijk nog eens gaan omdat het oude meisje Sien hem gaarne zag.

14.

Deze zomer bracht in dezen tijd reken van hemelsche en heldere dagen, dat de zon niet uit de hooge lucht was. Johan verzwierf uur en uren over weilanden en door stapelende duinen, die warm waren van zand en zon. Met troepen van wildgeurende bloemen kwam hij dus thuis, zoodat hij zelf naar bloemen rook.

Richell zeide hem, dat hij de geur van zooveel bloemen onduelbaar vond, maar dat het heerlijk was, wanneer Johan naar veldbloemen rook.

De blauwe oogen van Johan werden donkerder van kleur gemaakt door het vele sterke licht. Daardoor werd de blonde huid van zijn gezicht en van zijne handen donker, alsof hij een half-Hollandsche jongen was, evenals Paul Mansfeld. Hunne bloemen droogden de blinde en Johan op zorgvuldige wijze. De blinde kende vele van haar op fijne tastbare vingertoppen, aan bloemenbouw, aan bladerenbouw of aan zachtheid of ruigte van de stelen. Hans vertelde van zooveel zonnige vindplaatsen, waar hij wezen moest, om zooveel bloemen te kunnen verkrijgen. Dikwijls was hij bang om zich uit

te spreken over de verregaande heerlijkheid van hemel en zon, want hij had medelijden met den ledigen blinde, die verlaten gehuisd en gekamerd leefde. Johan vroeg den ouden man, dat zij samen toch eens buiten hun bovenhuis moesten komen. Uiteraard niet door dalende en stijgende duinen, maar wel door de gemakkelijker vlakten van weivelden en den Hout. Daar was het tegen den avond heerlijk. De boomen geurden en de bodem geurde. Het was er dikwijls zoo stil als in een huis.

De moewe blinde zei, dat hij niet kon, omdat hij zich in dezen tijd zeer verouderd gevoelde.

15.

In goedwillige rust van hunne woning begon ongeruste weerwil op te werken door het los-aardige leven van René Richell, waardoor Hans diep verhinderd werd. Want toen iedereen Richell voor zeer rustig aanzag, verdween hij precies zonder bericht of spoor.

Mevrouw klaagde, dat zijne gevaarlijke verdwijning zeker haar schuld niet was, maar misschien wel de schuld van haren man, die de ernst van hare vermaningen altijd uitlachte en daardoor dus nadeel aan hare woorden toebracht.

De blinde zeide zonder drift of boosheid, dat het evengoed mogelijk haar schuld was, omdat zij hem steeds over het leed van de wereld vermaande, omdat hij leefde zooals hij zelf wilde, en niet zooals zij zelve wilde. Daarom had zij hem opgejaagd.

Later kwam er een brief voor mevrouw van Richell uit Parijs, waar hij in de Rue des Saints Pères woonde.

Hij schreef haar:

„Beste mevrouw, ik meende, dat ik te Haarlem een nieuwe misdaad had uitgevonden. De uitvinder van een nieuwe misdaad zou de weldoener van alle menschen zijn en dat wil ik graag wezen. Er is niet heerlijker. Ik ben toen naar Parijs gegaan om mijn misdaad bij mijne vrienden te probeeren. Maar het schijnt, dat er geene nieuwe misdaden zijn, want onder de vrienden kende men de mijne ook al. Echter waren er vrienden, die bedrijven kenden, die mij niet goed bekend waren. Nu ben ik maar in Parijs gebleven om daarvan iets te leeren. Ik kom dan later weder in Haarlem terug om het geleerde toe te passen, en wil dan gaarne weder bij u komen wonen.

Met vriendelijke groeten ook aan uwen gewaardeerden man en aan den goeden Hans, geheel de uwe

R. R.”

De blinde zweeg op dezen brief. Mevrouw klaagde, dat zij René veel liever niet in hare woning weder liet, maar zij wist van zich zelve, dat zij het toch wel deed, wanneer hij moew en gehavend kwam vragen om binnenkomst. Zij had dit al meerdermalen meegedaan. Ook hoopte zij altijd nog, dat het haar gelukken zou, dat zij René zóóver bracht, dat hij zijn ondeugend leven afleerde. Hoewel zij daarvoor iederen dag zeer vreesde.

En zij schreef dan naar Parijs dringende brieven om zijne weerkomst, veel meer dan een. Zij vermaande hem daarin, dat hij dit toch bedenken zou, dat zijne levenswijze bitter slecht was, en dat zij drieën in huis diep-verdrietig waren, omdat hij weg was, omdat zij bang waren, dat hij in Parijs geheel misdadig en daardoor ongelukkig zou worden.

Er kwam geen antwoord na zoovele biddende, smekende brieven. Toen begonnen de ouden te vreezen, dat René zich in Parijs op eene misdadige wijze had doodgeleefd. Hun angst voor hem uitte zich in wederkeerige verwijten, in welke zij beiden Hans wilden betrekken, voor wien de woning daardoor onverdraagzaam werd.

16.

Johan schreef toen den martelenden schilder aan met eenen brief van norschen nijd. In weinig woorden keurde hij zijn gedrag af, en hij verzekerde Richell, dat hij zorgen zou, dat deze beslist niet meer in het huis van de Riemersma's wonen kwam, wanneer hij niet in eenige dagen geruststellende berichten zond.

Er kwamen toen dadelijk twee van zijne brieven uit Parijs. Voor de oude menschen was het een schrijven van vriendschap en eenvoudigheid. Richell schreef, dat hij nog liever vlot en vrij te Parijs bleef, waarin hij goede studie-voorwerpen had gevonden. Want hij werkte wel, en zou met goede dingen voltooid in Holland en in Haarlem thuishomen. Men moest voor hem niet onrustig en bezorgd wezen. Het ging al wel met hem, en voor zijnen aard was een vrijgevierde bui even noodig als de regen voor het weiland, dat Hans op zulk eene overdreven wijze liefhad. Met de na-herfst kwam

hij dan wel weder op stille manier te Haarlem bij hun drieën in huis leven.

Voor Hans was er een brief van René aan het schoolgebouw gekomen, die Johan diep betrof. René schreef hem:

„Beste Hans, de brieven van mevrouw waren vriendelijk en smekend, daarom heb ik er niet op geantwoord. Zij blijft voor mij toch altijd dezelfde en ik behoef haar dus niet te ontzien.

Een ander geval is het met jou. Jij hebt mij eenen norschen, driegenden brief geschreven, en ik ben dus wel bang, dat je bewerken zult, dat ik niet meer bij de Riemersma's inwonen kan. En ik wil die inwoning niet missen, omdat zij de eenige menschen zijn, waarvan ik zeker weet, dat zij bij voortduring mijn onaangenaam karakter verdragen. Daarom houd ik je nu te goed vriend, en dus heb ik, omdat jij het beslist wilde, eenen brief aan mevrouw Riemersma geschreven.

Voor je zelven zend ik hierbij een zwart plaatje van mijne hand, dat de zeer uitvoerige teekening is van twee boomen aan den straatweg bij de bekende porcelein-fabriek te Sèvres.

Beste groeten van

R. R.”

Johan verklaarde het voor onmogelijk, dat hij dezen brief, die op vreemdsoortige wijze kalm en uitvoerig was, aan de twee menschen thuis kon laten lezen. Hij verscheurde dus dat geschrift, maar bewaarde wel het zwarte prentje van de hand van Richell. 's Avonds dacht hij genegen over hem na. Johan schreef toen een goedwilligen brief naar Parijs, waarmede hij René dankte voor de aan hem afgestane teekening, en hem aanraade niet bij voortduring van zulke vreemdsoortige brieven te schrijven en verscherpte gesprekken te voeren.

17.

De herfst kwam in dat jaar op roerlooze wijze, zonder de beweging van regen en wind. Johan voelde, dat hij stiller in het leven werd, dan hij gedurende den langdurig zonnigen zomer was geweest.

Toen hij op eenen namiddag met den blinde samenzat, zei deze:

„Hans, het spijt mij wel, dat ik den zomer heb laten voorbijgaan, en dat jou vacantie nu om is, maar ik zou toch, als het niet te lastig voor je is, wel graag eens met je naar buiten gaan.”

Johan was verwonderd over dat gezegde van den blinde; hij antwoordde beleefdelyk, dat hij dat zelf ook heel prettig zou vinden, en dat het niets lastig was. De blinde zeide toen verder:

„Je zult het wel vreemd vinden, dat ik den heelen zomer ben thuisgebleven, en nu in den herfst uit wil gaan. Maar zoolang het zulk mooi weer was, heb ik het van dag tot dag uitgesteld, want ik ben in jaren niet in een straat geweest. Het is nu nog mooi weer, en niet warm . . . ik wil nu toch nog graag eens gevoelen, hoe de buitenlucht is, waarvan je mij van 't jaar zoo dikwijls hebt verteld, voor het plotseling winter wordt.”

18.

Zij tweeën gingen uit op eenen vrijen middag van Johan, toen de herfstdag al donkerde, daalde over stad en lande. Johan had de linkerhand van den blinde in zijne rechterhand. Hij had die hand vroeger nooit gevoeld, zij was oud en fijn gelijk hij nu voelde.

Zij liepen gelijkmatig door de straten, waar de menschen geluid maakten met hunne voeten en hunne stemmen. Dat hoorde de blinde vaag-angstig. Hij bleef telkens stilstaan, kortaf, alsof hij bijna tegen iets aanliep. Johan dacht, dat Paul Mansfeld dat ook had gedaan in den donkeren tuin te Cuilemburg. De hand van Paul was in dien tijd kleiner dan de hand van Johan, maar de linkerhand van den blinde was smal, slank en dun van dikte.

Zij gingen later in stille straten, waar hun loopen heel gelijkelyk doorheen schoof. Johan zag, dat menschen keken naar den voornamen man, die met duidelyke oogen, als een blinde, door stille straten werd geleid.

Later kwamen zij in den Hout. Daar was de late dag stil, met betrokken duisternis. Over buigende boomen deinde wind, dunvloeiend als een herfstregen van wind. Johan zag, dat de blinde daarnaar luisterde, en hij wist, dat de blinde het bijzondere duisterlicht tusschen de stammen der boomen niet kon zien. Hij durfde hem niet te vertellen hoe dat licht was, omdat het licht zoo mooi was, dat hij vreesde, dat het hart van den blinde van verlangen breken zou.

De smal-fijne hand in de hand van Johan sidderde. Toen zeide hij troostend:

„Deze eerste keer naar buiten, dat is wel wat vermoeiend voor u, maar u zult zien, dat u later gemakkelijker en rustiger zult zijn.”

Zij zaten aan den dunnen rand van het bosch, dat achter hen ruichte van wind, alsof het een woud was. Voor hen lagen verre, vlakke velden, waarboven de lucht lager werd, dichtgedoekt. In het Westen hing lucht hooger vol licht en wind, die wolken grijs langs het diepe zonnige rood schoof.

„Hans,” zei de blinde diep-bewogen, „vertel mij hoe alles er nu uitziet.”

Johan vertelde zorgvuldig alsof hij zijn ingehouden en ontroerd proza maakte, hoe de lijnen en de kleuren van de velden en de huizen waren, en op welke wijze het licht in de lucht duister werd. Van geluiden sprak hij niet, omdat de blinde wel hooren, hoewel niet zien kon.

De oude man klaagde toen scherp en snel, fel, uit met stem, die van hem voor Johan onbekend was. Met groote woorden verwenschte hij het leven, dat hem genekt had, verslagen, zoodat hij nu alleen aan de medelijdende hand van eenen jongen buiten zijne woning kon komen. De man gilte het uit van benauwdheid: „Hans, dat is zoo erg, altijd dat zwart om mij heen, en daar kan ik niet uitloopen, tot aan mijn dood toe moet ik daarin leven.”

Daarna werd de oude man moew, en toen Johan zag, dat hij moew was geworden, tot recht en rede bereid, zeide hij:

„Wij gaan naar huis.”

Zij gingen door de avonds-omdonkerde stad, waarin Johan nu alle straten en grachten geheimzinnig vond, alsof er meer gebeurde, dan rechtvaardig was.

„Hans,” zei de blinde smekend met vernederde stem: „ik bid je, zeg aan mijne vrouw niets van mijnen onbehoorlijken uitval . . . het zou haar verdriet doen.”

Johan was toen verheugd, dat iemand als dokter Riemersma zich ook niet altijd beheerschen kon.

Zij reikten stil aan hunne woning. De oude vrouw verwachtte hen doodsangstig, en zij wist niet waarom zij in die hooge mate zoo angstig was. In hevig-zichtbare ontroering omhelsde zij dien ouden man, dien zij, niet-stil, op mond en oogen kustte, zooals Johan wist, dat hij met zijnen vader had gedaan, toen hij een onvolwassen jongen was.

Dit verwonderde hem van twee menschen van hooge leeftijden.

Hij dacht: „zij zijn beide heel goede menschen, waarvan het jammer is, dat Richell hen mishandelt. Maar René is een uitmuntend kunstenaar, en het zwarte prentje van de twee boomen is voortreffelijk.”

20.

Met kort-lichte dagen en volledig schoolwerk voor Johan, werd de gelegenheid voor vrije wandelingen minder.

De winter begon al te schemeren over de landen der aarde, en de steden op aarde werden stil onder lagere luchten.

De blinde vriend van Johan en Johan, zij gingen daarentegen eenen middag van zon zonder koude naar zee, waarnaar zij beiden in dien tijd verlangden.

Zij zaten daarbij, hand in hand als twee kinderen, in windstilte achter een strandlooper. Johan alleen zag de brandende deining van zee achter zee, tot den zilver verrijnden horizon, die niet bewoog, maar het bewegelijke water in dun-vasten onbreekbaren ring van zilverwerk geslagen hield.

De zonnedag daalde in dien tijd in het water in het Westen, maar zonder brand van roode en oranje kleuren. De zee vloedde donkerdruissend over het strand, schuimende onder aan de duinen. Het gemis van kleuren maakte Johan diep koud, angstig voor den dood, zoodat hij rilde. Maar hij bleef zitten, roerloos in zijn angst, omdat hij den overgevoelige blinde niet wilde storen. Die keek met zijne, op wonderlijke wijze verbroken, oogen uit over doffe dronzende zee, alsof hij zich nog werkelijk verbeeldde, dat zijne onvermogene oogen weder rijk aan leven en licht werden, wanneer hij dat krachtadig wilde.

21.

In den laten avond van dien dag beschreef Johan de kleuren van zee en lucht daarboven alsof hij voor eene wereld van blindgeworden mannen schreef. Over geluiden schreef hij dus niet, omdat zij die zelve hoorden. Dat werd eene vreemde bladzijde proza, die Johan de meest belangrijke van zijne uitvoerige beschrijvingen achtte.

22.

In den nacht na dien avond van dien dag had Johan schoone

droomen van vol diep licht en zacht geluid. Hem dacht dat die tot den laten wakenden morgen voortduurden. Johan was blij, want stille droomen van licht en diep-zacht geluid, waren voor hem zekere bewijzen van vrede, roerloos als een herfst-dag, in zijne ziel.

Toen hij door den dempstillen, verweerden najaarsmorgen liep, was het precies of hij waakte, en of hij droomde. Droom en waak waren beide van dezelfde verfijnde herfst-tederheid, verdiept en breekbaar.

In zijnen bijzonder verfijnden toestand was het voor Johan niet mogelijk naar zijne school te gaan, en daarom gaf hij toe aan zijne diepgevoelde genegenheid om naar de zee te gaan. Hij week dien dag naar Zandvoort af en hij bleef daar rustig-loopend langs het winderige strand en binnen het stil-herfstende duin, zonder dat zijn toestand verbrak.

Op den dag na dezen wonder-verfijnden dag brak de brosse spanning van het dunne, lichte najaar, in buien van regen en wind. Johan voelde toen zijnen toestand veranderd. Hij was verheugd, hoe hij zoovele vreugden had genoten in den laatsten tijd, en dat hij daarover vele goede bladzijden proza had geschreven. Maar vele fijne vreugden vond hij gevaarlijk; dus was hij nu goed en wel tevreden over het bolle en wild-buiïge weer, dat soms stormde.

DERDE HOOFDSTUK.

1.

De wind woei in den winter de regen uit de lucht, en de winter bouwde de hemel helder en hoog boven de steden en landen. De dagen werden toen ruimer, gevuld van zuivere lucht en licht, die scherp waren voor oogen, keel en mond.

Johan bemerkte, dat de finesse van eenen herfstdag van anderen aard is, dan de finesse van eenen winterdag. In den herfst waren de kleuren goud en donkerblauw geweest. Nu, in den hoogen winter, werden zij wit en dun, licht, blauw, vooral toen het gevrozen had.

Fijner vielen daarna al de geluiden, als in een hal van lucht, die van ieder geluid witte muziek maakte. Uit de mat-schoone morgens vouwde witte winterdag zich open, maar die werd niet fel verlicht, want te voren vouwde de dag zich weer dicht, en donkerde stil weg in den schemer-matten avond.

Soms werd de dag niet helder-open, maar bleef de dag mat-mistende gesloten. Zwaarmoedig, windstil hing mist tusschen hemel en aarde, waaruit slapweg roerlooze regen daalde. Die ruischte soms op sterker wijze gedropt, terwijl dan ook stoffende, stil-zware hang van mist in den wind waaiende bewogen werd. Maar de wind bleek machteloos van werkzaamheden, want regenachtige mist doekte dof-grijs dicht, die het hemelsche licht van de aarde af hield..

2.

Nadat de dagen opgehelderd en opgeruimd waren, kwam René naar Holland en Haarlem terug. Johan vond hem daar op eenen vroegen, vrijen middag in zulk een gesprek met den blinde, alsof Richell nooit op eene kwaadaardige wijze onrust in hun huis had gebracht. Johan dacht, dat René voortaan weder de eerste vriend van den blinde was en hij zelf de tweede. Daarvan gevoelde hij diepgrievend leed, en aan de verregaande diepte daarvan bemerkte Johan, hoezeer hij den ouden en blinden man, met de fijn-smalle handen, liefhad. Hij dacht, hoeveel vlakker en gemakkelijker zijn leven wezen zou, wanneer hij niemand genegen of ongenegen was.

Hij werd Richell dus slecht gezind, en die minderwaardige gezindheid uitte Johan in zwijgen en weinige welgekozen woorden.

Tegen den blinde leefde hij zooveel zijne genegenheid toeliet, welwillenderwijze en zeer beleefd.

Mevrouw zeide, dat zij lang en ernstig met Richell had gesproken, voordat zij hem had toegestemd, dat hij weder in hun huis kwam wonen. Maar zij durfde hem niet op straat te laten, waar hij baldadig worden kon. Zij hoopte, dat ten slotte hare goede woorden niet allen invloed zouden missen; zij was bereid hare roeping te volgen en te beproeven op welke wijze zij René op den goeden weg houden kon.

Johan had medelijden met deze vrouw, die steeds zorgde, dat zij zelve het minste deel had in hun huis. Voor haar en voor haar alleen kocht hij eene uitgezochte verzameling kasbloemen, alle van verfijnde soorten, zeer zeldzaam in den winter. Zijne handen rilden van vreugde, toen hij ze vlug en veilig door de bevroren straat droeg. Hij gaf ze aan de vrouw met een bijzonder geliefde vaas van china-porcelein, die als eene witte bloem van vorm en kleur was. Hij zeide haar, dat hij haar die bloemen gaf en zelfs de vaas, die zelf eene zeldzame bloem van porcelein was, omdat haar hart zoo goed was.

Toen René des avonds de bloemen zag, zeide hij vriendelijk en welwillend: „Het spijt mij, dat ze niet ruiken, ik houd niet van bloemen zonder geur . . . vooral geurende rozen vind ik heerlijk.”

Johan herinnerde zich wel, wat Richell vroeger had gezegd over geurende bloemen in het algemeen, en geurende rozen in het bijzonder. Hij gevoelde zich nu alsof hij fijn mishandeld werd.

3.

Johan was tot in dezen tijd nooit in het huis geweest aan den Kouden-Horn, waar René zijne zeldzaamheden bewaarde, en aan zijne omvangrijke schilderijen werkte, waarvoor in huis geene ruimte was. Vroeger had hij aan Johan verteld, dat zijn schildershuis volmaakt van verfijning was, zooals geen ander in Haarlem en in Holland. Hij had daar geene Hollandsche voorwerpen, maar alles was uit vreemde deelen van de wereld met kunstvolle verzorging saamgebracht. Voortdurend verbeterde hij aan zijne inrichting, doordat hij minderwaardige voorwerpen door die van een hooger gehalte verving. Johan dacht toen: „René prijst dat huis zoo buitengewoon sterk en hij weet hoe ik op bijzonder mooie dingen gesteld ben,

waarom vraagt hij mij nu niet voor bezichtiging van dat fijne huis?"

Toen had Johan onvoorzichtig-weg gevraagd:

„Maar dan zou ik dat huis verbazend graag eens willen zien . . . mag dat?"

René had geantwoord, vriendelijk, ernstig, welwillend: „Ik had je juist willen vragen, of je eens komen wilde, en dan had ik het heel prettig gevonden . . . maar nu jij het mij vraagt, moet ik het weigeren. Ik weiger altijd, wat men mij vraagt, dat is een van de beste beginselen van mijn leven.” Johan voelde zich, door zulk eene wijze van spreken en handelen, beleedigd en daardoor had hij latere verzoeken van René geweigerd, om een beschouwend bezoek te brengen aan zijn bijzonder soort van huis.

4.

Het was een Zondag. Een hooge, witte dag van broos-gevroren, breekbare stilte. Gedurende den morgen was Johan uitgeweest, ver in fijngrijs overvroren ommelanden. Daarna had hij met lichte vaste stem verzen aan den blinden voorgelezen, en in kalmen toestand eenen uitvoerigen, aangenamen brief geschreven aan zijnen vader.

Hij zou ook naar het verfijnde schildershuis van René gaan, omdat die zijne verontschuldigen had aangeboden over zijne mishandelende beleediging, van toen vroeger.

Johan had zich zorgvuldig gekleed, maar hij had geene bloemengeuren aan zijn blond haar of aan zijne handen. Hij voelde zich goed en wel gestemd, sterk verheugd over zijne verwachting naar veel moois. Hij ging verblijd over dat innige grachtje van Dirk van Bakenes, belust om te fluiten, om zijne blijdschap ruimte te geven. Maar hij floot niet. Door een helder steegje, een kleine hal van geluid, waarin zijne stappen klonken, bereikte Johan het schildershuis van René.

5.

In dat huis bemerkte Johan, dat René in geene enkele richting de roem zijns huizes had overdreven. De kamers hadden hier het volmaakt-kunstvolle van een schouw-museum en ook het innig-bewoonbare van een huis. Johan kreeg een gevoel van eerbied voor René, waarvan zijn hart klopte. Hij vond hem in dien tijd een uit-

munten kunstenaar. Ook was René nu rustig, want hij antwoordde zonder zinnen, die het tegendeel beteekenden van wat Johan verwachtte.

6.

Nadat Johan rustiger was geworden na zooveel ontroerend beschouwen, vond hij vijf voorwerpen de mooiste uit het huis van René, dat immers vol verfijnde pracht was bezorgd.

De eerste, tweede en derde van die voorwerpen waren drie batikdoeken uit Indië. De eerste had voor kleuren: diep-blauw, licht-blauw, roomgeel, wit en zonnig rood. Zij was een wonder van zoovele kleuren, die elkander ongehinderd verdroegen. Toen Johan haar in zijne bevende rechterhand hield, noemde hij haar: „de bonte batik”.

De tweede was grijs-wit en blauw. Het blauwe werk was zóó diep van vaste kleur, dat het witte, grijze, katoen daardoor zwaar als fluweel geleet te zijn.

De derde doek was zwart en grijs met teekening gevormd als op de vleugels van vlinders, en zoo fijn gestoft lagen de twee kleuren ook over die kostelijke dundoek.

René zeide tegen Johan, dat al die geverfde doeken in een krankzinnigen-gesticht van bij Batavia waren vervaardigd, en dat krankzinnigen de gelukkigste kunstenaars waren.

7.

Het vierde voorwerp was klein, maar het trok de aandacht van de oogen van Johan, alsof het een splintervonk van vuur was.

Het was een aangezicht in scherpe stijl in half-relief in ivoor gewerkt. Het gezicht staarde strak, maar niet dood, maar wel wreed. De oogen waren smal-gespleten open, de mondhoeken waren met scherpe snit naar schuin-beneden weggespalten, zoodat hunne richting met een preciesen rechten hoek op de richting van de smalle-wrede oogen stond. Toen Johan naar de hoeken en de lijnen van dit verscherpte voorwerp keek, deden zijne oogen scherp pijn. René zeide zeer vriendelijk, dat het hem innig speet, dat Johan dit beeld zoo mooi vond, omdat het hem altijd speet, wanneer een ander toonde een zuiver, fijn-bevattelijk gevoel te bezitten voor het schoone in de kunst. Hij zeide ook, dat die spijt de reden was, dat

hij nooit met andere kunstenaars verkeerde, hoewel hij daarnaar dikwijls zeer verlangde.

8.

Johan vroeg aan René, wie dat verscherpte voorwerp vervaardigd had, waarna deze antwoordde: „Dat heeft een chineesche koelie voor mij gemaakt, in Deli . . . ja, leuk, dat het een koelie was . . . ik heb hem ook stil koelie laten blijven, hoewel ik hem gemakkelijk had kunnen afkopen en een vrij leven bezorgen . . . maar je begrijpt, dan had hij meerdere en mooiere van die dingen gemaakt, en dat kan ik niet uitstaan, dat iemand mooie dingen maakt . . . ik gun iedereen een goed leven, behalve aan kunstenaars, want dan gaan die dingen maken, die mooier zijn dan mijn werk.”

„En waar is hij nu?”

„Die Hop-Ki? Dood . . . terechtgesteld voor een aantal moorden . . . ja, ik hield verbazend veel van hem, omdat hij zulk prachtig werk maakte, maar daarom was ik aan den anderen kant ook blij, dat hij goed en wel dood was. Vind-je hem geen sympathieken moordenaar? Trouwens, ik vind iederen moordenaar een sympathiek mensch.”

René sprak daarna met zacht-kalme stem, die Johan innig ontroerde:

„Ik zou zelf ook graag eens eenen moord doen, want dat is eene geheel nieuwe gewaarwording voor mij . . . en het is heel moeilijk eene nieuwe gewaarwording te vinden . . . maar ik durf het niet goed . . . ik ben bang voor de straf. Hoewel, ik geloof, dat men mij wel ontoerekenbaar zou willen verklaren . . . ik heb zooveel verdachte dwaasheden in mijn leven gedaan . . . daarachter ben ik wel veilig, naar ik meen . . . ik zal er bij gelegenheid een rechtskundige en een geneeskundige over raadplegen, en als die vinden, dat ik het veilig kan doen, dan doe ik het.”

Johan dacht, dat René voor een deel een uitgezocht kunstenaar was en voor een grooter deel een fijne, gevaarlijke krankzinnige. Hij zeide:

„Maar René, zeg toch niet altijd van die misdadige dingen, waar je toch niets van meent . . . je hebt er zelf den meesten last van, de menschen denken gewoon, dat je gek bent.”

O, neen,” zeide René lachend, „dat denken ze heelemaal niet . . .

daar zijn ze juist veel te onwijs voor . . . ze denken, dat ik heel knap en verstandig ben, omdat ik wel eens een krankzinnige schilderij heb gemaakt, die in Parijs veel geld heeft opgebracht . . . en die misdadige dingen, zooals jij dat noemt? Natuurlijk, dat ik daar niets van meen . . . ik zeg uit beginsel nooit dingen, die ik zelf meen. Dat vind ik onbescheiden om altijd je eigen meening op den voorgrond te dringen. Het is veel beter, dingen te zeggen, die een ander meent, en het beste is altijd te zeggen, wat niemand meent, want dat is de eenige manier om af en toe iets verstandigs te zeggen.”

9.

Het vijfde voorwerp, dat Johan buitengewoon verkoos, was eene rivier-schildering in twee kleuren, kobaltpaars en goud. Er waren vier voorwerpen op de schilderij afgebeeld: eene rivier, die stil was; eene rondgebogen brug over de stille rivier; eene strakgespannen lucht boven de brug en de rivier; eene zonnegroote ster in de strakgespannen lucht. Daarvan waren de rivier en de lucht kobaltpaars, de brug en de ster waren van goud.

Johan zeide tegen René, hoe hij die voorstelling zeer bewonderde.

René antwoordde: „Dat vind ik heerlijk, dat je deze schilderij zoo mooi vindt, omdat ik het altijd heerlijk vind, wanneer een ander toont een zuiver, fijn-bevattelijk gevoel te bezitten, voor het schoone in de kunst.”

„Maar René, nu zeg je toch weer precies het tegengestelde van wat je net zei . . . wat is dat toch voor eene gewoonte!”

„Maar ik mag toch wel van meening veranderd zijn? Ik zeg de dingen altijd precies, zooals ik ze meen . . . ik vind het slecht, te liegen, als 't niet noodig is.”

10.

„Weet je, wie die prachtige schilderij gemaakt heeft? Dat was wel een goede vriend van mij . . . een Rumeensche jongen, dien ik te Parijs in de diepte vond . . . ik houd de Rumeensche edellieden voor buitengewoon goed van adel . . . ze trappen op hun boeren en sturen hun kinderen naar Parijs. Mijn vriend heette Hélénius Marie Golesco, en ik hield zoo innig veel van hem, dat ik het van hem wel velen kon, dat hij uitmuntend werk maakte.”

„Is hij ook dood?”

„Ja, ook . . . ik was daar heel blij om. Want ik ben altijd blij, als er iemand dood gaat, van wien ik veel houd, want dan word ik verlost van mijn voortdurende doodsangst, dat zoo iemand sterven zal. Heleen heeft zich verdronken in de Seine in Parijs . . . vuil hè? ja, als hij het mij had gevraagd, zou ik hem hebben aangeraden zich niet te verdrinken in de vuile stad, maar boven de stad, of om zich snel te vergiftigen met cyankali, of om te blijven leven. Maar hij wou toch niet langer leven, want hij zei al zoo lang, dat hij zulke prachtige dingen zag, die hij niet met zijne handen en met zijne verf maken kon.”

11.

René zat sprakeloos van ontroering, nadat hij over Golesco gesproken had. Zijn slank lichaam trilde langs zijnen rug. Zijne bruine oogen brandden van tranen. Het ontstelde Johan, dat René op zulk eene openbare wijze ontroerde, en hij wist toen niets tegen hem te zeggen. Maar René hief zich uit zijnen diepgebogen toestand op.

„Onzin . . . zoolang ik nog van kwaad tot erger kan vervallen, is er geen reden om bedroefd te zijn . . . ik zal je het portret laten zien, dat ik van Golesco heb gemaakt.”

Johan was verheugd toen hij zoo iets zag. Het portret was geschilderd zonder scherpste van kleur en lijn, waarmede René gewoonlijk werkte. De schildering was zeer uitvoerig.

Het gezicht van den jongen Rumeenschen edelman was eenvoudig van bouw, zijne duistere oogen blikten angstig, want later had hij zich verdronken in de rivier van Parijs, want hij kon zijn leven niet verdragen.

„Ik kan mij voorstellen, dat je veel van hem hieldt . . . je hieldt zeker veel van hem?”

René had eene stem, die vaag was . . . zwevend:

„Ik weet dat heusch niet meer Hans . . . het is alles al zoo lang geleden . . . maar ik zal vragen of ik veel van Golesco hield, aan menschen, die ons goed gekend hebben in Londen . . . die zullen het nog wel weten . . . het was belangrijker voor hen dan voor mij . . . als ik het weet, zal ik je schrijven . . . heb ik je al gezegd, dat ik vanavond naar Londen ga?”

„Nee . . . heelemaal niet.”

De stem van René was somber, dreigend:

„Dan weet je het nu meteen, en je wilt zeker wel aan mevrouw zeggen, dat ik naar Londen ga . . . tenminste, dat ik dat op 't oogenblik van plan ben . . . want het is best mogelijk, dat ik ergens anders heenga . . . ik kan mij bedenken . . . nee, zeg thuis, dat ik naar Rome ga . . . ik geloof zeker, dat ik naar Rome ga . . . ik ga naar Rome . . . als ik mij niet bedenk.”

Johan dacht, dat René zinneloos was geworden, en daardoor was hij angstig voor wat deze in onbeheerschte zinneloosheid voor zichzelf en voor anderen zou kunnen doen.

„René,” zeide hij vriendelijk: „ik wil natuurlijk thuis wel zeggen, dat je naar Rome gaat, of naar Londen . . . maar zou je niet liever in Haarlem blijven . . . het is hier rustig.”

De andere man snauwde Johan, kort en laaghartig:

„Nee, ik blijf niet in Haarlem . . . ik ga weg, om jou.”

„Om mij?”

„Ja, hoor je niet? Ben jij doof? Ben jij doof, mijnheer Johan? ik wil niets liever dan hier in Haarlem blijven . . . ik geloof zeker, dat ik naar Londen ga, en Londen maakt mij ongelukkig . . . als ik in Londen verongeluk is het mijn schuld niet . . . dat is gewoonweg jou schuld.”

Het gevoel en het verstand van Johan werden toen verward. Hij wist nu volstrekt niet, of René meende, wat hij zeide, terwijl hij van zichzelf zeker wist, dat hij René altijd behandeld had zonder zorgeloze schuld. Hij zeide mat tegen René:

„Je zegt altijd zooveel dingen, die je niet meent, dat dit er ook wel een wezen zal. Wanneer je naar Londen gaat of ergens anders heen, dan moet je dat volkomen zelf weten . . . maar je moet niet zoo maar zeggen, dat je om mij weggaat . . . ik heb je nooit iets gedaan.”

René werd nu diep teeder, waardoor hij Johan nog veel meer verwarde.

„Vergeef mij,” smeekte hij, „dat ik je snauwde alsof ik daar het recht toe had . . . maar ik heb zooveel verdriet . . . wees daar niet ongevoelig voor . . . ik had je diepe en geheime dingen willen zeggen, maar ik kan het vandaag niet . . . ik vind je zoo hooghartig . . . mag ik je dan uit Londen schrijven, ik ga naar Londen.”

„Ik wil werkelijk liever uit Londen geen brief ontvangen, zooals je er een aan mevrouw Riemersma hebt geschreven uit Parijs,” zeide Johan hooghartig.

„Nee,” antwoordde René nederig „zoo’n brief zal ik je niet schrijven . . . en ook niet aan iemand anders . . . ga nu naar huis als je wilt . . . ik wil nog stil wat over ons tweeën denken . . . later zal ik je schrijven.”

13.

Toen Johan buiten het overspannen huis van René kwam, gevoelde hij, dat zijn levenstoestand veranderde. Het was, alsof hij helder ontwaakte uit samengestelden droom van gevaarlijke verfining die hem waanzinnig had kunnen maken.

Hij was op het helder-witte Spaarne in het begin van eenen witten, openen winternacht. Hij wilde zich bedaren en daarom ging hij niet naar het huis, maar hij ging wel langzaam door stille straten en langs stille wateren.

Hij dacht, dat hij dezen middag dingen had gezien van onbekende statie en heerlijkheid. René was een meervermogende kunstenaar, dan Johan ooit had gedacht. Maar op sommige tijden was hij dezen middag waanzinnig geweest in zijne gezegden. Johan dacht: „Krankzinnigen zeggen woorden zonder sluitenden zin, maar dat doet René niet. Die gebruikt altijd scherpe gezegden, die precies het omgekeerde beteekenen van hetgeen ik zeggen zou.”

Verder wist Johan nu kalm, dat hij niet de minste aanleiding had gegeven, dat René niet rustig in Holland en in Haarlem had kunnen blijven, maar wel naar Engeland en naar Londen moest, waar hij zelf zeker vreesde, dat hij zich verongelukte.

14.

Johan zeide later tegen de twee oude menschen van hun huis, dat René naar Londen was gegaan. De vrouw klaagde daarna dadelijk bezorgd, dat het nu geheel niet meer goed werd met Richell . . . Wanneer zij niet overtuigd was, dat het hare levensroeping was, dat zij hem zooveel mogelijk op den weg van het goede hield, dan zou het niet mogelijk zijn dat zij zooveel van zijn losse zinnen verdroeg. Zij vroeg ook, zoodat Johan schrikte: „Er is toch niets tusschen jullie tweeën gebeurd? Je bent den heelen middag bij hem geweest,

en nu verdwijnt hij ineenen naar Londen . . . als 't waar is . . . terwijl ik dacht, dat hij geen plan had ergens heen te gaan."

„Dat had hij ook niet," zeide Johan nu weder veilig en vast, „ik ben inderdaad den heelen middag bij hem geweest, en ik weet nu eerst goed, wat een groot kunstenaar hij is . . . ik heb prachtige dingen gezien. En René was heel bedaard. Ja, hij zei natuurlijk weer een groot aantal wonderbaarlijke en ergerlijke dingen met dezelfde kalme beleefdheid waarmee een ander behoorlijke dingen zegt . . . maar dat doet hij altijd . . . dat weet u."

15.

Aan den maaltijd, die toen weldra volgde, waren de oude menschen op moedeloze wijze stil. Hunne stilte was zeer aangenaam voor Johan, want die dacht voortdurend over de vijf of zes mooiste voorwerpen uit het bijzondere huis van René. Hij ging toen naar zijn kamer. Zijne kamer was matig verwarmd, zoodat Johan innig rilde, maar op andere wijze, dan wanneer zijne kamer om te rillen koud was geweest.

Hij schreef op diep bewogen wijze bladzijden proza over de onderwerpen: „een bonte batik", „een ivoren beeld", „een tweekleurige schilderij van kobaltpaars en goud", „een portret van eenen edelen jongen man uit Rumenië."

Johan was buitengewoon verheugd, toen hij over deze fijne voorwerpen geschreven had. Hij was René diep dankbaar, en hij dacht, dat hij het liefst in zijn leven een letterkundig kunstenaar wezen zou, in zijn vak even volkomen ontwikkeld, als Richell in het schildersvak was.

Het martelende in gezegden en handelingen van René kwam Johan toen niet in de gedachten.

16.

Johan bediende zich van zijn zwaarmoedig reukwerk, dat naar violen rook en teer was als paars fluweel. Toen ging hij naar beneden, dicht bij den blinde zitten, om voor hem te lezen. Terwijl Johan las dacht hij aan het grillige verloop van dezen middag. Het meest dacht hij nu aan de dwaasheid van René, dat die hem beschuldigde van de oorzaak te wezen van zijn gedwongen vertrek uit

Holland en Haarlem. Maar Johan kon nu niet regelmatig denken, omdat hij eene lezing voor den blinde hield, die dadelijk iedere moeilijkheid van zijne stem hoorde. Hij kon ook niet langdurig naar den ouden man zien, hoewel hij daarnaar verlangde. Eens, toen hij rust van het lezen nam, keek hij wel gedurende langen tijd naar hem. En Johan had den blindenaar in dien tijd zeer lief. Hij dacht, dat hij den ouden man vertellen moest, dat René had gezegd, dat hij voor Johan naar Engeland en naar Londen was uitgeweken. Maar Johan wist, dat zijn leven met zijnen vader hulpeloos was geworden, omdat hij uit gevoel van vertrouwen en genegenheid aan zijnen vader een groot en ernstig ding had medegedeeld, waarvan de mededeeling later onvoorwaardelijk noodlottig bleek te wezen. Hij gevoelde zich dus onveilig, en Johan vervolgde dus zijne lezing voor den blinde zonder eenige bespreking.

Later zei de gevoelvolle blinde:

„Hans, denk je aan René, dat je telkens verwacht in het lezen . . . is er iets?”

„Nee,” zeide Johan, onveilig en daardoor beleefd: „ik vind René niet zoo belangrijk.”

Hij las toen niet verder, maar hij bleef toen wel luisteren naar het zilverluiden van de hooge klokjes uit Damiate, die zeer helder door de brekelijke winterlucht beierden. Hij rilde. Hij gevoelde, dat zijn leven onvast werd en gevaarlijk, zonder dat hij weten kon waar-
door.

VIERDE HOOFDSTUK

1.

De winterdagen waren laag en stil, die nog altijd daalden in duisternis, want het winterjaar was nog niet op zijn diepste deel gekomen.

Johan deed zijn benodigdheden voor de school regelmatig en gelijkmatig. Verder leefde hij met den blinde en zijne vrouw. Hij bewerkte zeer zorgvuldig vele geschriften over de zedelijke en de maatschappelijke waarde van zijn gevoel van liefde, dat afweek van dat van de meerderheid van de menschen. De overtuiging van Johan, dat zijn gevoel een bestaansrecht had werd beslist sterk, zoodat hij daarvan aan zijnen vader kennis gaf, want hij schreef hem:

„Mijn beste vader, meer dan eens hebt u in uwe brieven aan mij mijn bijzonder gevoel zeer afgekeurd, u hebt het „onvoorwaardelijk onzedelijk” en „maatschappelijk onduldbaar” genoemd. Ik heb daarover nooit aan u in afwijkenden zin geschreven, ten eerste niet, omdat ik het niet aangenaam vind, hierover te schrijven, en ten tweede niet, omdat ik mijne meening nog niet voldoende bevestigd vond. Ik heb onder veel strijd nu mijne meening gevonden.

Wat maatschappelijk onduldbaar is weet ik heel goed. Maar niet, wat onvoorwaardelijk onzedelijk is. Ik meen dat mijn gevoel wel bestaansrecht heeft, alleen al omdat het bestaat. Het is mijn recht, dat te meenen, evenzeer als de tegenovergestelde meening uw recht is. De uwe komt met die van de meerderheid van de menschen overeen, en daarom wordt de uwe maatschappelijk geduld en de mijne niet.

Natuurlijk, dat men uit voorzichtigheid niet altijd ieder van zijne gevoelens kan uitleven. Waarschijnlijk zal ik ook wel voorzichtig zijn gedurende mijn geheele leven. Toch vind ik voorzichtigheid niet de grootste maatschappelijke deugd.

Ten slotte meen ik, dat er geene onvoorwaardelijke onzedelijkheid bestaat, maar wel eene zeer voorwaardelijke, die niet merkbaar van maatschappelijke onduldbaarheid verschilt.

Misschien hebben mijne meeningen voor u geene wetenschappelijke of zedelijke levenswaarde, maar voor mij hebben ze dat wel.

Ik heb u vroeger, omdat ik u zoo liefhad, het geheim van mijn

gevoelsleven verteld, waarna ons leven bitter is verongelukt. Dat behoeft ik u niet te zeggen. Ik weet niet welken invloed deze brief hebben zal op eene mogelijke samenleving van ons tweeën, waarmede ik weder gelukkig zou zijn. Maar ik wil liever, dat u precies weet, hoe ik over deze zeer belangrijke zaak denk. Wilt u mij daarna nooit wederzien, dan moet ik dat verdragen. Maar ik wil niet voortdurend met verregaande leugen bij u wonen.

Ik schrijf u in dezen brief over geene andere zaken, want ik vind deze eene verreweg de belangrijkste.

Uw jongen,
Hans."

2.

De vader van Johan was in den Noordamerikaanschen staat New-York, waar hij het bijzondere wezen der gevangenen bestudeerde, toen Johan hem dezen brief toezond. Zoo spoedig het voor zijn vader mogelijk was, kreeg Johan een antwoordenden brief, want zijn vader schreef hem:

„Mijn beste jongen Hans, op je brief antwoord ik zoo spoedig mogelijk. Ik vind jou meeningen aangaande je gevoelsleven in het algemeen niet zeer belangrijk. Maar nu het jou betreft, vind ik ze zeer gevaarlijk. Voor mij is onzedelijk nog wel iets anders dan onmaatschappelijk. Ik kan daarover echter geen twistgeschrijf beginnen. Ruskin zegt, dat in zulke woordentwisten de meest onzedelijke mensch altijd zich het meest gerechtvaardigd voelt. En wellicht heeft Ruskin gelijk.

Dat je maatschappelijk voorzichtig wilt zijn is een voordeel.

Ik waardeer het in je, dat je eerlijk en openhartig tegenover mij bent.

Of wij ooit weder in ons huis te Cuilemburg samen zullen wonen? Zeker niet, voordat je student bent.

Je brief heeft op eene mogelijkheid van samenwoning grooten invloed. Hoe groot die invloed is, zal nog moeten blijken. Ik kan mij daarover nu niet uiten, zonder onvoorzichtig te zijn.

Houd mij voldoende van je leven op de hoogte.

Je proza lees ik geregeld, maar lang niet altijd met genoegen. Ik vind het evenmin het mooiste proza als ik standelkruiden de mooiste bloemen vind, al zijn ze nog zoo zeldzaam. Van de Hollandsche

letterkunde houd ik mij regelmatig op de hoogte, zonder een bijzonder oordeel over haar te hebben.

Beste groeten, dag Hans,
Vader.”

3.

Tegen de meeningen van zijnen vader handhaafde Johan nu toch de zijne, terwijl hij zich gelukkig voelde, dat hij zelfs van zijnen vader zoo onafhankelijk was.

4.

René Richell begon Johan nu te vermoeien en te bedroeven. Er kwamen weinige losse brieven van hem uit Londen, waaronder niets voor Johan was. Mevrouw schreef wel voortdurend om zijne thuiskomst, maar René antwoordde dan niets, of hij antwoordde wel, dat het hem onmogelijk was naar Holland en Haarlem weder te keeren. Hij schreef, dat zijn toestand in het buitenland zeer bedenkelijk was.

Er kwam door zulke gezegden groote angst over de drie menschen in het huis in Haarlem. Johan dacht er altijd aan, dat René hem had gezegd, dat hij voor hem niet in Haarlem blijven kon. Hij wist niet te bedenken, dat en wat hij René had laten lijden, maar Johan verweet zich zeer, dat hij René dien Zondagmiddag in zijne fijne woning niet om preciese verklaring van de verwijtende woorden had gevraagd. Door deze wijze van zich te beschuldigen, maakte Johan zich zelve nietig, zonder goedheid, terwijl René met volkomen zuivere ziel, grootmoedig in Johans verbeelding bestond. Van angst en van beschuldiging werd Johan ziek. Hij bemerkte dit het eerst aan zijne droomen, terwijl korten tijd later ook zijn standvastiger gedachtenleven werd verstoord.

Later waren de woorden van René hem in hooge mate hinderlijk: „als ik in Londen verongeluk is dat mijn schuld niet . . . het is gewoonweg jou schuld.”

Zij vervolgden Johan onophoudelijk en joegen zijne gedachten verschrikkelijk in de war.

5.

Johan was zich voortdurend zeer goed bewust, dat René tegen hem had gezegd: „ik had je diepe en geheime dingen willen zeggen, maar ik kan het vandaag niet.”

Hij verweet zich zelve nu, dat hij door onrechtmatige hooghartigheid René had belet te zeggen, wat René zeggen wilde. Eenige malen droomde hij des nachts op eene verschrikkelijke zichtbare wijze, dat René dood in de donkere rivier van Londen dreef. Zijn hoofd was wit, de rivier was kobaltblauw, aan de twee oevers stapelden eindeloos de hoge huizen van de steden van het doffe Londen, met gele nachtluchten. Er kwamen geene brieven van René, hoewel de brieven voor hem bestemd, niet terugkwamen. Later kwamen die wel, onbezorgbaar, en dat maakte Johan radeloos en ook redeloos. Hij wilde toen zelf naar Londen gaan om René naar huis te halen.

Verder kon het hoofd van Johan de lessen niet langer verdragen. Het was hem onmogelijk naar school te gaan, evenzeer als het hem onmogelijk was in hun doods-angstige huis te blijven. Daarna zeide hij in de school, dat hij thuis bleef omdat hij ziek was. Voor de twee menschen thuis deed hij alsof hij naar school ging. De lesuren verzwierf hij op straten buiten de stad, maar hij had geen vrede.

In later dagen ging hij toch met zware moeite weder naar zijne lessen, omdat hij vreesde, dat hij in Haarlem op juist dezelfde wijze een leugenaar zou worden, als dat met hem te Cuilemburg was gebeurd, waar hij in het einde van de dagen hopeloos ellendig was gemaakt.

6.

Johan dacht, dat René „diepe en geheime dingen” had aangeduid, waarover hij had willen spreken, wanneer hij daartoe op dien Zondag de kunst had gehad.

Diep en geheim waren voor Johan alleen de ontwikkelingen van zijn liefdesgevoel. Toen dacht hij: „Zou René dat ook hebben bedoeld? Is zijn gevoel wellicht even als het mijne in het algemeen, en heeft het betrekking op mij in het bijzonder? René wist niet, dat ik het gevoel kende uit ervaring en uit geschriften. Hij zal dus bang zijn geweest zich te ver te uiten. Hij is dus van hier weggegaan, omdat hij vreesde, dat hij tegen mij handelen of spreken zou, op

eene wijze, waarvan hij later maatschappelijke moeite zou hebben of berouw in zijn eigen hart.”

In hetzelfde tijdvak, gedurende hetwelk Johan dagelijks over deze denkbeelden nadacht, droomde hij des nachts dikwijls van René, waardoor zijn lichaam zeer werd ontroerd. Hij wist, dat veranderingen in den toestand van ziel en lichaam, zich dikwijls eerst openbaren in het vrijer bewegende droomleven, voordat zij in het beheerschte samenstel van gedachten over dag werkzaam worden. Hij nam dus aan, dat hij een diep gevoel voor René had. Ook nam hij aan, dat het gevoel van René gelijkwaardig aan het zijne was. In verband met die meening ging Johan bedachtzaam, voorzichtig, alles na wat hij van het leven en de werken van René ondervonden had. Niets werd daarin, op deze wijze aangezien, onduidelijker, maar wel werden sommige vreemdheden van René nu duidelijker gemaakt.

Johan kreeg angsten, dat René zich in Londen ellendig maken zou, omdat hij leed door zijn gevoel in het algemeen en door zijne gevoelsbetrekking tot Johan zelve in het bijzonder.

Hij wilde René schrijven of hij recht had in zijne opvatting van „diepe en geheime dingen”. Maar daarvan hield Johan zich met verzet terug, want de mogelijkheid bleef altijd open, dat hij zich had vergist, waardoor hij in zijne mededeelingen aan René veel te ver zou gaan.

7.

Op eenen mooien lentemorgen, toen de bloemen bloeiden en de lucht helder was, kreeg Johan aan de school eenen zwaren brief, uit Londen van René. Hij schrok verheugd, en dadelijk dacht hij vrij en blij: „er is niets . . . wij zijn met ons drieën wel dwaas geweest, dat wij ons zoo ongerust hebben gemaakt . . . onzinnig.”

Johan stond in schaduw op den verlaten schoolhof alleen, en omdat hij nu eenen brief van René in handen had, voelde hij zich bespottelijk van te veel angst.

René schreef hem:

„Hans, telkens en telkens heb ik het schrijven van dezen brief uitgesteld, omdat het mij zoo lastig viel, goed te zeggen, wat ik voor je gevoel. Want het is een geval van groot gewicht en diepen ernst tusschen ons geworden. Het is ook gevaarlijk om op te schrijven. Maar ik leef hier in Londen, dat nog donkerder en ellendiger is dan Parijs, zoo in de diepte, dat ik beslist tot eene beslissing komen wil.

Ik ben zonder twijfel alleen voor jou uit ons land weggegaan, en het hangt alleen van jou af, of ik weder rustig in Holland en in Haarlem kan komen wonen.

De dingen die ik je nu schrijf, had ik je willen zeggen op den Zondag, toen je bij mij waart in mijne werkplaats. Had ik je toen aangesproken, dan was het wellicht niet eens noodig geweest, dat ik uit Holland was weggegaan, naar de ellende, waarin ik nu al maanden lang hier leef. Maar ik durfde het toen niet doen.

Hans, je moet dezen brief vooral kalm lezen en je moet mij ook alleen antwoorden op eenen tijd, dat je kalm bent. Geef ook niet alleen aan mijn verlangen toe, omdat ik het vraag, dus uit medelijden, maar alleen, omdat je dat zelf ook wilt. Als jij niet voor mij kunt zijn wat ik voor jou ben, dan is het mij onmogelijk weder naar Holland te komen; dan blijf ik hier of ik ga verder af.

Ik hou zoo veel van je, Hans, ik hou zoo verbazend veel van je. Dat heb ik dadelijk gevoeld van het eerste oogenblik af, dat ik je bij de Riemersma's heb gezien. Je weet dat zelf natuurlijk niet meer, maar ik weet nog precies hoe je bent binnengekomen, en ik weet eigenlijk ook nog precies hoe je verder altijd bent geweest. Eene groote genegenheid is altijd een groote last, en ik heb door mijne genegenheid voor jou altijd verschrikkelijk veel geleden, al heb ik mij zoo goed mogelijk gehouden. Den eersten avond ben ik al naar Parijs gegaan, en dat was alleen om jou. Later ben ik alleen voor jou teruggekomen. Ik heb altijd verschrikkelijk geleden, wanneer je hooghartig tegen mij bent geweest.

Hans, wil je mijn vriend wezen?

Je moet goed begrijpen, wat ik daarmee bedoel, want ik bedoel geen vriendschap, zooals de menschen die bedoelen, maar ik bedoel liefde. Eene zeer bijzondere soort van liefde, die de menschen niet goed kennen, en waar zij een diep gevoel van verachting voor hebben.

Spreek er dus, wat ik je bidden mag, nooit met iemand over. Spreek niet over dezen brief, ook niet met den heer Riemersma, dien je volkomen vertrouwt. Je zoudt mij daardoor in groote en gevaarlijke moeite kunnen brengen, meer dan je wilt of weet.

Hans, ik bid je, wees mijn beste vriend. Dan zul je eens zien, welke mooie dingen ik onder jou goeden invloed nog maken zal. Behalve van Heleen Golesco heb ik nooit van iemand zooveel gehouden als van jou.

Nogmaals Hans, houd dezen brief geheim, en als je hem niet begrijpt, beschouw hem dan als ongeschreven, of vraag mij zelven ernaar.

Dag beste Hans. Ik zal de oude menschen ook schrijven, terwijl ik voor mevrouw heel mooi steengoed heb gekocht.

R. R.”

8.

Nadat hij dezen brief gelezen had, dacht Johan, dat nu het diepe en het geheime was gekomen, waarnaar hij had verlangd.

Hij ging moew van ontroering in eene leege kamer zitten. Zijne zenuwzieke angsten voor den dood van Richell hadden hem losgelaten. Maar daarvan vrij, gevoelde Johan zich ook minder naar hem genegen, met boosheid en weerwil, dat René hen drieën zoo onnoodig had gemarteld. Johan zag nu ook het fijne bederf in den aard van René, en hij vreesde voor diep-bewogen onrust, wanneer die in Holland terugkwam. Maar ook dacht Johan: „hij is een groot kunstenaar, en ik houd veel van hem. Wellicht ook, dat ik hem veranderen kan in zijne moedwillig slechte gezegden. En wanneer ik niet zijn vriend wil wezen, dan komt hij niet meer in ons land en in Haarlem terug. Dan is mevrouw altijd maar doodelijk ongerust, en de blinde, wiens leven toch al zoo dof en donker is als de dood, mist een van zijne weinige menschen. En als ik René afstoot en hij wordt later ongelukkig, dan is dat beslist mijn schuld, en ten slotte houd ik veel van hem.”

Johan las de belangrijke brief van René nog eens over, en het verheugde hem toen zeer, dat die brief vrij was van waanzinnige, scherpe volzinnen. Hij schreef langzaam en keurig netjes:

„René, je brief heb ik zooeven gekregen en ik antwoord je per keerende post.

Ik neem het je in hooge mate kwalijk, dat je het hebt laten voorkomen, alsof je van plan waart je zelven te vermoorden, en dat je geen teeken van leven hebt gegeven, nadat je van dat onheilvolle plan hebt afgezien. Je hebt daardoor twee oude en goede menschen een geheel onnoodig verdriet gedaan.

Ik vind het prettig, dat je brief geheel vrij was van moedwillige uitdrukkingen.

Wat je bedoelt met de vriendschap, die liefde is, weet ik ongeveer wel. Maar juist daarom durf ik niet te beslissen zonder beraad, of

ik je die vriendschap geven kan, ofdat ik ze wederkeerig van jou ontvangen kan. In het algemeen is een groote vriendschap zeker een groot geluk.

Het doet mij genoegen, dat je ten slotte aan mevrouw Riemersma schrijven zult. Je hadt dat reeds belangrijk eerder behooren te doen.

Beste groeten,

Hans."

Johan dacht, of zijn brief dan nu wel goed was, en daarna schreef hij er bij:

„Ik ben bereid je dezen aanstaanden Zondag te schrijven, hoe ik gevoel, dat onze verhouding het beste geregeld wordt.

Hans."

9.

Men vroeg in het huis van Johan niet naar de reden van de laatheid van zijne thuiskomst. Mevrouw was druk en was blij met brief, dien zij van René had. Ook had hij haar Engelsch steenwerk meegezonden van klinkklare kleur. Het was een aardewerksche kan, slank, waarbij twee slanke melkbekers behoorden. Het steen was uit de kunstvolle hand beschilderd met dravende kippen op een grasveldje. Er waren drie harde kleuren op gezet, zwart, rood en groen. Die waren in het algemeen voor Johan onverdraagzaam te samen, maar op dit aardewerk verdroegen zij elkander op eene uitmuntende wijze. Hij bewonderde dus de keuze van deze voorwerpen van René, en hij werd hem dus op zwakke en toegevende manier genegen. De vrouw, blij met hare sierige dingen zei, dat zij het kippestel noemde van kippekan en kippbekers. Zij zeide ook, dat het wellicht veel beter was deze beschilderde stukken niet geregeld te gebruiken om de fijngevormde kleuren niet af te vegen. Hoewel het waar was, dat de verf stevig genoeg onder verglaassel bewerkt stond, en dus niet door water werd bereikt. Toch was het beter zulke moeilijkvervangbare voorwerpen te besparen.

Voor den blinde zei Johan hoe de kleuren precies waren van gehalte en van vorm. De oude man voelde de eenvoudige bouw der voorwerpen voorzichtig met zijne vingers aan. Hij streek met oude fijne handen over de bovenlijnen van de slanke kan van glasglad aardewerk.

Zoo deed hij altijd: vragen naar de kleuren en gevoelen naar de

vormen van alle nieuw-verworven voorwerpen, omdat hij geen vreemde worden wilde tusschen al de dingen van zijn gezin.

Johan dacht den geheelen dag aan René en ook de dagen daarna, stijgende, stijgende. Hij had geene angsten meer, dat René zich dooden zou, daardoor was hij lichter van gevoel. Het was hem, alsof hij gouden schijn, gelijk licht van eene hemelsche droom, in zijne oogen had. Toen hij aan den blinde voorlas hoorde hij, dat zijne eigene stem lichter van vreugde was gemaakt.

Hun huis, waarop doodsangst had gelegen, werd verblijd. Johan dacht, dat René hier eenen diepen invloed uitoefende. Hij wilde gedurende de dagen tot Zondag zijne verhouding met René precies bepalen. Johan dacht daarover: „als ik doe, wat René vraagt, dan krijg ik moeite met den blinde, want ik moet doen, alsof ik hem zeer wel vertrouw, terwijl ik in dien toestand een groot geheim voor hem houd. Maar als ik niet wil, wat René vraagt, dan komt die geheel niet meer terug, en dat is ook erg voor de twee oude menschen. En wie weet welke gevaarlijke daden hij dan doet, waarvan ik de schuld mede moet dragen.”

Johan dacht: „en als ik hem wel ontvang.” Dan voelde hij zich verblijd en beangst. Hij hield van René, die op zulk eene verfiijnde wijze kunstenaar was. Maar Johan beefde terug voor het leven in eene verhouding, welke hij alleen uit bestudeerde levensbeschrijvingen kende. Hij dacht ook veel aan zijnen vader, die het gevoel van de vriendschap, die liefde is, ten zeerste afkeurde. Wanneer hij met René ging samenleven, wilde hij dat aan zijnen vader overschrijven, al wist hij heel goed, dat daarna eene samenwoning met zijnen vader onmogelijk zou zijn.

Johan betrok de laatste jaren zijnen vader nooit meer in zijne verlangens bij dag, en in zijne droomen bij nacht. Hij dacht aan zijnen vader met een diep gevoel, waarbij zijn hart snel klopte, maar dat gevoel was onderscheiden genoeg van zijn liefdesgevoel. Hij dacht aan het gevoel van vroeger voor zijnen vader met wrangen afkeer; het was eene bezoeking van vroegere jaren, die hem nu slecht maakte in eigen oogen.

10.

Op den vastgestelden Zondag, die onrustig was van weer en wind, schreef Johan naar Londen:

„René, over je vraag, om vriendschap heb ik voortdurend nagedacht. Ik zal verheugd zijn, als je in Haarlem komt. Het is goed, zoals je mij gevraagd hebt.

Hans.”

11.

Johan had in zich het plan opgemaakt, dat hij dadelijk aan zijnen vader overschrijven zou, dat hij met René ging samenwonen. Maar nadat hij den brief aan René geschreven had, verklaarde hij het toch voor onmogelijk, dat hij aan zijnen vader hierover schrijven zou. Hij dacht: „ik heb naar mijne beste inzichten gehandeld . . . vader kan ik niet schrijven, want ik kan het niet . . . het zou gemakkelijker met mijn leven gaan, wanneer mijn gevoel van liefde niet van het algemeen erkende afweek.”

De Zondag was verderop zeer bezwaarlijk. Want Johan verkeerde op dien dag zeer veel met den blinde, terwijl hij voortdurend dacht, dat hij buiten dezen om diepe dingen deed. Verder deden de oude menschen op dien dag niet anders dan spreken over René.

12.

Nadat twee dagen waren voorbijgegaan, verkreeg Johan aan de school brief van Richell:

„Hans, nu zijn wij makkers, ik dank je daarvoor wel. Ik heb hoop op een schoon, kunstvol leven voor ons beiden. Heb ik je dus niet te veel gevraagd? Ik kom nu goed en gauw naar Haarlem en naar Holland terug.

Dag beste jongen,

R. R.”

13.

Op den naasten namiddag vond Johan, nadat hij in huis in de huiskamer was gekomen, René met den blinde in diep en vriendelijk gesprek. Hans trilde, nadat hij de oogen van René zag, hij ontroerde onrustig, zoodat hij moeilijk met vlotheid zeide:

„Dag René . . . welkom thuis . . . ben je goed?”

„Ja, ik ben bijzonder goed.”

De stem was diep en klankrijk. Maar Johan schrok en dacht aan den blinde. Hij zeide moew-bemoeilijkt:

„Je Engelsch aardewerk was mooi. Dat is zoo . . . ik ga naar boven.”

Nadat Johan in zijne zonnige kamer was gekomen, dacht hij: „René is thuis, en ik ben bang . . . ik heb een gevoel van vernedering, alsof ik niet meer vrij en geheel onafhankelijk van hem ben.”

Later hoorde hij René aankomen. Het was voor Johan alsof iedere stap van dien donkeren man op zijn hart trad, waardoor zijn hart schokkend tegen zijn keel klopte. Hij dacht snel, dat René nu kwam om zijne hooge houding te vernederen. Johan ging staan in stand van verdediging.

René was toen binnen. Hij legde zijne twee handen rondom het hoofd van Johan, wiens hals hij achterover boog. Hij kuste den jongen tweemaal op zijnen mond, daarna weder tweemaal. Het lichaam van Johan was slap, ook zijne armen en zijn mond. Hij wist zeker, dat hij geen ander gevoel had, dan van vernedering. Toen René gevoelde, dat de mond van Johan zonder ontroering bleef, zeide hij koud en moedeloos:

„Is er wat?”

„Nee,” zeide Johan dof en onzeker, „alleen, dat ik een gevoel van vernedering heb . . . maar dat gaat weer over . . .”

Zij stonden dan ver van elkander los. Het hart van Johan klopte in zijn keel met telkens veranderde snelheid, waartusschen benauwde oogenblikken van stilstand van het hart. Duizelig dacht hij aan zijnen vader en aan den blinde.

„René,” zeide Johan, „ik begrijp wel, dat je iets anders van mij hebt verwacht . . . wees niet verbitterd en teleurgesteld . . . ik ben altijd gewend geweest, dat iedereen zeer beleefd tegen mij was . . . en nu jij mij op mijnen mond hebt geraakt voel ik dat als eene belediging.”

„Van mij?”

„Ja, van jou ook.” Johan sprak nu veilig en vast: „ik heb vroeger alleen met mijnen vader als mijnen gelijke omgegaan . . . en op het oogenblik heb ik het gevoel, dat jij denkt, dat je mijn meerdere bent.”

„Dus jij hebt niet naar mij verlangd, zooals ik naar jou?”

„Dat weet ik niet . . . ik zeg je alleen eerlijk en precies, wat ik voel . . . en, dat ik hoop, dat het goed met ons zal gaan.”

„Dus, ik had, als ik je goed begrijp, wel in Londen kunnen blijven in mijne ellende?”

„Nee . . . ik zal later blij zijn, dat je hier bent.”

„Goed . . . goed . . . later . . . later, dat zal ik nog moeten afwachten. Maar ik kan nu niet dicht bij je blijven, hier in huis, dat voel ik wel . . . ik ga naar Amsterdam . . . misschien wel verder . . . wil je dat?”

„Nee,” zeide Johan rustig en hoog, die zijn vernedering overwonnen had, „ik wil het liefst, dat je hier blijft, want dat is voor ons allen het beste . . . maar als je dat niet kunt, dan valt er niet over te spreken.”

„Goed . . . ik ga naar Amsterdam, en ik kom vanavond wel thuis . . . of niet thuis.”

14.

De vrouw zeide kalm en klachteloos, dat René naar Amsterdam was gegaan, omdat Amsterdam, naar hij nu zeker wist, nog verdorvenner was dan Parijs nu was. Zij zeide, dat zij voor hem ontzorgd was, en dat hij nu zelf maar moest zien, hoe hij zijn leven veilig hield. Verderop was de maaltijd mat.

Johan las daarna ten bate van den blinde, maar hij kon zijne lezing niet goed en wel voortzetten, omdat zijne gedachten telkens afvielen van de les, omdat hij aan den donkeren kunstvollen René dacht en naar hem verlangde.

15.

Later was Johan alleen aanwezig in zijne kamer. De vergulde vlam van zijne lamp ruischte met dun geluid en lichtte met goud licht als eene schaduw van goud. Het ruissende geluid maakte de ooren van Johan vermoeid, het schaduwig gouden licht maakte ook zijn oogen vermoeid. Zijn lichaam werd warm van licht, trillend als fijne gevoelige vlam. Zijne donkerblauwe oogen spanden. Hij liet de avonduren licht-ritsend van goudlicht gaan. Zij waren gulden bladen in het boek van het leven van Johan. Zijn witte handen tintelden van stroomen van geluk. Hij was op lichte wijze dronken, alsof hij zacht-gele wijn had gedronken.

16.

René en Johan waren samen. De kamer van Johan was licht, en zij naderden elkaar. Johan bewoog zich het eerst. Hij omhelsde René

hartstochtelijk, onbeheerscht . . . even dacht hij daaraan . . . toen dacht hij niets meer. Hij kuste René op diep-ademenden mond.

Het lichaam van René was van goud licht. Johan gevoelde, dat zijn lichaam ook van goud licht was. De kamer was donker geworden.

17.

Zij kwamen samen tot den morgen. Het was lente.

VIJFDE HOOFDSTUK

1.

Het was lente op aarde en in den hemel. De aarde kreeg schatten van bloemen, overal, op het weiland evengoed als in de warme zonnige duinen. Overdag gloeide de hemel van zonnelicht, en in de nachten was de hemel vol gouden sterrenstralen, die trilden tusschen lucht en aarde.

Johan was sterk en voelde op krachtige wijze de lusten van de lente. Hij ging veel en ver uit, want de zonnige lucht was dag aan dag, overal even fijn van goud als de lampverlichte kamer van Johan was geweest op den eersten avond van zijne vereeniging met René.

Johan was nu liever alleen dan met den blinde. Hij bemerkte dat deze dat bemerkte, en dat het den ouden, veelgevoelenden man verdriet deed. Maar in zijne dagen van geluk en van licht achtte hij verdriet van den blindenaar niet hoog. Hij ging zoo weinig, als het mogelijk werd, met den man uit.

Aan zijnen vader dacht Johan dikwijls, maar geschreven over zijne samenleving met René had hij hem niet. Hij dacht, dat hij zijnen vader geen noodeloos ongenoegen moest aandoen. Alles nam hij in de lente met zijn warm licht en geluk op gemakkelijke wijze aan. Betreffende latere herstelde verhouding met zijnen vader, die hij vroeger als hoogst gelukkig had beschouwd, dacht hij nu: „ik wil later nog altijd gaarne met mijnen vader wonen in ons huis te Cuilemburg, maar dan moet mijn vader goedvinden, dat ik naar mijne beginselen samenleef, en niet naar zijne beginselen.” Johan gevoelde, dat hij veranderd was, en voor het eerst in zijn leven was hij verheugd over eenige diepgaande verandering.

Zijn gelukkige toestand duurde twee maanden.

2.

Het was nog zomer in den hemel en op de aarde toen Johan het vervallen van zijn gouden geluk van de lente, bemerkte. René maakte uitteraard moeilijkheden.

Johan wilde alleen innige gemeenschap tusschen hen tweeën, wanneer zij dat beiden gelijkelijk verlangden, terwijl René ook wilde, waneer hij in zijn verlangen alleen stond. Johan zeide, dat de

levenswijze van René hem pijn deed met gevoel van slaafsche vernedering, en hij gaf niet toe. Nu eens smeekte René hem, dan weder gebruikte hij op volkomen onbehoorlijke wijze scheldwoorden tegen Johan, die hier niet van toepassing waren.

Johan zeide: „Ik geef toch niet toe . . . als ik dat deed, stond ik gelijk met de schandjongens uit de straat. Ik vind het niet belangrijk, hoe de meeste andere menschen over mij zullen denken, maar ik vind het zeer belangrijk hoe ik zelf over mij denk . . . en dit doe ik niet.”

Hij hield René toen in bedwang met hoogheid. Hij zeide hiervan: „Hoe heviger je tegen mij leeft, zooveel te meer maak je mij van jou teruggetrokken . . . dat is alles, wat je met je onredelijk verlangen bereikt.”

3.

René hield van niets, waarvan Johan hield. Hij leefde op werkelooze wijze tusschen zijn woonhuis en zijne schilderswoning. Hij dronk absinth op en opium, waarvan hij wilde, dat Johan mededrinken zou. Hij wilde nooit met Johan uit hun huis uit de stad gaan. Hij zeide meer dan eenmaal, dat Johan beter deed van hem te houden dan van eene kerk, twee deelen van een gracht, nog een gracht en hofjes.

Johan schreef toen aan René eenen ingehouden brief, waarin hij zijne bezwaren uitvoerig uiteenzette, want hij schreef hem:

„Beste makker René, wanneer ik mondeling sommige belangrijke bezwaren uiteenzet, die ik tegen je heb, dan luister je met tegenzin, die je duidelijk toont, of je luistert heelenal niet. Daarom schrijf ik je nu, en wel met het ernstige verzoek, dat je puntig en precies lezen zult, wat ik de moeite neem, dat ik je schrijf. Je maakt mij in dezen tijd zeer bedroefd, nadat ik in de lente van 't jaar twee maanden ongeveer gelukkig bij je ben geweest.

Je zegt nu maar, dat mijne ziel voor eene diepe aandoening niet diep genoeg is, en dat ik daarom in alles vlak en oppervlakkig blijf, maar dat is een zin zonder eenige waardevolle beteekenis. Eene zekere bedachtzaamheid heb ik waarlijk in jou omgeving wel noodig, zoolang ik niet de slaaf van jou lichaam wil worden, en reken er niet op, dat ik daartoe wellicht komen kan.

René, je maakt het mij zoo moeilijk. Ik heb met zooveel moeite, tegen de meeningen van mijnen vader in, mijn eigen meening ge-

kregen, dat onze liefde geheel gelijkwaardig is aan de wijze, waarop mijne ouders elkander hebben liefgehad. Maar jij leeft op eene mindere wijze dan ik, en je wilt jou geringe levenswijze ook aan mij opdringen, wat ik toch niet doe.

Je leeft alleen met mij samen, omdat ik nu de mooiste jongen uit je omgeving ben, en als je morgen eenen mooieren jongen vindt, en je die krijgen kunt, dan laat je mij los, al zou je weten, dat ik verkommeren zou. Je liefde voor mij is dus zonder het geringste geestelijke gehalte, en het diepst ongelukkig is, dat je dat juist heel goed vindt.

Je hebt mij tweemaal uitgescholden alsof je daartoe een geldig recht hebt. En, dat je het nog niet meermalen doet, dat is, omdat je in dezen tijd nog bang voor mij bent. Maar als je niet langer bang voor mij bent, dan zal er uit je mond nog wel wat anders loskomen.

Ik schrijf je dat, omdat ik zoo van je houd. René ik hou zoo van je, en ik heb altijd nog hoop je tot een beter bedrijf te brengen.

Toen je mij in het laatste van dezen winter uit Londen hebt gevraagd, of ik je vriend wilde zijn, had ik verschillende beweegredenen om je vriend te willen wezen, waaronder genegenheid voor jou niet de sterkste was. Dat zeg ik je eerlijk, en dat heb je in den namiddag van je thuiskomst ook bemerkt. Ik geloof, dat mijne genegenheid voor jou toen minder was dan die van jou voor mij. Maar jou genegenheid is minder, of juist gezegd: minderwaardig geworden. En de mijne werd voortdurend sterker. En dat wordt mij te gevaarlijk, want ik schreef je vroeger, dat eene groote vriendschap een groot geluk is, maar ik schrijf je nu, dat een groote vriendschap een groot gevaar is.

Ook vraag je alles van mij en je doet niets voor mij. Dit is op zichzelf geen diep bezwaar, liefde en vriendschap, die van ééne zijde komen zijn dikwijls van een uitmuntend gehalte.

Ik heb je gevraagd geen absinth en opium te drinken, en toch doe je het voortdurend. Je wilt wel rechten op mij hebben, maar geene verplichtingen tegenover mij hebben.

Jij bent zonder schijn van twijfel een beter teekenaar en ook kleurschilder, dan ik letterkundig kunstenaar ben, maar waarom ontwikkel je dan je gaven niet? Mijn werk aan proza is sinds ik jou ken ineens van hooger gehalte geworden, naar mijne eigen meening en naar die van kunstenaars, die ik vertrouw. Jij werkt sinds je mij hebt niets, of je werkt weinig en slecht.

Ik wilde, dat je in vele opzichten als de blinde heer Riemersma dacht en ook gevoelde. Wanneer ik naar buiten ga, naar de zee en de duinen dan ga jij nooit mee. De duinen zijn je te ver van het Quartier en de zee vind je minder belangrijk dan de nachtemmer uit een alcoof uit Parijs. Dat is jou uiterste wijsheid aangaande de natuur.

Soms denk ik, dat je betere wegen weet dan de mijne, en dat je meer doet en denkt dan ik wel weten mag.

Ik heb dezen langen brief langzamerhand geschreven. Ook dat is volgens jou een bewijs van onsterk gevoel.

René, als je wist, hoe veel ik van je houd, en hoe ik gevoel dat mijn leven bedreigd wordt. Maak ons niet ongelukkig.

Hans."

4.

René antwoordde niet op dezen brief noch mondeling noch schriftelijk. Dus later vroeg dan Johan, of hij zijnen brief niet ontvangen, gelezen en overwogen had. René zeide met vage stem:

„Ik krijg veel brieven . . . ik lees ze niet allemaal . . . bijvoorbeeld niet als ik de hand ken . . . en ik overweeg ze nooit.”

Johan gevoelde zich toen ten zeerste vernederd en hij zeide daard:

„Heb je mijn brief gelezen . . . ja of neen?”

„Ik weet het niet . . . het was een lange brief met nette manieren? . . . ja, dan herinner ik mij . . . maar het is ook al weer eenige dagen geleden, en wie weet, wat ik in die dagen gedaan heb . . . weet je, wat ik geloof, dat jou fout is? Dat je zoo voorzichtig bent. Geloof mij, een voorzichtige man en een onvoorzichtige vrouw verliezen het altijd in het leven.”

5.

Nadat dit voorgevallen was, nam Johan zich voor, dat hij van René scheiden zou. Wanneer eene afscheiding op andere wijze niet mogelijk was, zou hij in een ander huis in eene andere stad gaan wonen, hoewel Johan wist, dat scheiding van huis en Haarlem hem veel leed zou aandoen.

Maar juist in dien tijd werd René veel beter, wat in de lijnen en de kleuren van zijn kunstvol werk ten duidelijkste bleek. Johan was in die dagen zeer veel in zijne dichte nabijheid, en dan dronk

René geen absinth of opium op, terwijl hij zeide, dat hij ook buiten de nabijheid van Johan die stoffen niet in zich opnam. Johan bemerkte, dat hij René niet meer geloofde. Nog was hij dan maar blij, dat hij van huis en Haarlem niet weg behoefde.

6.

In lateren tijd werd René weder veel drukker en veel dreigender, terwijl hij maar al te dikwijls op eene dronken wijze zedeloos was geworden. Johan leed doodelijk door den geur van zijn dronken mond. Later beleedigde René hem in woord en handeling.

Johan zeide daarna:

„René, als het niet anders wordt met jou gestel, dan wil ik liever van je af . . . je maakt mij ziek.”

„Dat is mogelijk,” zeide de ander „maar dat is niet belangrijk, want ik heb jou ziekte noodig om zelf gezond te zijn . . . gezond op mijn manier . . . gerust de Duivel is even gezond in de hel, als God, de Heere in den hemel.”

„Als je mij ruw behandelt, ga ik van je af.”

„Dat geloof je zelf niet . . . je kunt niet meer van mij af . . . voel dat maar eens aan je hart . . . weet je, wat fout is? Dat je sommige menschen zoo genegen bent, en dat je zoo op je zelve vertrouwt . . . eene groote genegenheid is een doodelijke wond . . . leer dat.”

7.

Johan kwam tot de volgende inzichten in zijn leven:

„Altijd, wanneer ik voorzichtig en verstandig iets gedaan heb om mijn leven beter te maken, is het precies door die eigene handeling veel erger geworden. Dat is mij eerst gebleken in mijne betrekking met vader, en nu met René.

Ik kan niet scheiden van René, omdat ik zooveel van hem houd. Ook niet, omdat ik weet, dat ik angsten krijg, dat hij zonder mij in diep gevaar raakt. Ook niet, omdat ik dan wellicht van dit huis en Haarlem scheiden moet. En omdat de oude vrouw en de oude man van Riemersma daaronder zouden lijden.

Zoolang René meende, dat ik nog al wel van hem afscheiden kon, was hij behandelbaar en bescheiden, maar nadat hij tot het inzicht is gekomen, dat ik niet van hem af kan scheiden, wordt hij gevaarlijk.”

Het was herfst, toen Johan tot deze inzichten was gekomen. Hij was toen zwaarmoedig geworden.

8.

In den zomer, die aan deze herfst vooraf had geleefd, werd de stille eenvoudige levenswijze van Johan met den blinde bemoeilijkt en verhinderd. Wanneer zij samen waren, gevoelde Johan de volkomen goedheid van dien man. Hij dacht dan: „Waarom is deze man innig en goed, en waarom is mijn man slecht?” Verder vond hij het storend, dat hij met den blinde leefde, alsof hij hem zonder geheim in de eerste plaats genegen was, terwijl hij met geheim René liefhad. Johan dacht, dat hij nu ook de uitwendigheid van zijn leven met den blinde veranderen moest. Hij werd stil en teruggetrokken van hem, soms op eene zeer kenbare wijze onaangenaam, evenals ook tegen de oude vrouw. Die twee menschen bleven tegen Johan vriendelijk, voorkomend, ofschoon zij de inwendige waarde van zijne verandering niet begrepen. Maar hunne voorkomende vriendelijkheid werd door Johan als dienstwillige nederigheid gevoeld, welke hij aan de minstwaardige overwegingen toeschreef. Hij vernederde hen, omdat zij zich vernederden, omdat hij dit rechtvaardig vond.

Toen Johan in de herfst ongelukkig werd met René en dus daardoor zwaarmoedig, gevoelde hij eerst diep, hoezeer hij de oude bewoners van hun huis had mishandeld. Hij verbeterde daarna zijne houding snel, maar hij leed, doordat er snel veranderde onrust in zijne levenswijze was gekomen.

9.

In den herfst duldde hij, dat René hem belette naar zijne school te gaan, en hem toen in de woning aan den Kouden Horn schond.

Hij wist, dat René dit in de eerste tijden van hunne samenwerking niet zou hebben gedurfd en gedaan. Verder, dat hij zich dan van René zou hebben gescheiden.

Johan zag nu, dat hij René niet langer bedwingen en niet verlaten kon, zoodat hij niet meer leefde, gelijk hij zelf wilde, dat geleefd werd, maar wel gelijk René dat wilde. Johan wist, dat René die overmacht kende. Hij had dus nu zich zelve verloren.

10.

Johan wist, dat René hem volgen zou naar alle vreemde woningen, waardat hij zich zou vestigen. Johan dacht, dat hij nu zijnen vader schrijven moest, in welk gevaar zijn leven kwam, en dat hij zijnen vader vragen moest hunne samenwoning weder in het bekende huis te Cuilemburg te vestigen. Want René zou hem in het huis zijns vaders niet durven navolgen.

Johan dacht, dat dit de eenige rustige uitweg was. Hij miste dan Haarlem, maar hij kreeg dan Cuilemburg terug . . . de Riemersma's zouden zonder verdriet begrijpen, dat hij liever weder bij zijnen vader woonde, dan bij hen. Verder dacht Johan: „Zou ik René kunnen missen . . . zou ik niet weder zoovele doodsangsten voor hem krijgen, en vader voor hem verlaten?”

11.

Johan schreef aan zijnen vader, voorzichtig en voorwaardelijk:
„Mijn beste vader, de mogelijkheid kan zich voordoen, dat ik beslist en voor altijd ongelukkig zal worden, behalve wanneer u er in toestemt, dat wij samen weder in ons huis te Cuilemburg wonen. Wanneer die mogelijkheid tot eene werkelijkheid wordt, kan ik dan op uwe toestemming rekenen? Ik zal uiteraard mijn best doen, opdat het zover niet kome.

Uw jongen Hans.”

12.

Daarna schreef de vader van Johan:

„Mijn beste Hans, wanneer de mogelijkheid zich voordoet, welke je in je brief niet noemt, doch slechts aanduidt, dan kun je op mijne toestemming, volgens je verlangen rekenen.

Je moet niet meenen, dat het mij niet zwaar valt, dat ik voortdurend gescheiden van je leef. Ik kan me bijna niet anders voorstellen, dan dat je, met jou gevoel, eens in een groot ongeluk vallen zult in weerwil van je bekwamen geest en van je vele goede gaven. Maar mijne meening is, dat je beslist ongelukkig zoudt zijn geworden, wanneer wij op onveranderde wijze samen hadden gewoond.

Maar hopen doe ik ook nog steeds op eene samenwoning.

Jongen Hans: ik waarschuw je, leef gematigd. Wanneer je er

niets in ziet onzedelijk te zijn, pas dan tenminste op, dat je niet onmaatschappelijk leeft. Wees verstandig, wanneer je niet moreel kunt zijn.

Ik werk veel, en ik zie veel, zonder dat ik eenen van al onze gelukkige dagen te Cuilemburg vergeten ben.

Vader."

13.

In de dagen, die er verliepen tusschen den avond, waarop Johan aan zijn vader schreef, en den ochtend, waarop hij diens antwoord ontving, leefde René tegen hem in op eene ontzettende aanmatigende wijze. Johan dacht: „Ik kan weder naar mijnen vader gaan . . . en ik verlaat René.”

Toen hij naar de kamer van René ging, om hem hunne vastgestelde scheiding mede te deelen, klopte het hart van Johan afwisselend snel en traag, terwijl hij gevoel had, dat René zijn meerdere was.

„René,” zeide hij, „ik heb eenen brief van vader gekregen, dat hij en ik weder samen gaan wonen in Cuilemburg . . . ik ga dus hier vandaan.”

René was zeer welwillend, en hij sprak zorgzaam overvogen:

„Dat vind ik prettig voor jou, en ook verstandig van je vader . . . je weet, dat ik de houding van je vader tegenover jou altijd heb afgekeurd . . . geef me zijn adres . . . ja? . . . dan zal ik hem schrijven, dat hij er zeker niet op tegen heeft, dat ik bij jullui kom wonen . . . je hebt toch zoo'n groot huis.”

Johan voelde, dat zijne oogen schrokken, hij begreep dadelijk duidelijk, dat hij niet van René afkwam. Hij zeide, mat van moed en stem:

„Dat kun je gerust laten om dat vader te vragen . . . je weet precies, hoe hij over eene verhouding als de onze denkt.”

„Goed,” zeide René voorkomend en vriendelijk: „dan zal ik het niet vragen . . . ik vind dat ook wel wat vernederend . . . dan kom ik ongevraagd . . . dat vind ik ook veel prettiger.”

„En ik zelf wil ook niet, dat je komt . . . dat weet je heel goed.”

René was toen vroolijk, maar hij uitte zijne vreugde op eene matige wijze:

„Dan kom ik toch” zeide hij „mijn heele leven doe ik niets dan nieuwe ontroeringen zoeken, en nu vind ik een prachtige . . . nu ga ik in een huis wonen, en de baas wezen, tegen den zin van den

eigenaar, en vlak onder de oogen van je gewaardeerden vader, zet ik onze verhouding voort . . . dat is een mooie emotie.”

„Dus je wilt het mij onmogelijk maken met mijn vader samen te wonen?”

„Heelemaal niet . . . ik vind het hoogst immoreel aan een ander iets onmogelijk te maken . . . maar ik wil niet van jou af, dat is alles.”

„Ook niet, als ik zeg, dat ik beslist van jou afwil, omdat je mij vernedert?”

„Ook dan niet” zeide René onbuigzaam en vast van stem: „uit eene verhouding als de onze kun je niet meer terug . . . daarin moet je altijd verder, tot aan het einde. En hoe dat einde wezen zal, dat hangt niet van jou af, maar van mij.”

Johan gevoelde zich als een gestrafte knecht vernederd. Ook gevoelde hij, dat René gelijk had. Verder zeide deze:

„Ik ben blij, dat wij zoo ongezocht eens precies bemerken, waar wij staan . . . ik ben de baas, dat weet je . . . ik heb moeite genoeg gehad en mij genoeg moeten inhouden eer het zoo ver was . . . en nu zou ik je naar je vader laten gaan? Je wilt veilig zijn voor mij? . . . goed, dat ben je nog het meest, als je gedwee bij mij blijft.”

Hij kuste den jongen Johan, die verlamd was.

„Hans” zeide René teeder: „ik hou van je, al ben je nog zoo'n voorzichtige vriend van mij, hoewel je weet, dat ik voorzichtige vrienden niet kan uitstaan . . . en ik wil je wel eerlijk zeggen, dat ik niet graag in jou plaats zou zijn . . . ik geloof, dat wat onze verhouding betreft, jij den besten tijd al gehad hebt, en dat de mijne nog komen moet.”

14.

Na dezen begon René ineens een zeer verbeterende levenswijze te leiden. Hij werkte zorgvuldig en wel, nam geen absinth en opium in, en hij behandelde Johan niet meer als een mindere, die vernederd wordt.

Johan schreef aan zijnen vader:

„Mijn beste vader, ik dank u wel voor uwe vriendelijke welwillendheid, dat u weder met mij samen wilt wonen, wanneer dat noodig kwam te wezen. Maar ik geloof niet, dat het nodig zal zijn. Het is beter, dat ik leer geheel en al op mij zelve te vertrouwen. Dit jaar, totdat ik studeeren ga, wil ik maar liever in Haarlem

blijven, want anders moet ik weer van school veranderen.

Uw jongen, Hans."

Maar hij schreef rustig, terwijl Johan groote smart beheerschte. Want hij zag, dat hij niet meer zijn eigen leven beheerschte, maar dat René dat deed.

Wanneer hij René zeide, dat hij liever bij zijnen vader woonde, antwoordde deze:

„Je kunt natuurlijk doen, wat je wilt . . . maar als je weggaat voor ik het tijd vind, dan maak ik aan iedereen bekend, hoe wij samen hebben geleefd, en daarna vermoord ik mij . . . en gerust Johan, dan kun jij je ook wel vermoorden, want dan ben je maatschappelijk toch onmogelijk.”

Het gevoel, waardoor Johan op zijn diepst leed, was het gevoel van vernedering, omdat hij aan de macht van eenen anderen was ondergeschikt geraakt.

Toen René eene meer voorname levenswijze begon te voeren, werd Johan daardoor zeer verheugd. Hij dacht: „René wil nooit laten bemerken, dat hij iets doet ten verzoeken en ten gunste van eenen ander, maar ik geloof toch wel, dat hij zijn leven om mij geregeld en verbeterd heeft.”

Johan beleefde dagen van geen minder gehalte dan de beste van hunne samenleving.

15.

In die voortreffelijke dagen maakte René een portret van Johan, dat mooier was dan het portret dat hij van H. M. Golesco had gemaakt. Johan vond zijn portret door René even goed, als hij er een van René zou hebben gemaakt, wanneer hij de macht daarvoor had bezeten.

De schildering was op uitvoerige wijze verfiind, waardoor lijnen en kleuren zeer precies waren afgewerkt, maar met zachte volmaaktheid, zonder verscherping.

Johan dacht daarna, dat René toch wel een diepvoelend kunstenaar moest wezen, van beteren aard, dan men dikwijls denken kon aan woord en daad.

Den dag, waarop René hem het voortreffelijke portret geschenken had, schreef Johan er eene nauwkeurige beschrijving in proza van op. Hij was ontroerd, terwijl hij schreef, en hij dacht, nadat

hij zijne goede bladzijde proza overlas: „Wat is het lang geleden, dat ik op deze wijze niet werkzaam ben geweest.”

16.

Na eenige dagen zeide René tegen Johan rustig en goed, dat hij besloten had, dat zij tweeën uit het huis van de oude menschen Riemersma zouden gaan weg wonen, en dat zij zich samen zouden vestigen in de geprezen woning van den Kouden Horn. Johan had groote angst, toen hij René dat hoorde zeggen, want hoewel hunne dagen nu goed waren, vreesde hij toch voor de macht van René. Hij dacht daaraan en hij schaamde zich. Hij zeide toen, voorzichtig nederig:

„Ja, als je het beslist wilt, dan zal ik het doen . . . maar ik geloof niet, dat het verstandig zou wezen . . . en het zou voor de menschen hier een groot verdriet zijn.”

„Dat is juist een reden om 't wel te doen.”

„Ja, dat zeg je, maar dat meen je niet.”

„Ik meen het ook niet . . . maar ten slotte doe ik niet de dingen, die ik meen, maar die ik zeg . . . en ik zeg, dat die menschen mij niet het minst kunnen schelen . . . eenen man, zonder toekomst, en eene vrouw zonder verleden die lust ik niet.”

Daarna zeide René, rustig, volkomen beheerscht:

„Hans, vermoedelijk meende ik daar zelf niets van om te gaan verhuizen . . . maar ik ben blij, dat je het mij niet durft weigeren . . . als je dat gedaan hadt, dan zou het gebeurd zijn . . . maar nu is het voor mij onnoodig.”

Johan gevoelde, dat hij nogmaals vernederd werd. Hij dacht rade-loos: „Ik ga naar mijnen vader naar den staat New-York.” Maar hij wist op denzelfden tijd zeer zeker, dat hij niet naar zijnen vader naar New-York zou gaan, uit angst voor de gevolgen van René.

Hij gevoelde zich nog enkel maar vernederd en verloren. Het schoolwerk liet hij losloopen, waardoor hij eerst opmerkingen en daarna aanmerkingen kreeg, die hem wel verder vernederden.

17.

Johan herstelde zich met vreugde toen René gedurende eenen langen tijd daarna werkzaam, liefderijk, en bescheiden in zijne

eischen bleef. Hunne samenleving was in stillen tijd gekomen, zonder daden, maar zij spraken veel samen over hunne verledens. Johan sprak over zijne genegenheid voor zijnen vader, die onveranderd was gebleven van sterkte, maar niet van aard. René verhaalde aan Johan van zijn leven in diepte van steden. Hij deed dat eenvoudig en wel, zonder verscherpte gezegden. Voor Johan waren dit tijden van versterkend genot. Veel was nu goed en houdbaar geworden, dat voor hem vroeger te zwaar was. Hij hoopte zeer op standvastig herstel. Hij had René lief.

18.

's Avonds in lampverlichte stilte zei René:

„Hans, weet je, waarom ik zoo diep gelukkig ben, omdat ik nu alles van je leven weet? Omdat ik je nu volkomen in mijn macht heb.”

Johan ontstelde, die René gedurende langen tijd niet op die wijze had hooren zeggen. René vervolgde met stille stem:

„Hannie, heusch, eene verhouding als de onze is voor mij onbestaanbaar, als ik niet de baas ben . . . want anders moet ik mij beheerschen, en dat vind ik ongezonder en immoreel . . . maar dat is nu niet meer noodig . . . ik weet nu zooveel van je, dat ik je volkomen in mijn macht heb.”

„Behalve dat ik nu ook heel wat van jou leven weet, dat je niet graag wou, dat ik aan anderen vertellen zou.”

„Je weet van mijn leven niets . . . die verhalen, die ik je gedaan heb? Als ik mij goed herinner is daar geen woord waarheid in . . . schrijf ze maar eens op, dan zal ik wel informeeren bij bekenden in Londen en Parijs, wat er van waar is . . . ik hoop maar van niets.”

Johan voelde, dat hij toen vernederd en ook gemarteld werd. Hij zeide verzwakt:

„Maar dan vind ik je onbeschrijfelijk immoreel.”

„O, ja,” zeide René: „dat ben ik ook . . . en het mooiste is, dat ik daar zoo blij en zoo trotsch om ben.”

Verder zeide René:

„Dat is juist de mooiste immoraliteit, waarvan jij nooit eenig begrip hebben zult.”

DERDE DEEL.

Lugete, o, Veneres Cupidinesque
Et quantumst hominum venustiorum.
(Q. VALERII CATULLI).
Voor: OSCAR WILDE.

EERSTE HOOFDSTUK

1.

In dat jaar verbrak ijl-fijn uitspansel van de lucht van den winter in rak van regen op plotselinge wijs. Nadat Johan eens des morgens wakker was geworden vond hij buiten, dat het vorst-fijne winterweer verregend was, en dat de lucht laag dreigde over tuinen en huizen. Heel de loome stad stond bedropen druipende. Alle boomen waren zwart nat en koud. Het plein achter Grootte Kerk was zonder schaduw, zonder licht, donker in den morgen, alsof het nacht was. Deze dagen werden niet licht, in school niet, in stad of huis niet. Toen dit minne regenweder niet ophield werd Johan op eene ongezonde wijze zwaargeestig. De levenswijze van René was ééne dwingelandij, waarin Johan zich onweerbaar vervallen gevoelde.

2.

Tusschen twee schooltijden raasde regen met stralenden water-slag, toen René aan het schoolhuis van Johan verscheen. Hij was onrustig, toen hij zeide:

„Hans, ik kom je uit je school halen . . . ik kreeg daar thuis een inval . . . we gaan uit.”

„Ik kan niet uitgaan . . . ik heb les.”

„Je hebt geen les . . . dat heb ik zoeven thuis besloten . . . wij gaan naar Zandvoort . . . daar is het nu heel mooi.”

„Ik heb les, en dus ga ik niet naar Zandvoort . . . Zondag dan wil ik met je meegaan.”

„En dan wil ik niet . . . ik wil nooit dingen, die mij worden aangeboden . . . ik wil alleen dingen, die mij geweigerd worden . . . maar ik begrijp je wel . . . je wilt niet aan mijn verlangen toegeven, omdat je toonen wilt, dat je niet bang bent voor mijne dreigementen . . . goed, ik doe nooit iets van de dingen, waarmee ik dreig . . . ik doe veel erger dingen . . .”

„René . . . maak mij het leven niet zoo wanhopig moeilijk.”

„Zóó . . . vraag jij dat? Ik weet juist niets heerlijker dan een moeilijk leven, als een ander het heeft . . . wanneer je zoeven goed hadt gevonden, dat wij naar Zandvoort waren gegaan, dan zou ik wel hebben gezegd, dat ik het niet meer wou, en dat het beter is,

dat je geregeld je lessen volgt. Maar nu jij zoo eigenmachtig bent geweest om het mij te weigeren, nu moet het gebeuren . . . en anders maak ik je ongelukkig.”

„Goed, dat doe je dan maar . . . ellendiger dan zóó kan ik toch niet meer worden . . . ik ben niet eens meer baas over mij zelve.”

René groette ernstig en ging heen. Hans snel achter hem zeide:

„Wat ga je doen?”

En de ander geërgerd antwoordde:

„Zeg, ben je nog wel goed wijs? Enfin, ik zou het mij kunnen voorstellen, dat je onder mijne hooge leiding langzamerhand gek wordt . . . maar denk jij, dat ik vooraf weet, wat ik doen ga? . . . dat weten kruideniers en politici . . . ik doe, zooals het mij plotse-ling invalt, en het prachtige van mijn aard is juist, dat mijne plotse-linge invallen altijd veel fijner en wreder zijn dan mijne voor-nemens.”

Het was na twee uur geworden. De jongens waren reeds in de school van Johan geloopt. De regen had zijne natte razernij geschorst, maar dreigde.

„Kom Hannie,” vleide René, „het is nu toch over tweeën, naar school gaan kun je toch niet meer . . . en ik word zoo ziek, wanneer ik het verzoek van een ander inwillig, of wanneer een ander mij een verzoek weigert . . . toe doe het maar . . .”

„Je hebt het nu over tweeën laten worden . . . dat is maar makke-lijk . . . maar 't is goed, ik zal je wel weer laten zien, dat ik je lief-heb . . . ik zal met je meegaan, hoewel ik heel goed weet, dat het levensgevaarlijk voor mij is, aan jou toe te geven.”

3.

Johan was toen daarna spijtig, droefstil van spijt. Zij gingen door stille straten van de stad, die opdrogende in matten witten water-zon lagen. De spoortrein naar de badplaats was op dien dag in dat jaargetijde weinig bezocht en zij reisden alleen. Zij spraken niet. Johan dacht: „Ik geef altijd aan René toe uit genegenheid en uit vrees . . . René is niemand genegen, en ook bang voor niemand . . . hij weet beslist, dat ik ten slotte toch in alles zijnen zin doe . . . nu ook vandaag weder . . . ik heb al mijne zelfstandigheid verloren . . . ik moet probeeren eenmaal zijnen zin niet te doen . . . maar dat kan ik niet.”

Johan dwong, dat zijn denken ophield. Hij luisterde naar het rinnen der wielen onder de trillende wagen. Rond den snel-trekkenden trein jammerde wind zijn verlaten geluid in den winter. Johan sidderde. Hij keek naar buiten uit. Boven de donkere duinen schoof de regehemel dicht. Deze middag werd donker als de nacht.

4.

Zij liepen ver van het bewoonde dorp langs de leegheid van het strand, dat donkerbruin, nakend lag van weer en wind verslagen. De stormachtige wind stookte de zee wild op, waaruit gore golven het land bedreunden. Tusschen hemel en aarde sloeg schuim. Johan zeide:

„Het is hier zoo mooi . . . ik ben nu toch wel blij dat we hier zijn.”

René zei vriendelijk:

„Ik ook . . . als je maar niet zoo'n voorzichtige vriend was, en als je maar niet altijd dacht, dat ik de waarheid zei, dan zouden wij wel gelukkig kunnen zijn.”

Zij liepen hand in hand tegen den wind in, dicht naast de zee, die vol water en wind werkte. Er lag een rand van zeeschuim, die trilde, van streek tot streek langs de kust geslagen. Johan voelde de hand van René en hij voelde, dat hij dien man boven leven en sterven liefhad, en dat hij hem nooit verlaten kon. Daarvan had hij nu geen vrees. Hij zeide:

„Het is nu goed, dat we hier zijn, maar laten we dan niet te laat thuis komen, dan wordt mevrouw ongerust.”

René antwoordde leerrijk onderrichtend:

„Dat moet je nooit doen, Hans, ongerust zijn over anderen . . . maar je moet altijd wel zorgen, dat anderen ongerust zijn over jou . . . laten we doorloopen tot IJmuiden, en dan terug met den trein”.

„Nee, dat doe ik niet . . . dat doe ik vast niet.”

Johan schrok met hart, dat stilstond, en toen snel in de keel klopte. Hij vreesde, dat René hem zou afdwingen toch naar IJmuiden door te gaan, en wanneer hij zich weder dwingen liet zou de macht van René over hem vaster geworden zijn.

René antwoordde vriendelijk en eenvoudig:

„Goed, dan doen we het niet . . . dan gaan we daar dadelijk terug; het is nu eenmaal in strijd met mijn kwaadaardige natuur een ander tot iets te willen dwingen.”

Er was eerst blijdschap in Johan omdat René van zijn verlangen gereedelijk afstand deed, maar dadelijk later maakte de wijze van bestaan van de bereidwilligheid van René hem weer bevreesd.

René zei vriendelijk en voorkomend:

„Hans, ik heb den laatsten tijd beslist een gevoel, alsof je van mij afwilt en naar je vader . . . daarom wil ik je beslist afraden in die richting iets te doen, want ik zou dan ook mijn programma precies moeten afwerken . . . eerst jou openbaar maken . . . dan mijzelf doodmaken . . . en dan zou jij toch ook onmogelijk kunnen leven.”

Hij sprak toen verder met een peinzende stem:

„’t Is waar, ik zou dan het genot missen van het lezen van jou doodsbericht . . . en dat zou toch wel eene nieuwe ontroering voor mij wezen.”

5.

Johan schrok toen ruw en raak, zoodat hij bang voor den dood zeide:

„Dat is onzin . . . dat zeg je om mij bang te maken . . . je vertrouwt mij niet.”

„Natuurlijk niet . . . ik vertrouw mijzelf niet eens, behalve wanneer ik plotselinge invallen krijg . . . die zijn altijd betrouwbaar.”

„Je hebt gezegd, dat wij terug zouden gaan, laten we dat dan ook doen.”

Zij waren aan de zee, ver van de wal van de duinen, op het open en bloote strand, waar zeewind onbeperkt heerscher was. Johan werd moede van ruimte en het geluid daarin.

Op dien tijd greep René hem beet, zoodanig, dat hij Johan met slag en smak raak tegen den strandlooper opwierp, in eene schaamteloze schenderij. René kuste Johan, hij beet hem, waar zijn mond raakte, terwijl zijne handen krampachtig overal toegrepen. Johan streed met hem, hijgend, terwijl zijne stem zich stukgilde tegen den wind en tegen het water. Hij brak zich weg uit greep en verweer van René, met snelle brekelijke voeten joeg Johan naar de bewoonde plaats.

Achter zich zelfden hoorde hij René gillenden: „Hans . . . Hans . . . Hans.”

Johan luisterde, ontroerde en daardoor brak dus zijn gespannen loop hard af, zoodat hij op het strand viel, zoodat hij zich bezeerde.

René was bij Johan, en hij beklagde hem:

„Heb je je bezeerd?”

„Ook . . . ik ben zo moew . . . en, dat je zoo slecht bent . . . je bent zoo slecht.”

Johan was van binnen gebroken en dus huilde hij. René zeide troostend:

„Het kwam ineenen in mij op . . . en toen deed ik het.”

„Ja, zwijg maar . . . blijf niet bij me . . . wij kunnen best zonder elkander thuis komen.”

„Nee,” zeide René hard: „ik blijf juist wel bij je . . . je bent nu toch zoo op, dat ik alles doen kan wat ik wil. En ik vind het heerlijk, dat jij je ontroering niet bedwingen kunt, dat heb ik nooit van je gezien.”

Dit gezegd hebbende greep René den weerloozen Johan beet en hij schond hem voor de tweede maal.

6.

Zij moesten wel samen naar huis en Haarlem reizen, omdat René het wilde, terwijl daarentegen Johan zonder daad of woord machteloos was.

In hunne wagen in den trein, die in dezen winter-stillen tijd weinig in gebruik werd genomen, reisden zij alleen. Johan schaamde zich, dat René hem geschonden had, en nog meer, omdat hij daarover zijne ontroering op luide wijze had geuit. Hij wilde niet, dat René tegen hem sprak, en die zeide:

„Je moet iedere kleinigheid niet zoo hoog opnemen.”

„Ja, zwijg.”

Johan had nu geene wetenschap meer en geen wil. Hij sliep, terwijl hij dacht: „ik slaap.” Later dacht hij, dat de eenige wijze, waarop hij behouden kon blijven, was, dat hij René wegzond. Hij wist, dat hij dat niet kon, en hij wist dus ook, dat hij niet behouden bleef. Hij rilde van angst voor het binnenwerk van zijn leven. Hij zeide onbeheerscht:

„René, wat ben ik met jou ellendig geworden . . . ik ga heelemaal onder.”

„Ja, dat geloof ik ook” zei de andere vriendelijk: „en het is juist een zeer bijzonder gevoelsleven voor mij, om te zien, hoe dat gaat.”

„En ik wou, dat ik maar dood was.”

„Ja, dat is ook het eenige middel voor jou, om een rustig leven te krijgen . . . als ik ook vind, dat het je tijd is, zal ik je wel wat vergif geven, dan kun je altijd nog zien, wat je doen wilt.”

7.

De stad van Haarlem was na ruige bui weinig bedaard, maar wind en weder dreigden met hervatting van geweld. Er waren dus geene onnoodige menschen aan den weg, dien René en Johan langs moesten tusschen het spoorwegstation en het huis. Johan was vernederd en hij zweeg. René daarentegen zeide zeer vriendelijkerwijze:

„Hans, wilt gij maar zorgen, dat je straks een amusante leugen bij de hand hebt voor mevrouw? Ik wil niet liegen . . . ik ben tegen alle leugens. Je zoudt ook de waarheid kunnen zeggen, als je daar beslist op staat.”

Verder sprak René met peinzende, zachte stem:

„Ik ben tegen de waarheid, anders zou ik mevrouw eens naar waarheid zeggen, wat er van middag tusschen ons gebeurd is . . . het is de eerste amusante waarheid van mijn leven.”

8.

De oude vrouw, dood op van inwendige vermoeienis, zat klaar gekleed om in de stad te gaan vragen hier en daar en overal. Maar zij had in het slot niet uit durven gaan, omdat in al de aanbuurtende woningen gevaarlijk vuur en brandbaar licht was.

De hooge spanning in die vrouw brak. Zij snikte juichend:

„Daar zijn ze . . . daar zijn ze . . . mijn hemel, waar komen jullui vandaan?”

Hans dadelijk bereid op spel van redding, zeide met stem luchtig, onverschillig, en ook even boos:

„Ja, vraagt u dat wel . . . dat is natuurlijk René weer . . . die kwam vanmiddag om vier uur ineens aan school dat er een vier-

master voor Zandvoort op het strand was gezeild . . . en toen zijn we gegaan.”

„Maar had dan tenminste een boodschap gestuurd . . . ik ben zoo ongerust geweest . . . en wat zie je er vreeselijk uit.”

„Ja, ik ben gevallen . . . deze kleeven gebruik ik niet meer . . . u kunt ze weggeven.”

Hij verviel moedeloos, moew, terwijl René alreeds naar zijne bovenkamer was gegaan.

„Ik ga mij kleeden,” zeide Johan.

De blinde had met geen woord met hen tweeën medegesproken. De oude vrouw huilde nu niet langer op hoorbare of luide wijze, maar haar dunfijn gezicht trilde op onbeheerschte wijze. Zij zeide:

„Hans, ik zal je zeggen, waarom ik zoo ongerust was . . . ik heb het idee, dat er tusschen jou en René meer gebeurt, dan wij weten, en ik ben zoo doodsbang, dat René je hier uit het huis mee zal nemen. ik weet niet waarheen, om je ongelukkig te maken . . . ik wou, dat René weg was.”

Johan schrok verdiept en dus zeide hij hooghartig, rustig:

„U kunt natuurlijk de ideeën hebben, die met de richting van uw verstand overeenkomen . . . maar dat zeg ik u vooraf: als u René dwingt hier uit het huis te gaan, dan ga ik ook . . . beslist.”

9.

Hooger in het huis stond René in zijne deur, toen Johan naar zijne kamer ging. Hij riep Johan toen streng en hij zeide streng:

„Hans, als je weer eens liegt, moet je het wat amusanter doen dan van middag, anders zou je mij er waarachtig toe kunnen brengen de waarheid te zeggen, en dat wil ik niet.”

Johan antwoordde met niets, waarna René zeide:

„Kom je nu in mijn kamer kleeden . . . je ziet er nu zoo heerlijk uit, en je ruikt zoo lekker . . . wees nu eens één maal geen voorzichtige vriend voor mij.”

Johan weigerde dat, want hij ging in zijne eigene kamer. Hij was leeggelopen in zijn gevoel.

Hij verzorgde zich met innige zorg hoofd en handen en wiesch zich zachtdoordringend met reukwater, maar dat niet naar rozen of violen rook, omdat hij zeer duidelijk gevoelde, dat hij René geen genoegen wilde aandoen. Hij wist, dat hij nu door René op de

minste wijze, die mogelijk was, vernederd was. Maar voor het eerst gevoelde hij, dat hij tegen René nu indurfde. Johan begreep volkomen juist, dat René wel zwijgen zou over hunne liefdesverhouding, en hij begreep ook wel, dat René zich niet zelve vermoorden zou, omdat hij doodsbang was voor den dood.

Nadat Johan in de eetkamer was gekomen zeide hij dadelijk fel in sterke vijandschap:

„Je hadt je wel wat netter mogen verzorgen, je ziet er nog heelemaal verwaaid uit.”

René verschrok van de verbazende vijandelijkheid van de stem van Johan. Die zag zijn schrik, en verheugde zich daarover. Dadelijk daarna schaamde Johan zich over die verheugenis van zijn hart, omdat hij blij was, omdat een ander leed. Dit was daarvan de eerste keer zijns levens. Johan dacht toen: „René heeft mij wel anders gemaakt . . . slechter . . . ik verheug mij over zijn leed . . . ik schaam mij over die vreugde, en toch doe ik hem leed op nieuw.”

Johan zeide toen:

„Het is mij onmogelijk aan ééne tafel te eten met iemand, die zich zoo weinig verzorgt; ik ga eten in de stad.”

10.

Toen Johan op lateren tijd, met bloemen en licht, in de eetkamer van een zeer goed eethuis zat, was hij diep-verheugd, dat hij sterker dan René was geworden. „Als het nu zoo maar blijft” dacht hij: „dan ben ik wel behouden . . . als ik nu maar niet toegeef uit liefde of uit angst of uit medelijden, omdat René bedroefd zal zijn, omdat hij geen macht meer over mij heeft.”

Hij bleef eenen langen tijd bij zijne bloemen in licht zitten, daarna ging hij bedaard naar buiten, langs stille straten en wateren, die de stadsbouw omsingelden. Het weer was bedaard, zoo ook de wind. De stad had nu meer licht en meer geluid van menschen. Op den terugweg vond Johan het aangenaam ook door enkele zeer-bezochte straten te komen.

Toen hij in huis in de huiskamer was, had hij zijn gevoel van overwonnen overmacht tegen René behouden.

Later was de avond moede, droef-stil. De blinde zweeg over dezen ongerusten dag, terwijl Johan juist had gewild, dat hij daarvan iets onaangenaams zeide, omdat daartoe alle reden was. Zwijgende wel-

willendheid van den blinde, gevoelde hij weder als dienstwillige nederigheid. De vrouw was na overspannen en gebroken onrust nog niet bedaard. Johan werd toen lusteloos van werk. Hij schreef eenen kleinen brief aan het hoofd van zijne school, waarin hij opschreef, dat hij in den middag dicht bij den tweeden schooltijd zeer onwel was geworden, zoodat hij naar huis moest gaan, zoodat hij niet in de school wezen kon, en ook morgen nog niet in de school kwam. Hij dacht ellendig: „al weer een leugen.” Maar hij dacht lichtvaardiglijk daarna: „het spreekt wel vanzelf, dat ik telkens liegen moet, want in den laatsten tijd neemt mijne betrekking tot René het grootste gedeelte in de verhoudingen van mijn leven, terwijl juist niemand daarvan iets weten mag.”

Toen Johan nu met de oude menschen bijeen was dacht hij, dat hunne samenleving toch vol leugens was.

Omdat René dien avond rustig bij hen bleef, sardé Johan hem met honen en ernstig spotten, op eene scherpzinnige wijze, waartoe hij vroeger onmogelijk in staat ware geweest.

René begreep toen wel, dat Johan door middel van eene plotse-linge verheffing, uit zijn macht was gebroken. Hij vreesde, dat hij Johan dan geheel verloor, terwijl hij hem nu allerminst missen kon. René werd kleinmoedig van angst en liep toen snel die woning af. Toen Johan zag dat René aan de verloren zijde stond en vluchtte, lachte Johan hem uit. Daarbij had hij het gevoel, dat een jonge man met een wreed, kalm, scherp gelaat in zijn ziel lachte, met lachgeluid zonder gezichts-lach-beweging. Dat gevoel was even duidelijk als eene waarneming. Hij dacht: „dit gevoel van vermaak in het leed van René is slecht van mij.”

11.

De nacht daarna was warrig van moordzuchtige droomen, die grofweg hem diep in zijn slaap deerden, en Johan telkens wakker stootten, alsof hij met bloed gewond was.

Zijn strak ingespannen oogen tierden van kern-geel licht, zijn hoofd was ijdel en loos, hoewel het zwaar in kuil van het platgelegen kussen lag. Machteloos van moeite leed Johan grootendeels den nacht door. Maar met den morgen voelde hij zich daarentegen op onbekende wijze verheugd en versterkt. Gisteren was hij iemand geweest, die matelooze ellende kende, maar op heden was hij iemand

van stille vreugde en van goeden zin. Hij nam zich voor wel naar school te gaan, ook al had hij gisteren geschreven, dat hij niet komen zou, maar het was nu juist wel goed nochtans te gaan.

Het morgenweder buiten het huis was vreedzaam, zonder regen, zonder wind, met schijn van zon, die schemerde in stille straten. Achter de Groote Kerk was het pad als een schemerhal van weerklank zeer gevoelig. Johan zou beslist wel gefloten hebben van blijdschap, wanneer hij niet had geweigerd schemerstilte te verstoren in die straat, die als een hal was.

Er kwamen goedgezinde dagen, gedurende welke René rustigerwijze van hunne woning afbleef. Johan verlangde toen niet naar hem, maar Johan had evenmin gevoel van vermaak, omdat René leed, omdat hij zijn macht over hem verloren had. Met die rust zonder genegenheid was hij wat blij.

12.

Voor de school kreeg Johan in lateren tijd van René dezen brief:

„Hans, mijn beste baas, hoe ben je? Ik ben weg. Ben je zoo verbitterd over wat ik gedaan heb in eenen plotselingen aanval, dien ik niet beheerschen kon, als deed ik er toch nog zoo mijn best voor? Wil je mij niet vergeven? Als je hard en hatelijk tegen mij bent, kan ik niet bij je zijn, en als ik niet bij je ben ga ik onder in de onbeschrijfelijke diepte van de grootste steden: Londen en Parijs. Verlaat mij niet. Je bent zoo jong en bewonderenswaardig mooi, maar tegen mij ben je dikwijls zoo koel en zoo streng, dat je mij onbeheerschaar maakt.

Ik bid je, dat je mij schrijven en mij zeker niet verlaten zult.

R. R.”

13.

Johan had geen gevoel van voldoening, over den vernederden levenstoestand van René. Daarover was hij zelf verheugd, en in zulke verheugenis werd hij tot genegene goedwilligheid bereid.

Hij dacht, dat hij nu toch de sterkere was, en daardoor René wel rustig bedwingen kon. Ook wist hij goed en wel, dat hij René te veel liefhad, om gescheiden van hem te kunnen bestaan. Dan kwamen toch die angsten gelijk angst voor den dood zoo sterk. Hans dacht verder, dat hij verleden jaar de verhouding met René had aanvaard, zoodat hij daar nu doorheen leven moest.

De avond was stil, verfijnd van warmte en licht, toen Johan voor René het antwoord op diens brief opschreef:

„René, den brief, dien gij mij hebt gezonden betreur ik, omdat het blijkbaar de beste is, waartoe je in staat bent, terwijl ik hem beslist onvoldoende vind.

De oorzaak van ons verval ligt niet in mijn gevoel, dat zuiver genoeg is, maar die ligt wel in jou gevoelsaard, die verdorven is door bijvoegingen van overspannen wreedheid. Die wreedheid is geen noodig bestanddeel van onze liefde, zooals men wel eens meent. Ik zelf heb slechts in den laatsten tijd wreede gedachten gehad, die ik met schaamte van mij heb verwijderd. Het is wel bitter voor mij, dat de man, dien ik liefheb, zulk een bedorven liefdeleven heeft. Als ik mij-zelfen niet kende, zou ik aan de zedelijke gelijkwaardigheid van ons gevoel van de liefde kunnen twijfelen en daarna wanhopen.

Je spreekt van vergeven en wat je gedaan hebt, is niet te vergeven, maar slechts te begrijpen. Maar voor wie de karakterwaarde van jou schennende mishandelingen kent, is het juist zeer gevaarlijk met jou in eene betrekking als de onze. Ik weet niet of ik het recht heb je te veroordeelen, want je bent zooals je bent, omdat je zoo bent. Maar ik heb wel het recht je te vermijden, en daarvan zal ik geen afstand doen.

Voor je bedreigingen ben ik vroeger doodsbang geweest, zoodat je mij daarmede in eenen toestand van volkomen afhankelijkheid hieldt, die ondulbaar was voor mijn zelfgevoel. Maar dat is nu uit en volkomen ook.

Wanneer je zoo slecht bent het mij moeilijk te maken in de maatschappij, waarin ik leven en werken wil, dan moet je dat voor je eigen gevoel maar verantwoorden. Alleen wil ik je zeggen, dat ik geld genoeg heb om ook buiten Holland te leven, wanneer je mij maatschappelijk onmogelijk zoudt hebben gemaakt.

Wanneer jij je vermoorden wilt, is dat je recht. Maar het is slecht van je een mogelijke zelfmoord te gebruiken als een middel om mij te vernederen om mij te dwingen tot doen en dulden van wat ik afkeur. Doch dat dreigement is een middel dat zijn macht over mij verloren heeft.

Wij zouden samen een zeldzaam leven kunnen hebben van onder-

ling geluk en van zorgvuldige kunstbeoefening ieder in zijn eigen vak. En dat zou ik heerlijk vinden. Maar jij kunt alleen gelukkig zijn als ik ongelukkig ben. En jij wilt altijd, dat ik de mindere ben, wat ik toch niet verdragen kan.

Hoewel er verschrikkelijk veel tusschen ons gebeurd is, houd ik nog van je, want dat gevoel ik aan mijn hart en dat hart bedriegt mij nooit. Maar als je niet voor verbetering zorgt, dan is onze liefde toch verloren.

Ik zeg je nog eens, dat ik geen oogenblik van spijt heb over mijne genegenheid voor jou, maar wel angst heb ik gehad over de onzuiverheid van jou betrekking tot mij.

Je kunt weder bij mij komen samenleven, als je dat op eene wijze wilt doen, die mij voldoet. Vriend, om vriendschapswil, ik bid je, dat je tot inzicht en tot verbetering komen zult.

Kom dus terug, maar met een goede wil.

Hans.”

15.

Nadat drie dagen verlopen waren, vond Johan dat René in hun huis was teruggekomen. Aan den maaltijd, die toen volgde, was het tafelgesprek, voor het eerst na lange tijden, opnieuw vroolijk en vrijzinnig. Toen mevrouw even uit was, gaf René op vlugge, onhoorbare wijze een briefje aan Johan:

„Hans: ik verlang zoo en ik ben zoo ziek geworden. Laat mij vanavond in jou kamer komen. Ik zal zeer gematigd zijn, zonder eenige ruwheid, ook, wanneer jij een voorzichtige vriend zult zijn.

R. R.”

Johan ernstig knikte onhoorbaar, dat het goed was, zooals René wilde.

16.

In den laten avond was Johan moew geworden, maar hij wachtte op René. De lamp brandde met zeer licht en zacht geluid. Die gouden avond werd toen een gouden droom. De gedachten van Johan waren op eene bijzondere wijze verfynd. Hij had den vrede en hoop, dat hij tot baat van hen beiden, René beter beheeren kon.

Met helderder denken, alsof de gouden droom nu eindigde, dacht hij over het samengaan van zijn leven met het leven van René, eene

samengang, waarvan geen mensch wist. Ook de vertrouwde blinde-man niet. Het vertrouwelijk-vriendschappelijke leven met de oude man met zijne vrouw was goed, maar de liefde voor René was, om niet te schatten, kostbaarder van aard.

17.

Johan stond op uit zijn droom-moewe zitten. Hij ging zich verzorgen voor den nacht. Dat werd door hem altijd met zorgvuldigheid gedaan. Op heden, nu hij René verwachtte nam hij van zijn zwaarmoedig reukwater, dat naar violen rook. Zijn toestand was zo, dat hij niet sliep en niet waakte.

Hij stond voor de spiegel, die met goudachtig zwart licht overschaduwde was. Zijne oogen trilden en staarden. De kamer vlood vol van goud, levend, licht, dat fijner dan licht was en ziel en zinnen vertederde. Johan dacht: „het is mijne liefde voor René, die mij zoo heerlijk van gevoel maakt . . . als hij ook zoo van mij hield waren wij gelukkig.”

18.

De blauwe oogen van Johan bloeiden open in de gouden schijn van zijne woonkamer. Zij straalden van diepe, sterke schijn, blauw met trillend goudlicht daarover. Hij sprak zacht, doordringend met René. Het was voor Johan alsof hij zijne woorden proefde met eene smaak, maar die geen smaak was, doch een gevoel. Naast zijn lichtijdel hoofd dunsuiselde zijn lamp. Zijn toestand was fijn ingespannen, breekbaar. Johan wist, dat dit alles gelukkig was, zeer zeldzaam als goud.

Hij zeide:

„René, ik voel mij zoo gelukkig . . . ik kan je niet zeggen hoe, omdat ik zulke gelukkige woorden niet ken . . . maar laat mij alleen, want als je nog zoo voorzichtig met mij bent, zou je toch mijn geluk breken.”

„Goed” zeide René gewillig, „als je dat wilt, dan ga ik maar . . . ik wil je niet dwingen.”

De gelukstoestand van het lichaam van Johan was door de woorden van René gebroken. Johan gevoelde dat met pijn, de lamp brandde hardop, zijne eigene stem was hardklankig, ruw, toen hij zeide:

„'t Is goed . . . je weet niets van mijn geluk. Je hebt alleen naar mij geluisterd, omdat je bang was, dat ik anders je zin niet zou doen . . . ik bid je, laat mij met rust.”

René sidderde met schokken; het licht knipte in zijne donkere oogen, hij stond naast Johan, die zat.

Deze kon toen aan René niet zien of hij hem omhelzen zou of vermoorden. In angst zeide Johan snel en fel:

„Ja, je zwijgt, en dat is maar goed ook. Maar het ligt je op de lippen, mij te verwijten, dat ik mijn belofte niet houden wil . . . , ik weet 't wel, ik had het ook niet moeten beloven . . . dit is geen zaak van een belofte . . . het komt ineens of het komt heelemaal niet . . .”

René was een gebroken man. Hij zat lamleendig in eene lage stoel zeggende:

„Ik ben zoo bang, dat je mij verlaat, en ik kan niet zonder je leven.”

Johan nam tusschen zijne smal-slanke en witte handen, die niet beefden, het zwaarmoedige hoofd van René. Hij keek hem in zijne oogen en kuste hem tweemaal op zijn mond.

„Ik kan je ook niet missen,” zeide hij „misschien beter, als ik het wel kon, maar ik kan het niet . . . wees daarop gerust.”

Johan was kil na zijnen warmen gouden gelukstoestand. Hij dacht voorzichtigerwijze na:

„Had ik dit wel moeten zeggen? Geef ik mij nu niet te veel bloot?”

Hij zeide dus koel:

„Laten wij slapen gaan en rustig zijn.” René opgestaan, en die slap-stappend heenging, zeide:

„Dan ga ik maar.”

Deze woorden en de toon van de gelatenheid, waarop zij gezegd werden, deden Johan zeer onaangenaam aan. Hij legde zich op zijn bed, waarop hij niet slapen kon.

In dat jaar kwam de lente ineens na den winter, want die verdween op eenen nacht, gedurende welke de lucht dof en donker was, en op den volgenden morgen was het lente met helder, verlicht weer. Toen liepen alle boomen vlotweg uit, de lucht werd

hoog en wijd boven kerk en stad.

Nu zochten blindenaar en Johan, wijdver het huis ontkloopen wederom oogsten van bonte bloemen. Wanneer zij over toppen en dalen van de tuimelende duinen gingen, leed Johan bitterwijze, omdat hij nooit met René hier buiten kwam, omdat René dat spottend en ook soms wel scheldend, weigerde. Het was hem dus moeilijk welwillend met den goeden blinden man om te gaan.

René verlaagde opnieuw de waarde van de liefde van hun leven.

20.

Met een oogst vol bloemen en vreugde genoeg in zijn hart, kwam Johan in hun huis in zijne kamer. Daar vond hij op zijne tafel op zijne werkplaats een nieuw portret, hem door René beloofd. Dit briefje werd er bij gevonden.

„Beste Hans, hier is je portret, dat ik je beloofd heb. Het is anders dan het andere, maar het drukt volkomen uit hoe ik je nu zie. Dat begrijp je toch wel? Jij zegt je meeningen in woorden, maar ik zeg de mijne in lijnen en met kleuren daarin. Dat is ook vaak een uitmuntende duidelijkheid.

R. R.”

Johan zag toen ook het portret. Het was niet geschilderd met kleuren, maar het was geteekend met volkomen juist beheerschte lijnen. Hij was voorgesteld als een zwakhoofd. Oogen slap, toonloos mond bevend, schuwelijk smekende. Dus was zijn gezicht zenuw-ongezond, verdorven.

Johan dacht sterk geërgerd: „hoe durft René mij dit te schrijven; meent hij allicht na alles, wat wij beleefd hebben, dat hij nog macht over mij heeft?”

21.

Later schreef Hans aan René, die toen buiten Haarlem leefde:

„René, je wordt door mij wel bedankt voor het portret. Och ja, het is door jou gemaakt en geheel onschoon is het dus niet eens.

Maar onzin om mij als zenuwzieke zwakhoofd uit te beelden. Ik heb je eenen vrij korten tijd geleden laten gevoelen, wie de sterkste was. En jij, was het toen beslist niet. Zoodra jij het wel worden mocht, ben ik verloren, en zou ik werkelijk wel het vergif kunnen

vragen, dat je indertijd zoo liefderijk en zoo voorkomend bent geweest, mij aan te bieden.

Door portret en brief ben ik nu over de waarde van je toekomstplannen ingelicht.

Ik wou voor een wereld van schattige dingen, dat onze verhouding bestaanbaar was, zonder, dat één van ons tweeën altijd de sterkere wezen moet. Ik moet beheerschen of beheerscht worden, en in het algemeen blijkt mij dan nog het tweede het betere, maar in ons geval liep dan mijn leven gevaar. Wij zouden het beter kunnen hebben dan welke twee andere menschen op de heele wereld ook. Maar jij zult nog eens maken dat wij de ongelukkigste menschen worden.

Ik zeg je nog eens, René, dat ik verbazend veel van je houd. En anders zou ik onmogelijk zooveel voor je kunnen doen, of zoo verschrikkelijk veel van je kunnen dulden. Het is wellicht gevaarlijk genoeg, dat ik je dit zeg, want je kunt toch niet eens leven, als je mij niet beheerscht. En je zult dus toch voortdurend probeeren daartoe te komen, tot alles tusschen ons uit is.

Hans."

22.

Op den tijd van het schrijven van dezen sterken brief dacht Johan: „ik houd te veel van René . . . daarom kan ik niet van hem af, uit angst niet en uit liefde niet . . . ik moet van hem scheiden, om behouden te blijven, en ik kan niet scheiden.”

23.

Nadat René weder in Haarlem in huis was gekomen, sprak hij over het zwakhoofdige portret niet en niets over den brief. Hij leefde kalm in de verhoudingen van hunne liefde. Dus hij was voor Johan op een volmaakte wijze onbegrijpelijk, zoodat die voortdurend vreesde, dat René sterker was dan hij, zoodat hij moede werd door de vrees.

Een avond van dien tijd van het leven van Johan, was van prachtige rust. Zijne lamp brandde als een bron van goud. Hij verkeerde in den toestand, die geen waken was en geen droom, maar wel verfijnder dan beide. René was bij Johan. Die voelde zich naar zijnen

makker zeer genegen, zoodat hij zich beheerschen moest om geene losse bewegingen, uitende zijne genegenheid, te maken.

24.

Zij waren beiden klaar om te scheiden. René vroeg Johan niet. Hij zeide met lichte, lachende stem:

„Nietwaar, jongen, lang leve ons leven . . . we zullen nog eenen heelen tijd gelukkig zijn.”

„Ik hoop het zoo,” antwoordde toen Johan diep overtuigd.

„Hou je nog van mij?” gilde René op gekke wijze. Hij nam toen Johan op en hij wierp hem in zijne bedstede, tijdens eenen aanval van schandvollen razernij. Hij kuste Johan wildweg, hij beet hem, hij scheurde boven en onderkleeding van zijn lichaam, hij wroette diep vingerend binnen zijn lijf.

Over het zacht op- en nedergevende bed wrochten zij hijgende. Johan was den blinde en zijne vrouw niet vergeten, die beneden hen woonde en sliepen. Hij hield zijn keel dicht om niet te gillen. Het zware lichaam van René dekte hem verschrikkelijk. Van ellende sterk bezette hij strot en keel van dien man met zijne vingers vast. Hij drukte samen, terwijl René hem met het stomp geweld van vuisten bloedend raakte en met het scherp geweld van bitse tanden beet.

Johan gevoelde de gespannen dekking van het lijf van René op het zijne verslappen. René liet hem volkomen vrij; hij liet de gegrepen keel van René los.

„Ellendeling,” zeide Johan.

René was volkomen rustig en beheerscht, zonder, dat zijne stem oneven bewoog antwoordde hij:

„Ik ben ook een ellendeling, maar dat vind ik juist heerlijk, want ellendelingen beleven genoegens, waarvan voorzichtige vrienden eenvoudig geen begrip hebben.”

René ging weg van Johan. Hij liep op stille voeten. Hij opende en sloot deuren met stille handen om de oude menschen, beneden in de woning, niet te verstoren.

25.

Johan stond later op kalme wijze op van zijne bedstede. Hij ging

voor de spiegel staan, die met zwart en goud licht beschenen was. Daarin zag hij zijne wonden, maar die aan hem niet op dagelijks zichtbare plaatsen waren toegebracht. Hij was kalm, want hij begreep, dat René hem zoo had behandeld, omdat de aard van René op die wijze gevormd was. Zijn eenige heil om lijf en leven uit te redden, was scheiding van René, zonder liefde of angst. Johan dacht zeker, dat hij René nu niet langer handhaven kon. Rustig, met volmaakt bewerkte letters, schreef hij hem eenen kleinen brief.

„René, mijn volkomen juiste wil is nu dat je mij met rust laat. Ik heb geene genegenheid voor je, en ook geen vrees. Alleen medelijden, maar dat zal mij niet machteloos maken.

Hans.”

26.

Op den lateren tijd in dien nacht, leefde Johan volkomen gerust, verheugd, in zijne kamer vol licht. Hij had het gevoel alsof hij iemand diep dankbaar was voor zijne vrijheid van René.

Johan bleef wakker tot de morgen het nachtlucht in de kamer week maakte. Hij deed toen de lamp uit en ging op zijne bedstede liggen, kijken naar het lichter worden van mistende schemering van den morgen. Daarna sliep hij slaap, van droomen van licht en geluid diep doortogen. Met den middag ging hij wel weder naar de school, wel moew, maar met gezegende rust. Hij dacht: vannacht heeft het in mijn leven gestormd, maar nu is het volle vrede.”

O, nu hij onafhankelijk was van René lagen ruimten van rustig leven voor hem. En nu was zijne betrekking tot den blinden man eenvoudig van volkomen toevertrouwen.

27.

Na den namiddag zeide mevrouw hem, dat René haar had gezegd, dat hij uit Holland en Haarlem wegging. Mevrouw zeide, dat René zoo had gesproken en gehandeld, dat zij bang was geworden. Waarheen hij was in welke stad wist zij niet. Zij zeide verder, op sterke wijze, zonder haar gewoonheid van spreken met keer en tegenkeer:

„Ik voor mij, ik ben voor het eerst in mijn leven blij, dat René weg is . . . er gebeuren hier onduldbare dingen in ons huis.”

De blinde zweeg daarbij toe. Johan zeide blijd met zijne vrijheid en onafhankelijkheid:

„Het is prettig voor u, dat u blij bent, dat René weg is . . . die verstandige opvatting spaart u veel verdriet.”

28.

Dagen en nachten leefde Johan in vrijheid, geluk en in rust. Zijne dagen waren vol verstandige werkzaamheid. Zijne nachten vol van droomen en zijne droomen waren dagen van licht en zachte winden van geluid. Hij dacht met vreugde aan zijne lessen in de geneeskunde, die hij met het najaar beginnen zou in Leiden of in Amsterdam, wanneer hij te Haarlem inwonend bleef. Of hij ging te Utrecht, lesnemen, als zijn vader met hem in het verlaten huis aan de vierkante Markt te Cuilemburg wonen kon. Daarover schreef hij aan zijnen goeden vader.

Omdat Johan zoo zeldzaam verheugd met hen leefde, meenden de twee menschen, dat er inderdaad niets door René tegen hem was gedaan. Daarover waren zij zeer tevreden.

Hun gezin was toen gelukkig. De toestand van Johan was zeer sterk.

TWEEDE HOOFDSTUK

1.

Daarna kwam breuk van verval binnen zuivere sterkte van de vreugde van Johan. Hij dacht op eenen middag bij de school: „wat zou René nu doen? Zou hij ongelukkig zijn? . . . hij schrijft geen brief.”

Johan schrok van die gedachte, want zij was hem het bewijs, dat hij zich verder met de belangen van René bezighield in het deel van zijn bestaan, dieper dan het bewuste weten. Zijne onafhankelijke sterkte was gebroken. Later begon Johan van René te droomen. Eerst waren deze droomen vaag van vorm, gehuld in kobaltpaars en goudachtig licht, zijnde dit de kleuren van de rivierschildering van Golesco. Het werden droomen van dood. Het donkere hoofd van René dreef in kobaltpaars water met een slangstreep van helder rood bloed. De huizen waren zwart met geel nachtlicht. De lucht was even geel als het nachtlicht van de huizen.

Johan vreesde, dat nu zijne angsten voor het levensbehoud van René weder zouden terugkomen, en dat op die angsten onderwerping volgen zou.

2.

Mevrouw Riemersma was in die dagen begonnen meer dan vele brieven te schrijven voor René aan alle adressen, die zij van hem in de groote steden in de landen buiten het hunne, kende. Het waren alle afhankelijke brieven om weerkomst en vrede. Maar die kwamen alle, onbereikbaar, terug.

Johan had een angstig, belangrijk gesprek met den blinde, over den diepen invloed, dien René over hun gezin had. Zij waren nu met hun drieën gedwee van vreeze voor het leven en de vrijheid van René. Johan nam waar, dat de oude menschen dachten, dat René voor hem huis, stad en land ontweken was. Die waarneming maakte hem diep droefgeestig. In deze droefgeestigheid begonnen de zelfbeschuldigingen van Johan met heftige werking. Zijn gave geest werd er door aangetast en daarna zijn lichaam.

Hij verweet zich, dat hij zeer slecht was geweest, omdat hij René, van wien hij zoo hield en van wien hij zoo genoten had, losliet, omdat die niet altijd behoorlijk in het uiten van zijne liefde was

geweest. Hij begreep nu volkomen, Johan, dat hij René had moeten helpen over de volmaakte slechtheid van sommige van de neigingen van zijne liefde. Hij had dit nooit gedaan, maar wel was hij verstandigerwijze op zijn eigen behoud bedacht geweest. René kon te Londen of in eene andere grootstad zoo wildweg leven, dat zijn dood er op volgde. Eveneens kon hij in het felle, snelle leven eener stad zich aan een gemoedsmisdaad schuldig maken.

Johan zag in, dat dit dan beslist zijn schuld zou wezen.

Zijn geest was zwart van voortdurende zelfbeschuldiging.

3.

Dagen, dagen, dagen, reekten strak overspannen in hunne woning voort. Er werd over René niets gesproken, maar zij wisten alle drie van zich zelf en van de twee anderen, dat zij voortdurend aan hem dachten.

Na eenen geheelen dag van doodsangst en zelfverwijt bleef Johan van den avond tot den morgen wakker. Hij had koorts in zijne hersenen, zijne oogen, zijne handen en langs zijnen rug. In de tijden van die nacht schreef hij naar alle woningen, waarvan hij wist, dat René erin verkeerde. Maar in besliste terugtocht kwamen alle brieven behalve een daarna terug, en de dagen bleven overspannen stil. Johan kon niet meer naar school gaan, niet buiten het huis komen en niet binnen het huis blijven. Zonder hulp en hoop verviel hij, zoodat hij op onnutte wijze hier, daar en overal leefde. Als het dag was verlangde hij naar de nacht, en als het nacht was verlangde hij naar den dag. Hij leefde dus zonder René in ellendiger toestand naar lichaam en naar geest, dan hij met René geleefd had.

4.

Aan de school kreeg Johan eenen brief van René. Nadat hij daaraan had gezien, dat deze leefde en vrij was, werd Johan gestild en gerust. Verder was hij geërgerd tegen René, dat die hem in zulke diepen van angst voor den dood had neergestort. Ineens was het onbegrijpelijk voor hem, waarom hij en de twee oude menschen altijd opnieuw afhankelijk van angst werden voor René, die telkens wildweg verdween, maar ook kalm en behouden naar zijn stad naar huis keerde. In den eersten tijd wilde hij den brief niet eenmaal eens

lezen, maar wilde hij hem wel ongeopend naar Londen terugzenden, vanwaar de brief hem toegekomen was.

Later las hij wel. René schreef hem:

„Mijn lieve jongen, ik dank je zeer voor den volstrekt nederigen brief, dien je mij geschreven hebt. Het was mij een verfiynd genoegen zulk eenen brief van zulk eenen hooghartigen jongen te ontvangen. Meen niet, dat ik naar Londen ben gegaan uit smart over den kleinen brief, waarin je mij over onze scheiding hebt geschreven. Eens en voor goed zeg ik je, dat ik, noch over mij zelve noch over anderen, ooit echte smart heb. Die bestaat niet, want er bestaat hoogstens valsche vreugd. Ik ben naar Londen gegaan, omdat ik mij ineens herinnerde, dat daar een jongen woonde, dien ik wilde zien ondergaan. En als ik goed ben ingelicht heb ik tijdens mijn verblijf te Londen vele onmenselijke dingen gedaan.

Wat nu je zelve betreft: jongetje Hans, ik wou, dat je het ons tweeën maar wat gemakkelijker maakte. Je moet mij ter wille zijn als ik het wensch, maar niet wanneer jij het wensch. Ik word ziek van dingen, die mij worden aangeboden, terwijl ik om gezond te zijn juist dingen noodig heb, die mij worden geweigerd.

Verder moet je niet gelooven, dat je zoo zuiver en voornaam van gevoel bent, omdat je nu eenige goede bladzijden proza hebt opgeschreven. Wanneer je daarmee nog eenigen tijd voortgaat, zul je misschien wel onsterfelijk worden tot je dood toe, en daarna een wereldberoemd kunstenaar in Haarlem en in Cuilemburg.

Maar overigens ben jij een gewoon sodemietersch snolletje, evenals de schandjongens in de groote straten van de groote hoofdsteden. Alleen kom jij niet voor je gevoelsleven uit, en je leeft stil en beheerscht met je onmatige verlangens bij twee matige oude menschen. Gelukkig, dat ik er ben. Ik verbeeld mij niet, dat ik beter ben dan wie anders ook. Dat is eene slechte gedachte. Maar ik heb jou fouten van grootspraak en van eigen genegenheid niet. Ik weet precies wat ik ben: een goed kunstenaar met een verdorven gemoedsleven. Ik vind het heerlijk een kunstenaar te zijn, maar ik vind het nog heerlijker, dat ik zoo verdorven ben en, dat ik het zoo zeker weet.

Jij gebruikt voortdurend onwijze en onware woorden, zoo, dat ik ze met mijn onwillig geheugen van zelf onthouden heb „streng studie, fraai en voornaam, goed en correct, een zuiver inzicht, een voldoende uitkomst” en meer van dat moois. Maar dat zijn dwaze praatjes, waarmee je mij onbeheerschaar boos maakt.

Waarom wil je niet enkel en alleen mijn jongen wezen en je proza maken, dat niemand genoeg doet, anders zou ik het je beletten. Je denkt met hatelijke verwaandheid, dat je te goed voor mij bent. Het is wel een bewijs van liefde, dat moet ik zeggen.

Ik weet hier op het oogenblik niets misdadigs te doen, ook in Parijs is niets. Ik heb geïnformeerd. Dus ik kom naar Holland. Innig hoop ik, dat mijne afwezigheid mij goed heeft gedaan en jou kwaad.

Dag beste vent.

R. R.”

6.

Nu Johan geene vrees meer had voor leven en vrijheid van René, gevoelde hij niet veel meer dan kalm-gehouden woede tegen René, woede die zich niet uitte, maar zich verinnigde tot het voornemen, dat hij René op hooge wijze verwijten zou, wat hij aan misdaad tegen hem had bedreven. Na angst en beven voelde Johan zich zeer sterk nu.

Nadat hij thuiskwam vertelde mevrouw Riemersma hem niet, dat zij eenig teeken van het leven van René had gekregen. Johan dacht toen: „zal ik haar in de gewone angst laten, of zal ik haar vertellen, dat ik zijnen brief heb met de gevaarvolle kans, dat zij daarvan lezing of inhoudsopgave vraagt?” Hij besloot, en hij sprak van den brief niet. Het verhinderde Johan, dat de oude menschen nu noodeloos in angst verbleven.

Na drie dagen kreeg de vrouw haren brief van René, waarin hij zorgde, dat deze zin voorkwam: „Ik heb den goeden Hans verleden week al geschreven, dat . . .” Mevrouw liet Johan haren brief lezen, terwijl zij niets zeide van zijnen brief, waarover René nu schreef. Haar vrageloosheid hinderde Johan, want hij begreep, dat zij nu begreep, dat hij eene geheime verhouding had. Het was voor Johan duidelijk, dat dit alles eene zeer verfijnde wreedheid van René was.

7.

Johan begeerde, dat René thuis zou komen, omdat hij begeerde, dat hij dien martelenden man hevig aanvallen zou. Johan was medeloos in die dagen. Als hij naar huis ging zette hij zijn gevoel sterk op, want hij hoopte dan, dat hij René teruggekeerd mocht vinden, om hevig, onwillig tegen hem te doen. Hij vond René dikwijls nog

niet thuis en even dikwijls volgde op zijne sterkte een diep-droef, diep-vermoeid gevoelsleven, waardoor hij doelloos verviel, zwak werd.

Nadat Johan op eenen Woensdag in het huis in de huiskamer kwam, zag hij daar ook René. Hij was daarover zielsdiep verheugd, want hij gevoelde innig, dat hij nu sterk was, dat hij René kon weerstaan en aanvallen.

René begroette Johan als een vreemdeling, zoo ook Johan begroette René. Verder zette deze zijn gesprek met den blinde zachtmoedig voort. Johan wist toen niet, wat hij in deze omgeving doen zou. Hij gevoelde zich kil, waarom hij naar zijne eigene vrije kamer ging. Hij dacht: „welke invloeden heeft René toch op ons drieën, dat wij hem zoo dikwijls weder aanvaardden en veel vergeven? Mevrouw heeft hare roeping te zijnen gunste . . . ik heb mijn geheim, maar de oude witte man, wat heeft die met hem, dat hij hem voortdurend duldt?”

Johan werd moew; hij dacht vaag in de angst: „als René nu maar niet komt met geweldvolle woorden of daden, want ik ben duizelig, wee van moewheid, terwijl ik thuiskomende zoo sterk was.”

8.

René hield dien dag van aankomst en wederzien stil, en zoo ook de volgende dagen hield hij stil. Dus leefden Johan en René als beleefde vreemdelingen in eene woning. Van die stilte werd Johan moew, omdat hij nu zijne opgewekte woede tegen René niet uiten kon. Hij werd bevreesd voor de verborgenheden, die René onder beleefde stilte wegghield. Dus werd Johan afgemat gemaakt. Dieprillend ontrust dacht hij: „wat wil die man dan toch . . . zijn leven tegen mij is van aard niet zoo stil, als hij stil doet . . . waarom beweegt hij ons niet . . . dit is ondragelijker dan zijne ruwheid . . . hij maakt mij nog gek!”

Eenmaal brak Johan door dit wildvreemde zwijgen. Hij zeide hardop tegen René, dien hij tusschen hunne kamers tegenkwam:

„Heb jij me niets te zeggen?”

René antwoordde niet met eene beweging of met een woord zelf. Hij hield hunne dagen krankzinnigerwijze stil. Daarom verviel Johan snel en fel af. Die niet meer naar school kon, maar onzalig, ellendig verdaan, ingekamerd thuis bleef. Midden in een nacht van licht en

ellende schreef hij René aan, hoogstreng om opheldering van den brief uit Londen en van dit hedendaagsch stilzwijgen. Hij liep met stille voeten en bewoog de deur met stille handen omdat hun huis sliep. Hij wilde den brief voor de kamerdeur van René leggen, maar dat deed hij toen toch niet van schaamte.

9.

Na dagen van vermoeiende stilte gaf René aan Johan aan de etens-tafel een briefje over, op eenen tijd toen mevrouw even naar de achter-keuken af was. Daar stond in opgeschreven: „Hans, jou wacht ik vanavond.”

Dat maakte Johan diep verheugd, omdat dit briefje eene daad was, waartegen hij zich ontspannend verzetten kon. Hij schreef snel met goud potloodpuntje terug: „Wacht jij maar . . . ja, maar ik kom niet.”

Mevrouw kwam toen weder en die vervolgde hunnen maaltijd. Johan bleef blijde met eene gebeurtenis na dagen van stelselmatige afmatting. Na den maaltijd las Johan aan den blinde voor met eene zachte, luide stem. Daarna innig gesprek met den blinde over zijnen vader, over de grachten van de stad, over de diepten en toppen van de duinen en over het blinde.

10.

Johan lag op zijne slaapplaats in de stille laatheid van den avond, die weinig geluiden meer had in de Veerstraat en de andere hoorbare straten. Hij wist van zich-zelfen zeker en gewis, dat hij niet slaafs en bevolen in de kamer van René komen zou. Johan voelde aan zijn hart en aan zijne oogen, dat hij zeer sterk was, meer dan voldoende om René te weerstaan als die komen durfde. Johan luisterde of hij de handen van René aan de straatdeur hoorde en zijne voeten op de treden van de trap. Het wachten maakte niet moew, maar sterk.

Hij hoorde René: eerst aan de deur, toen in den trap. Nu kon hij komen met geweld. Johan zette zich op om niet toe te geven, zoodat zijn toestand van lichaam en ziel oversterk was, onbuigbaar.

René kwam niet in de kamer van Johan, want hij ging in zijne eigen kamer. De toestand van Johan brak toen, waarop dadelijk

volgde een gevoel van verlamming in lijf en leden. Vooral in oogen en handen. Zijn mond was loom, misselijk gelijk na het eten van onverteerlijke spijs.

Hij hoorde, dat René zich verzorgde om te gaan slapen in den nacht. Dat ging met gewende geluiden: val van waschwater, helder hard tinkelen van steenseldingen. Daarna bleef des nachts gespannen stilte ongestoord. Johan was geheel afgevallen. Bedroefd, dat hij zich had versterkt tot fel verzet om niets, waardoor hij werd uitgeput. Wanneer René bemerkte, dat de mate zijner uitputting voldoende was, zou hij hem volmaakt komen vernederen en beheerschen.

Na dien nacht leefde Johan twee dagen mee, zonder dat René zich tegen hem bewoog, of op eene andere wijze, dan de beleefde wijze, tegen hem sprak.

Op den derden dag voor den eersten schooltijd kreeg hij ter schole dezen brief:

„Mijn lieve jongen, het verveelt mij nu ontzettend met je, en al mijn geduld is wel op. Dat is eene zeer bijzondere gewaarwording, die ik niet kende, en dus ben ik blij, dat ik haar ondervonden heb. Maar nu wil ik, dat er een einde aan komt. Vanavond, wanneer ik vroeg thuiskom, dan heb je maar voor mij op mijne kamer klaar te liggen. En anders kom ik je wel halen.”

Je vriend,
R. R.”

Johan, daarna dadelijk, verblijdde zich in sterk verzet tegen René's daad, die beter was dan langzame uitputting door stilte. Hij was vroolijk en ook welbeslist. Dat gevoel behield hij gedurende den geheelen moeilijken morgen, die daardoor beter verdragen werd.

Na den schooltijd week Johan van zijne gewoonteweg af, die immers breed over de zonnevolle Markt voerde. Maar hij ging nu door de smalle beschaduwde straat achter de Groote Kerk. Hij las den brief van René daar en toen weder. Zijne oogen staarden, overopen gesperd, dat René zóó durfde, zóó schreef. Gedurende een windvlaag van woede verscheurde hij dien brief stuk. Tot verzet en onafhankelijkheid was hij beslist bereid, ook al als René met zachtheid kwam.

11.

's Middags dacht hij aan René, en toen dacht hij met een duide-

lijke beweging der denkbeelden in zijn hoofd: „Toch geeft het niet, of ik mij wel verzet, René is meester, en ik kan niet van hem af.”

Deze gedachte kwam en ging eigenaardigerwijze, langzaam en klaar, alsof er niet gedacht, maar wel gesproken werd. Daarmede was de gave sterkte van Johan verbroken, die nu van zelve wel verder verviel. Hij had angst voor zulke gedachten, die als diepklinkende spreuken waren, en die het merkteeken van eene opgekomen krankzinnigheid konden zijn. Zijn hoofd leed aan felle lichtglinsterende pijnen, die flikker-optinterden in de slapen boven zijne oogen.

Ellendig in ziekte verdiept moest hij de school midden op den middag verlaten, want hij durfde niet langer te blijven, want hij wist, dat hij in het openbaar nedervallen zou. Johan moest ten eerste om zijne vrijheid vragen aan den onderwijzer van de tegenwoordige les, en toen aan het hoofd van de geheele school. Dit was gehaat, maar hij deed het dan toch.

Hij wist, dat hij op eene verschrikkelijke wijze ziek was geworden.

Johan liet alle gedachten aan sterkte en verzet zwakwillig los. Hij was moew en niets anders meer. Zijne voeten trilden breekbaar, toen hij liep. Zijne armen sidderden alsof hij het geheele lichaam machteloos had vergrepen en vertild aan eenen al te zwaren last.

12.

Hij ging over de ruime zonnige Markt voor langs de uitgebreide Kerk. Maar zijn geest was tot den val verzwakt, en die geen ruimte, licht en witte zon verdroeg. Johan werd aangevallen in de plaatsbepalende vermogens van zijn middenoor. De huizen bewogen, scheef en geschotst, aan markt en straten. Het stevige stratengesteensel boog week bewogen. Johan duizelde neder in witte, mistige blindheid. Hij viel vuil neer, bezeerd. Zijn hoofd floot als een storm van wind. Zijne oogen knetterden als een storm van vuur. De straatlieden liepen om hem heen getroeft, en zij keken aandachtig.

Met moeite opgewrocht, school Johan binnen het lichtooze gebouw van een bank, hol in diepte van een kerkmuur geslagen. Trillend, petit van angst, elleboog-gebogen, het zware hoofd in zijne handen, zoo zat hij, die niet uitdurfde, die ziek en voorzichtig langdurig op versterking wachtte.

Over zijn rillende hoofd speelde zwaar-goud gevuld het hooge,

klare klokkenspel, dat dunde zijn laatste geluid teder-trillend weg.

Johan wist, dat hij ziek was. Stil, voorzichtig langs huizen geloopt, raakte hij in veilige bovenbouw van het eigen huis.

Hij viel heftig te bed, in wreede macht van martelende droomenslaap. Ontwaakt was hij zwaar verslagen, bezeerd van vrees. Vreesachtig voor openbaar verval zat hij mede aan den maaltijd, die stil was, omdat René niet thuis was, omdat hij plotseling naar Nijmegen ging.

Johan dacht: „het overspannen leven van René heeft mij al lang gek gemaakt . . . vanmiddag ben ik voor het eerst blijkbaar gevallen.”

Hij gaf zijn leven op.

13.

De avond na den maaltijd was bleek van stemming, stil. Johan las voor den blinde omdat hij niet alleen kon wezen. Hij las met doffige stem, omdat hij moew en ook angstig was. Hij durfde met de les niet te eindigen, omdat hij dan alleen over zou blijven, en omdat zijne vrees veel meer derend werd met het opschuiven van de bleeke uren. Dus las hij zonder lust voort, eindigde niet, omdat hij toch wist, dat de blinde geene moewheid of verwondering vertoonen zou, en volstrekt niet zou zeggen, dat het tijd was, dat zij eindigden.

Ineens eindigde Johan toen en week snel weg naar boven.

14.

Johan zat in zijne maanverlichte kamer zonder lamplicht, verzorgd en verkleed voor de nacht. Maar hij bleef van zijne bedstede af. Zonder veel te weten leefde hij in stille nachtwoak. De maan scheen over lichte tooverduinen. Johan keek naar de tuinen en in de manebanke wolkenlucht. Hij gevoelde zich roerloos dalen in diepten van geel licht zonder vasten grond. De nachturen schoven luideloos op. De hoogen kerktoren speelde het gouden geluid zijner liederen over stil gespreide stad.

Johan dacht droomend, dat hij nu naar René verlangde, dien hij zoo zeer liefhad. Maar die hem alleen weder liefhad, wanneer hij kon vernederen en mishandelen. Hij schokte, zoodat fijne blanke spanning van het manelicht brak over tuinen en donkere huizen. Johan gevoelde zich sterker.

René was in het onderste deel van hun huis gekomen. Dat hoorde Johan met vele gewone geluiden. Eerst voelde hij in de brievenbus. Daarna keek hij op de vastgestelde plaats bij de trap of daar brieven en drukwerken lagen. Toen kwam hij met stille voeten de trap op, die kraakte op de drie gewone plaatsen.

René ging binnen in zijne eigene kamer. Johan hoorde, dat hij met water waschte en steenen dingen bewoog. Johan vreesde, dat René niet komen zou, maar wel weder begon met afmattende dagen van begriploos zwijgen. Met brieven van dreigen en vermanen, waarop geene handelwijze volgde. Johan luisterde in de stilte, en hij hoorde den man niet meer. Kwam die dan niet? Johan verlangde toch zóó, dat René komen zou met geweld, waartegen verzet mogelijk en nuttig was.

Johan hoorde toen René uit zijne kamer loskomen, die naar de kamer van hem kwam. René had licht in zijne hand, zoodat licht dadelijk brandde tegen zijne oogen, die zwart donkerden. Johan vreesde toen niet. De stem van René kreunde neergehouden, want de oude menschen woonden en sliepen beneden in het huis.

„Waarom ben je niet gekomen,” zeide René met zijn hoofd bij het hoofd van Johan.

„Omdat je het mij op onbehoorlijke wijze gezegd hebt.”

René zette zijne vlambare lamp op de tafel; hij lachte matig en zacht, zeggende:

„Dat is bijna een even goed antwoord als ik geven zou . . . ik vind het heel prettig, dat je je tegen mij verzet . . . ik houd niet van dingen, die ik gemakkelijk krijg.”

Verder zeide hij:

„Je bent niet bij mij gekomen . . . goed, dan kom ik bij jou . . . dat moet je toch heerlijk vinden, dat ik bij jou smeken kom . . .”

„Nee,” zeide Johan kort: „dat vind ik precies even afschuwelijk . . . in een leven als van ons tweeën is heerschen even slecht als beheerscht te worden.”

„Dus je wilt beslist niet, dat ik bij je blijf? Je houdt toch van mij . . . dat weet je wel.”

„Ik wil niet mishandeld worden en vernederd . . . en dat doe je

toch telkens . . . ik heb mijn vertrouwen op jou verloren, en dat vind ik een groot verlies.”

„Maak het dan uit tusschen ons . . . ga ergens anders wonen . . . van je vader ben je daarin vrij.”

„Dat weet je wel, dat kan ik niet . . . dat is juist het ontzettende . . . als je bij me bent en mij vernedert ben ik zoo ongelukkig . . . maar als je weg bent, dan ben ik ook ongelukkig . . . ik weet geen andere raad, dan dat je bij me blijft, en mij niet mishandelt . . . als je dat kon.”

17.

Die nacht was van tederheid en zuiverheid. De lamp van René had Johan gebluscht. Er was geen licht dan het licht van de roerlooze maan. De nacht was een morgen, die niet lichter wordt, maar uren door schemert.

Johan en René lagen roerloos zonder verlangen op het blanke gebouw van het bed van Johan. René vroeg Johan, waaraan hij dacht, zoodat hij zoo roerloos lag. Johan zeide diep-bewogen:

„Ik voel mij zoo gelukkig . . . als ik het niet veel beter wist, zou ik niet willen gelooven, dat ik ooit zoo gelukkig ben geweest.”

„En dat je weer even ongelukkig worden zult,” zeide René snel.

Johan keek naar René, die dit zeide, maar die nu weder stil was en naar buiten staarde. De maan was een bleeke zon, en de nacht was een roerloos bleeke dag. Johan die sidderde.

18.

René had onrustig het stille bed verlaten. Hij kuste Johan op open mond en oogen. Hij zeide:

„Je ongeluk begint weer . . . ik heb medelijden genoeg met je, al is dat een gevoel, dat ik zelf minderwaardig vind.”

„Je gaat mij niet mishandelen, hoor . . . ik waarschuw je vooraf . . . ik laat het niet toe.”

„Ik wou dat ik daar maar zeker van was . . . maar het ongelukkige voor ons alletwee is juist, dat ik de sterkere ben . . . anders zou ik alleen maar ongelukkig zijn . . . wil ik weer weggaan?”

„Als je mij mishandelen wilt, ja, ga dan liever weg.”

Verder zeide René met zacht-droeve stem:

„Gerust, Hans, als een goed en een slecht mensch gaan samen-

leven, dan gaat de goede altijd onder . . . en daarom zul je ten slotte aan je liefde voor mij ondergaan . . . en het is voor mij voordelig, dat het leven nu eenmaal zoo is.”

René raakte den jongen Johan niet opnieuw aan, dien hij verliet.

Johan sliep onmogelijk. Hij keek naar het licht van den witten nacht, waaruit de morgen begon te bloeien. Hij wist niet, waarom hij René had ontmoet, door wien hij onderging.

19.

De dagen na dien nacht waren standvastig vol van mishandelingen. Het gave lichaam van Johan was op velerlei plaatsen gewond geworden. Zijn zenuwen braken. Johan was onderworpen aan René, zonder verzet.

DERDE HOOFDSTUK

1.

In den tijd van zooveele martelingen ten laste van Johan schreef René hem dezen volgenden brief:

„Beste jongen Hans, je bent niet meer voor mij te vertrouwen. Misschien weet je dat zelf nog niet, en meen je juist, dat je geheel afhankelijk van mij bent, maar dan is die meening eenvoudig verkeerd, gelijk al je meeningen verkeerd zijn.

Je hebt de laatste dagen inderdaad al mijne pijnigingen op onderworpen wijze geduld. Soms zelfs iets te lijdzaam, zoodat ik naar eenig verzet van je verlangde, dat opwekt.

Trouwens: je hebt wel veel van mij geleden, maar toch ook veel van mij genoten. En een leven van hooge vreugd en diep verdriet is beter dan een vlak gelijkmatig leven. Misschien meen jij, dat het anders is, maar zooals je niet weet, zijn al je meeningen verkeerd. En in allen gevalle, kun je niet leven, zooals je zelf meent, dat goed is, maar zooals ik meen, dat goed is.

Ik vrees, dat ten slotte je verdriet om mij groter zal worden dan je genot, want ik word hoe langer hoe scherper in mijne verlangens, en jij wordt hoe langer hoe meer vermoeid.

En nu wil ik je in mijn belang waarschuwen, dat je mij niet verlaten moet. Want ik weet nu zeker, dat ik mij verdrinken zou of vergiftigen met cyankali, waarvan ik genoeg bezit. En hoe zou je denken, dat daarna je leven is?

Misschien zou ik mij ook niet verdrinken of vergiftigen, want ik geloof, dat jij nog wel eens aan een zelfmoord sterven zult, en dat wil ik graag beleven.

Als je van mij weggaat zal ik heel eenvoudig alles van onze merkwaardige verhoudingen van onze liefde aan iedereen bekend maken, met openbaring van al je brieven aan mij. In de eerste plaats zal je vader het weten. Je weet precies, hoe die over ons gevoelsleven denkt, en je weet dus even zeker en volkomen, hoe aangenaam hem deze wetenschap wezen zal, en hoe zeer zij bevorderlijk zal zijn voor de mogelijkheid van eene samenwoning in je huis aan de Markt in Cuilemburg.

Ik zeg je dit niet, om je te bedreigen, maar alléén om je te waarschuwen tot voorzichtigheid, die ik noodig heb. Want voorzichtige

vrienden zijn even gevaarlijk als onvoorzichtige vijanden.

Natuurlijk, als ik jou verraad, dan verraad ik ook mij zelve. Maar daar heb ik op het oogenblik niet zoo heel veel bezwaar tegen. Want het zou eene geheele verandering in mijne verhouding tegen sommige mijner bekenden brengen, en alle verandering is verbetering.

De menschen kunnen mij niet veel maken. Ik kan naar een vreemd en vrij land wijken, en daar evengoed werken, en overal zijn wel jongens om te beminnen en te mishandelen. Ook kan ik monnik worden en de drie geloften breken.

Maar wat zou jij moeten beginnen? Je wilt dokter worden. Daar heb je, geloof ik, geen bezwaar tegen. En je wetenschappelijk verstand is goed genoeg, hoewel ik, tot mijn genoegen, heb gemeend te bemerken, dat het minder wordt.

En geloof je nu werkelijk, dat je als arts eenige zaken zoudt te doen krijgen, waneer de menschen in het algemeen je gevoel kenden? Je zoudt niet eens kunnen afstudeeren, want daar zouden de studenten wel voor zorgen.

Je hebt gezien, wat en hoe je vader gedaan heeft, nadat hij van je gevoelsleven de afwijking had vernomen. En geloof je, dat de andere menschen anders zouden doen? Je liefstille blinde zou je het eerst versmaden, daarna zijne liefstille vrouw. Of de vrouw het eerst, daar ben ik nog benieuwd naar, om dat te weten.

Hans: bedenk dit alles goed. Als je domme dingen wilt doen, wat ik heel verstandig vind, doe ze dan tegen andere menschen, maar niet tegen mij.

Misschien krijg ik binnen korten tijd meer dan genoeg van je, zoodat ik je dan loslaat en je vrij bent. Maar zoo ver ben je nu nog niet.

Ik houd nog heel veel van je Hans, dat is beslist waar, al gelooven jij en ik daar niets van. Je moet mijne brieven niet zoo bewaren en telkens overlezen. Dat maakt je maar bedroefd. Neen, een gelukkige jongen ben je niet door den last van je liefde voor mij. Het is heel ongelukkig, als twee menschen van elkaar houden, want dan blijven ze bij elkander en maken elkander slecht.

Dag beste jongen, dag Hans,

R. R.”

2.

Johan antwoordde toen gematigd en gelaten:

„René, je baldadige brief verwonderde mij niet en bedroefde mij niet, want er is al zooveel gebeurd.

Ik zie zelf ook wel, dat ik onderga, omdat ik niet van jou scheiden kan, deels niet uit angst voor je zelven, deels niet uit vrees voor jou wraak. Dat weet je dus nu precies.

Je ziet wel, dat ik je niet meer vraag om je te matigen en je te veranderen. Jij kunt evenmin zuiver in je liefde wezen, als ik onzuiver.

Dat ik je ontmoet heb is mijn noodlot. Ik heb dikwijls geprobeerd van jou los te komen, maar juist daardoor ben ik vaster aan je verbonden geraakt.

Gegroet van Hans.”

3.

De staat van Johan geraakte in verder verval. Hij dacht nog dikwijls over inzicht en uitkomst, maar de volkomen gesloten begrenzing zijner dankbare vermogens was deze: „ik kan niet van René af, want dan gebeuren er ongelukken . . . en ik kan niet bij hem blijven, want dan gebeuren er ook ongelukken.”

Johan begreep volkomen juist, dat zijn levenstoekomst niet meer in verband stond met zijn eigen weten en werken, maar met den toestand van verzadiging van de grillen van René. Hij schaamde zich over zulk eene verregaande maat van onafhankelijkheid.

4.

Het was vreemd, maar Johan dacht in die gedaalde dagen meer aan zijn leven te Cuilemburg, dan aan zijn leven te Haarlem. Hij verlangde naar zijnen vader, die in Europa in Italië in Turijn woonde en werkte. Zij schreven elkander geregeld brieven van diep-innige genegenheid, totdat zijn vader schreef:

„Mijn beste jongen Hans, doe dit jaar je eindexamen, en kom daarna bij mij in Italië, dat is een even mooi land als Holland. Er zijn kleine steden in Toskane, die als een wereld vol schatten zijn.

Je bent nu volwassen en je gevoel is vast geworden voor je geheele

leven, daarop heeft mijne aanwezigheid of afwezigheid nu niet meer die diepe invloed, dien ik te Cuilemburg heb gevreesd.

In October zullen wij naar Holland terugkomen, als de hoogleeraren hunne lessen openen. Wil je met mij in ons huis te Cuilemburg wonen, en de lessen van Utrecht volgen?

Vader."

5.

Johan antwoordde:

„Mijn beste vader, ik zal zoo gelukkig zijn, als ik weder bij u ben in Italië, en als wij ook weder samenwonen in het oude huis, dat u en ik zoo liefhebben.

Het is wellicht goed geweest, dat wij gedurende twee jaren niet altijd bij elkander waren. Ik heb hier wel zeer ernstige tijden beleefd, in verband met mijn gevoelsaard. Mijne meening desbetreffende is onveranderd, de uwe ook, maar het is heerlijk, dat zelfs ten slotte dit meningsverschil ons niet van elkander houdt.

Vader, ik heb in lange tijden geen proza-artikelen geschreven, de laatste heb ik u gezonden.

U moet precies opletten hoe het oogenblik van ons wederzien is.

Nu nog eenen korten tijd wachten, en elkander vele brieven schrijven.

Uw jongen,

Hans."

6.

Johan dacht, dat hij zijnen vader niet zwaarmoedigerwijze kon antwoorden op de brieven van genegenheid, die deze hem schreef. Maar het gemoed van Johan was zwaar. Hij had geen ellende genoeg om zijn leed te betreuren, en geene tranen genoeg om het te beschreien. Zijne oogen waren met roode vlammen verbrand van het snikken, dat hij machteloos deed.

Johan zag de verschrikkelijke dingen aankomen. René zou hem beletten naar Italië naar Toscane naar de kleine steden vol groote schatten te gaan. Of René zou meegaan. En later in Gelderland in hun huis te Cuilemburg zou René hem niet met zijnen vader rustig laten.

Johan zag in, dat het veel gemakkelijker was geweest, dat zijn vader niet van samen reizen in Italië had geschreven, en van daarna

samenwonen in Holland. Want zijn leven was door René volkomen juist omgekeerd, want het geluk kon hij niet bereiken, en het ongeluk werd aan hem opgedrongen.

7.

In dien tijd had hij droomen van innigheid, die zich op den half-Hollandschen jongen Mansfeld betrokken. Johan schreef toen dien jongen aan, dat hij toch in de nabijheid komen moest en dat hij hem dan op Breda bezoeken kwam. Hij reisde in zielszieken toestand van Haarlem naar Breda, alleen sterk gehouden door fel verlangen.

Maar dat verlangen brak van teleurstelling, want de duistere stille jongen was een sterk-rumoerende vent geworden, die veel dronk en vloekte, haveloos. Hij sloeg Johan diep neer.

8.

Onder den terugweg naar Haarlem naar huis woonde hij gedurende eenen dag-en-nacht in Cuilemburg in zijn eigen huis. Nu zag en hoorde hij zoovele voorwerpen uit de jongensjaren van het geluk. In de kleine stad zag hij: Binnenpoort, Raadhuis, Markt, Haven en Rivier. Hij zag hun huis van buiten; het kostbare trappenhuis daarin; de witte twee portalen beneden; het donkere portaal boven; de hooge oude klok; en den tuin met straatweggetje en grasplaats. Hij hoorde: het geluid van de hooggehangen torenklok; het geluid van de heldere deurbel, en de twee geluiden van de gangklok.

's Avonds gevoelde Johan, dat hij gelukkig was. In namelooze verrukking schreef hij daarna eenige bladzijden proza.

9.

De oude, vrome vrouw Sientje sprak met Johan goede woorden. Zij was dankbaar voor den avond van haar leven, die zoo stil en zonnig was. Daarvoor dankte zij den goeden God en den vader van Johan. Zij zeide ook, dat God altijd uitkomst gaf in het hoogste van de nood, en dat Johan daarop vertrouwen moest in dat heidensche huis te Haarlem, waar God noch goede geboden werden gediend.

Het was voor Johan, alsof zij, met bijzonder doorzicht, wist, dat zijn leven zich in hoogen nood bevond. Hare woorden maakten eenen vreemden gevoeligen indruk op hem.

Gedurende den nacht droomde Johan van de hooge hemelen. Die droom was goud, lichtrood en blauw gekleurd. De kleurige hemel ruischte van diepe zachte muziek, die als zuidenwind van geluid was.

Na het ontwaken gevoelde Johan zich gelukkig in zijn lichaam en in zijne ziel.

Terwijl hij den rijweg naar Haarlem aflegde, dacht Johan somberend aan René. Hij wist volkomen juist, dat hij zonder dezen volkomen goedgeeluk zou hebben.

10.

Er kwam razernij van nachten van mishandeling tegen Johan. Met dartele scherts martelde hem René, of ineenen langzaam met volmaakte, verzorgde bewegingen, aandachtsvol ernstig. René wroette de nagels uit de witte voeten van Johan, die rul-rood bloedden. Hij kon in dien nacht niet slapen, omdat hij het linnengoed van zijn bed niet zichtbaar bebloeden wilde. Daarom bleef hij op zitten in den nacht vol pijn, met zijne afschuwwekkende voeten in zachte koelte van water gedoopt. Over dag bemoeide René zich nooit met Johan. Er was alleen marteling, geene tederheid, en niet de minste geestelijke gemeenschap.

11.

Wanneer Johan door René afgemarteld werd in den stillen nacht in het stille huis, kon hij niet ontlastend gillen om de oude menschen niet. Hij was een verkrompen brok van pijn geworden. Hij kreunde bij sommige bijtende, stompende en krabbende smarten diep in de keel. René zeide in dien tijd, dat het wellicht beter was, wanneer zij met zich tweeën alleen eene woning hadden. Hij sprak daarover met tedere stem, zeggend:

„Hans, ik wil je natuurlijk tot niets dwingen, en als je hier wilt blijven, dan blijf ik ook . . . mijn noodlot is nu eenmaal, dat ik niet van je afkan, en dat jij daaraan ten gronde gaat . . . maar zou het niet beter wezen, wanneer wij in een eigen huis woonden . . . dan kon je gillen en schreeuwen zooveel je wilt, als ik je soms onwille-

keurig pijn doe.”

Johan zweeg daarbij min en vernietigend, want hij was bang René tegen te spreken, want hij moest het huis uitgaan als René dat wilde, omdat hij zoo volkomen afhankelijk was van René.

Die klaagde soms zeer bedroefd, dat hij zooveel van Johan hield, dat hij het heerlijk vond, dat hij hem martelde.

12.

René had in eigendom een hoeveelheid van eene oplossing van azijnzure natrium. Hij kleepte Johan soms uit, zoo naakt als hij geboren was, en veegde met een penseel, zorgvuldig alsof hij een kunstwerk schilderde, van de oplossing heet gemaakt over de huid van Johan. Wanneer de oplossing afkoelde kristalde de azijnzure natrium daaruit en ontwikkelde daarbij eene warmte, die de huid van Johan en het vleesch daaronder zachtvaardig kookte. Deze marteling duurde uren. René zat er droefgeestig naar te kijken, hij zeide, dat hij al de pijnen van Johan op eigenaardige wijze medegevoelde, en dat er geen heerlijker vreugde was dan een uiterst sterk verdriet.

Het geheele lichaam van Johan werd aan de oppervlakte zóódanig vernield, dat hij zijne dagelijksche kleederen daarop niet verdragen kon, en 's nachts kromp hij rond om zich zelve van brandende pijn.

René zeide eens: „je denkt geloof ik, dat ik alles met je doe, waar ik zin in heb. Dat is niet waar . . . ik zou bijvoorbeeld graag je gezicht en handen willen vernielen, en dat doe ik niet, omdat ik zoo veel van je houd . . . en ik wil niet, dat je met zulke wonderlijke wonden loopen zou, waarnaar iedereen zou vragen.”

13.

Johan dacht aan zelfmoord, want hij dacht, dat de dood beter was dan dit leven en deze schande. Zijne gevaren werden na het eindexamen vermeerderd. Want René had aan Johan gezegd, dat hij niet zou toestaan, dat Johan zonder hem naar Italië naar Toscane naar zijnen vader ging. Wanneer zijn vader dan naar Holland kwam, zeide René, dat hij precies aan hem vertellen zou, hoe zij samen hadden geleefd, liefgehad en geleden. René zeide, dat hij het zeer slecht van Johan vond, dat deze zoovele diepe dingen voor zijnen

goeden vader verborgen hield. En dat hij zich dus zedelijk verplicht achtte aan dien slechten toestand een einde te maken.

14.

Johan durfde op deze zonnevolle dagen niet over de witte, lichte, breede Markt te komen, bang daar hij was voor vellende duizelingen. Hij zag nu nooit meer de Grootte Kerk in geheele bouw. Schuw voor licht, stil en voorzichtiglijk liep Johan in de schaduwstraat achter donker-hooge kerkmuur. Hij vreesde, dat hij viel.

Buiten het woonhuis kwam hij uiterst weinig, wanneer het niet beslist noodig was. Buiten stad, te lande, kwam hij zeker niet meer. Hij zag geene weiden, duinen en geene zee. Zijn lichaam was dicht bij den laatsten val, zoo ook zijn geest.

15.

De ondergang van Johan werd open en bloot, zichtbaar voor iedereen, ook zonder bijzondere oplettendheid. De broze kleuren van zijn gezicht verdoften; hij kreeg het gezicht alsof hij maanden lang op een bedlegerige wijze was ziek geweest. Zijne strakke, sterke, heldere oogen rimpelden dof en vaal. Zijne handen schudden zenuw-ongezond als de handen van eenen ouden leeggeleefden man. De blinde merkte zijne ontsterking door telkens breken van zijne stem, die vroeger gaaf was, glanzend. De oude man sprak Johan te eindelijke stil en voorzichtigterwijze aan, smekende te weten, wat er gebeurd was en gebeurde. Johan zeide, dat er niets was, waarvan hij meende, dat de wetenschap voor vreemden belangrijk was. Nu wetend, dat men verval van hem bemerkte, schuwde hij zich veel verder van iedereen terug. Hij bleef alleen met René, van wien hij op den duur nog inniger afhankelijk werd.

16.

Zijn schoolwerk geraakte in snel verval, toen Johan een machteloos in zijn leven werd gemaakt. Zijn ontkracht verstand liet het vroeger goedgekende vallen, zoodat hij geheele boeken van de leerstof miste, alsof hij daarvan nooit wat had geweten. Johan kreeg toen eerst opmerkingen, daarna aanmerkingen. Maar hij was bitter

weinig gezind van iemand, wie het ware, iets te verdragen, behalve van René. Hij antwoordde den onderwijzers op onaangename spreektoon. Dikwijls bleef hij verscheidene schooltijden van de lessen af, in huis. Hij dacht: „de anderen hopen allen hierop, dat zij slagen zullen, maar ik heb hoop daarop, dat ik zakken zal, dan vermijd ik voor een jaar nog de moeite tusschen vader, René en mij.”

17.

Het hoofd van de hoogere burgerschool, die een oude man was, liet Johan bij zich in de donkerzwarte spreekkamer komen, en hij sprak daar tegen hem, streng, hoog, omdat hij meende, dat hij dien stuggen, voornamen jongen man daarmede het beste beheeren kon. De oude man zeide, dat het werk en de lessen van Van Vere de With vroeger de beste van de school waren geweest, maar dat zij later met een val ineens de slechtste waren geworden. Dat was onnoodig en dus ergerlijk. Ook zijn spraaktoon was onaangenaam geworden. In die omstandigheden kon hij, om de naam van de school niet te schaden, het eindexamen van de hoogere burgerscholen in Noord-Holland niet doen, en wanneer hij zijne omgangsmanieren niet te matigen wist, dan was het beter, als hij zich van de school verwijderde.

Johan gevoelde dat hij vernederd werd. Dientengevolge zeide hij, dat hij eindexamen zou doen, wanneer hij dat wenschte, en niet wanneer een vreemdeling dat wenschte. Hij vroeg ook, of het hoofd van de school allicht meende te weten, dat hij door een eigen vlijtelooze schuld was achteruit gevallen?

Johan zeide onbeheerscht, dat hij zoo ziek was en zoo een ellendig leven had. Het hoofd van de school, zachter gestemd, zeide, dat die mededeeling veel verbeterde. Hij vroeg wat er dan met het leven van Johan toch gebeurd was, omdat iedereen zijn achteruitgang bemerkte.

Maar Johan was verschrokken over de onbeheerschtheid van zijne mededeelingen van ziekte en ellende. Hij zeide, dat hij onmiddellijk zou beproeven beter te worden, en dat hij anders zou voldoen aan het zooëven uitgesproken verlangen, dat hij van school zou afgaan. Hij eindigde het onderhoud met het hoofd der school, door heen te gaan, stug groetend.

Het eenige middel, waardoor Johan beteren kon, was de vrijwillige toestemming van René, daarin, dat zij zouden scheiden. Daarover spreken durfde Johan niet meer. Hij schreef René voorzichtig en bescheiden, met brandende schaamte over deze afhankelijke bescheidenheid. Hij schreef:

„René, mijn leven wordt door jou voortdurend moeilijker, en het zou alles veel gemakkelijker zijn, wanneer je van mij weg wilde gaan.

Ik wend mij dus nu tot je met de dringende bede, dat je mij met rust zult laten.

Nog enkele maanden en mijn examen is voorbijgegaan. Kun jij niet voor die enkele maanden gaan leven in een van de groote steden van Europa, waar je altijd met genoeg hebt geleefd? Ik ga in Augustus naar Italië en vader en ik gaan in October te Cuilemburg wonen, dus dan ben je weder geheel in staat om hier te komen.

Je hebt mijn leven gedurende de laatste twee jaren in eene steeds toenemende mate verward. Ik zie geen uitkomst, wanneer je mij geen vrede laat,

Hans.”

René antwoordde binnenkort:

„Beste Hans, je bezit in vrijwel hoogere mate mijne onaangename gewoonte van niet rustig te kunnen blijven luisteren, wanneer iemand tegen je spreekt. Daarom geef ik je liever een stipt en schriftelijk antwoord op je schrijven.

Ik heb inderdaad in vele groote hoofdsteden van Europa met genoeg geleefd. Hans, groote steden zijn groote menschelijke wonderen. De hoofdstad van een groot rijk trekt de slechtste en de beste menschen naar zich toe. Daardoor bereikt het leven er een uiterste spanning, waarin ik gaarne verkeer. In het algemeen heb ik er bezwaar tegen iets te doen, wat een ander aangenaam is, maar omdat jij het mij zoo vriendelijk en eenvoudig vraagt, wil ik gaarne aan je verzoek voldoen en uit Holland en Haarlem weggaan. Op ééne besliste voorwaarde echter: dat jij met mij meegaat. Denk daar dus over, en geef mij antwoord.

Het is niet waar, dat je in Augustus naar Italië gaat, dat weten we alletwee veel beter. Als je vader naar Holland komt, zal ik hem

van onze samenspanning een volkomen juist en nauwkeurig verhaal doen, daar heeft hij recht op. En ik beschuldig mij zelven dikwijls zwaar, dat ik je goeden vader niet reeds eerder heb ingelicht.

Ik zeg je nog eens, dat je bij mij moet blijven, zoolang ik dat wil, en dat je dulden moet, wat ik doen wil. Anders maak ik ons beide geheel en al aan iedereen bekend, en daarna vermoord ik mij. Je behoeft aan de oprechtheid van deze voornemens niet te gelooven, want je kunt haar op proef stellen. In 't algemeen vind ik het uitmuntend een ander slechte raad te geven, maar omdat ik je zoo genegen ben, geef ik je deze goede raad: „verzet je niet tegen mij, want het baat je toch niet.”

Je leven is volstrekt niet verward. Het is juist zeer eenvoudig: een leven van schande en afhankelijkheid.

R. R.”

20.

Johan bleef tam door het voortdurend en standvastige dreigen van René met zelfmoord. Hij schikte zich in de wilde woedende afwijking van diens liefdeleven. Mogelijkheid van verzet en uitkomst werd bij voortduring minder, want zijn lichaam was lam en zijn wil was ontwricht. De ellende van zijn leven was voor hem nog niets vergeleken bij de hulpeloze moeite, waarin hij komen zou, wanneer hij niet naar Italië naar Toscane zou gaan, en wanneer het evenmin mogelijk was, dat zijn vader naar Holland en Haarlem kwam.

De gevoelige blinde bemerkte het binnenwerkende verval van het leven van Johan. Hij probeerde voorzichtig en bescheiden diens innigheid te vinden, want hij deed een zacht aandringend beroep op hunne vroegere vriendschap en vertrouwelijkheid: Dat Johan dan toch zeggen zou, wat of wie hem zoo droef-ziek maakte. Of het René was? Of het zijn vader was.

Johan werd toen geschokt, want hij gevoelde, dat zijn verval zóó zichtbaar was, dat iedereen het bemerkte. Hij zeide met zelfzuchtige eenzelligheid, dat er niets was, waarvan hij meende, dat het voor vreemdelingen belangrijk was.

21.

In angst schreef hij René eenen brief, die niets meer dan een

smeekschrift was.

„René, ik bid en smeeek je om rust. Ik ben zoo ziek, dat iedereen in huis, in de stad, en in school het bemerkt. Ik kan niet tegen je op. Je dreigt voortdurend met je zelfmoord. Ik weet niet, of je daartoe werkelijk bereid bent, maar jij weet, dat je mij daarmede volkomen in je macht hebt. En welk gebruik je van die macht maakt, dat gevoel ik aan mijn lichaam en aan mijn geest.

Ik bid en smeeek je dus om rust.

Hans.”

22.

Na dien brief kwam geen schriftelijk antwoord van René, die ook mondeling aan Johan niet bemerken liet, dat hij den brief ontvangen en ook overwogen had.

René zette zijne mishandelingen voort, zonder matiging en gemak. Johan leefde daar duldend in mede, zonder weerwil, alleen angstig voor zijn goeden vader, die in Augustus van René juist en volkomen vernemen zou, hoe vreeselijkerwijze zijn leven met René was geweest.

Voor de school werkte en leerde Johan niets meer, omdat hij het niet kon, omdat hij te veel pijn had.

De onderwijzers lieten hem zitten voor wat hij was: een jongen, wiens vroeger goede verstand, in een ziekte zoo stil als de dood onderging. Met bleeke, bolle oogen was Johan in de lesuren. Hij hoorde dikwijls gedurende langen tijd wel geluid van de les, maar geene woorden.

De menschen van de school begrepen niet, hoe die jongen, van vroeger van voortreffelijken aanleg, gedurende eenige maanden wegviel in bleeke deernis.

23.

De gedachten van Johan vielen door elkander heen, want zijn hoofd raakte verward en suf, want René liet hem dikwijls weinig of geen nachtrust of rust over dag. Wanneer hij slaap had, was deze van minderwaardig gehalte. Johan droomde voortdurend, luide droomen van de hel vol bloed en mishandeling. Hij droomde toen ook op schandelijke wijze van Paul Mansfeld, zijnen vader, en van

den koetsier Gerard. Aan de verwarring dier niet-mogelijke droomen, herkende Johan van verre de aanstaande verwarring van zijn verstand. Hij dacht met matte weerloze wanhoop: „ik gevoel het aankomen, dat René mij krankzinnig maakt en ik kan er niets tegen doen.”

Hij durfde niet naar eenen zielkundigen geneeskundige gaan, uit innige schaamte niet, en uit genegenheid tot René niet.

24.

Hij verloor in dien tijd soms zijne wetenschap van tijd en plaats. Hij had een volkomen gevoel van inspanning in zijn hoofd, dat zwaar was, droomerig. Op sommige dagen was hij de kennis van de stad en hare straten kwijt. Hij ging van huis met het volkomen juiste en bewuste voornemen, dat hij nu naar school zou gaan. Maar het voornemen viel uit zijne hersenen weg, zoodat hij zonder voornemen en zonder besef langs afgeweken wegen liep. Tot hij met schok en schrik veranderde, en aan de zeer verwaarloosde school dacht.

Zijn hoofd voelde ontspannen en hij had heldere vrees voor krankzinnigheid, die nabij was geweest.

25.

Gedurende eenen middagschooltijd verloor Johan het bewustzijn van zijn leven. Dat verlies viel voor onder eene ingespannen herhalingsoefening, die gegeven werd door eenen onderwijzer, die zeer voldoende orde had. Hij zat daar mee aan, Johan, met bleeke, bolle oogen, afgesuft na eenen slapeloozen nacht, na avond van mishandeling.

Hij had voortdurend het gevoel, dat eene breede hand op zijne oogen lag.

Johan, vaag in droomtoestand, hief zijne smalle, schuddende hand naar zijne oogen, om de breede hand weg te leggen. Hij kreeg toen eenen doffen slag door zijn hoofd.

Johan viel zonder kennis achterover met een gil, die afbrak en smoorde in zijne keel. Zijn gezicht was bleek-groen als dood en oud vleesch.

Later had hij een ernstig en voorzichtig gesprek met het hoofd van de school, die zeide, dat nu op felle wijze gebleken was, dat Johan zieker was, dan iemand wist. Maar eene herhaling in de klasse van zulk een hevig en smartelijk schouwspel moest vermeden worden. Er moest nu rust zijn. Zoo was er nog eenige mogelijkheid dat Johan het eindexamen deed. De oude man zeide ook, dat hij zou zien, dat hij zoo voor Johan regelde, dat die het schriftelijk en het mondelinge gedeelte van het onderzoek op eenige bijzondere dagen kreeg in de laatste afdeeling der deelnemers.

Johan zeide vriendelijk en dankbaar, zonder hoogheid of eenzelvigheid, dat hij dit gemakkelijk-makende aanbod gaarne gebruiken wilde, wanneer het noodig was. Maar wellicht was het niet noodig, want hij wilde, wanneer het hoofd van de school en de onderwijzers daar geene bezwaren tegen opwierpen, liever nog eens krachtdadig probeeren gewoon mede te werken, want een geregeld geschoold leven was toch het beste. Het hoofd van zijne school zeide, dat hij over het verlangen van Johan denken zou en met anderen spreken. Toen ging Johan, nadat hij vriendelijk had gegroet, de stad in.

Hij gevoelde eene sterke verheffing in zijnen geest, zoo ook in zijn lichaam. Dus daarom liep hij wederom voor het eerst vrij en blij voor de Groote Kerk heen, waarvan de hooge en overereenvoudigbaar-zuivere bouw donkergeel stond in zon uit witte-blauwe hemel lichtende. Johan liep over de Markt, zonder vrees voor breede, hooge ruimte en voor verblindend licht daarin. Hij ging niet naar het huis. Met stille, pijnlooze voeten liep hij langzaam. Hij bezocht in de stad sommige grachten, straten en woningen, die hij prachtig vond, maar langen tijd niet had gezien. Daaronder waren: „een zonnig deel van de Nieuwe Gracht, een schaduwdeel en wederom een zonnedeel; de Kouden Horn en het Donkere Spaarne; het hofje van Teyler; het grachtje van Bakenes.

Johan dacht: „word ik nu beter?”

Hij was in de woning wel stil, maar niet meer doodelijk dof. René kwam, na kennisgeving, niet aan het middagmaal. Johan sprak rustig over zijnen vader en hunne reis naar Italië naar Toscane, daarna hunne samenwoning in Gelderland in Cuilemburg aan de prachtige Markt in hun zeer geliefde huis. Toen hij begonnen was te spreken, keek de blinde, die gevoelig was voor hem, naar Johan op, daar zijne stem zoo anders en wel verbeterd was. Johan bemerkte, dat de oude blinde zich verheugde en daarom zeide hij:

„Ik ben ineens zoveel beter vandaag.”

Hij zag, in zich zelve schouwend, duistere diepte van het doodsgevaar, dat hij, scherpelijk opgejaagd, nog juist ontweek. Hij rilde nu in betrouwbare sterkte van eigen veiligheid.

Later las hij voorname verzen voor den blinde, die vervaardigd waren in den rijksten bloeitijd van de Hollandsche school. Deze verzen hadden alle eene breede zinsbouw en in iederen zin eene voortreffelijke keuze van woorden. De blinde en Johan vonden het heerlijk wanneer Johan deze verzen las. Zijne stem was niet gebroken en dof, maar wel gaaf en glanzend, volkomen buigbaar.

Johan schreef aan René, toen de dag schemerde en zijne kamer schaduwstil was:

„René, vandaag ben ik ineenen zeldzaam hersteld, en daarom voel ik nu de volle schandelijke mate van mijne afhankelijkheid van jou. Je hebt mij zóó ziek gemaakt in mijn lichaam en in mijn geest, dat ik van middag in school in de les gewoon gebroken ben. Maar nu is het ook uit. Tegen leven met jou is geen mensch naar lichaam en geest bestand, en dat weet je ook wel.

Toen je mij uit Londen voor twee jaren hebt gevraagd, of ik je al mijn leven en liefde wilde geven, heb ik dat gedaan in een volkomen eerlijk en zuiver vertrouwen. Mijn gevoel voor jou is altijd zuiver en goed geweest. Maar mijne genegenheid voor jou is voortdurend een gevaar voor mijn leven geweest. Want jij kunt nooit iemand liefhebben, ook mij niet, zonder overspannen mishandeling. Ik heb dus wel diep medelijden met je, omdat je voortdurend opnieuw je eigen liefde vernielt. Maar medelijden met jou is onmacht

van mij en overmacht van je-zelfen, waardoor mijn verstand en mijne proza-kunst volkomen zouden buigen en breken. Ik ben te goed om door jou te worden mismaakt, al was ik tot dusver niet in staat mijne goedheid te handhaven tegen jou misdadige kwaadwilligheid.

Je hebt mij dikwijls tot eene volkomen onderworpenheid aan jou bedoelingen gebracht door middel van eene bedreiging met zelfmoord. In mijnen vorigen toestand heb ik die bedreiging vertrouwd en gevreesd. Maar nu niet meer.

Je hebt mij ook bedreigd met eene openbaarmaking van het wezen van onze liefde, en van onze brieven, meer in het bijzonder aan mijnen vader. Dat kun je gerust doen, maar het is onnoodige moeite gedaan, want ik zal dat zelf wel doen. Hetzij in Augustus, wanneer wij in Italië in Toscane reizen of in October, wanneer wij in Cuilemburg in ons huis wonen. Ik weet wel, dat mijn verhaal voor vader afschuwelijk is, maar ik weet van vader ook, dat hij mij verder volkomen tegen jou beschermen zal, wanneer dat noodig is.

Indien je onzen naam schande wilt doen, moet je dat maar voor je eigen zelfgevoel verantwoorden. In het ergste geval zullen wij ons buiten 's lands vestigen.

Je ziet, dat ik van toestand veranderd ben,

Hans."

30

Johan lag zonder pijn en zonder ongeduld op zijne slaappleats. Hij keek naar de lucht, die in den stillen nacht zoo licht was als met den morgen, maar blauwer, dieper, roerlooser.

Hij hoorde René aan de buitendeur en binnen in de trap, waar hij nu den brief van Johan vond, opnam en las. Het hart van Johan klopte toen in borst en keel. Hij vreesde ineens, dat René weder met het leven van afmattend zwijgen beginnen zou, en zijne huid rilde.

Maar René kwam in de kamer van Johan, stilweg en bescheiden. Den brief had hij in zijne hand. Hij stak het licht van de lamp van Johan aan, en zat matig bij diens bed, zoodat Johan hem niet begreep.

„Hannie,” zeide René toen met matte trillende stem: „ik heb je brief gelezen . . . je hebt wel gelijk, dat zie ik nu in . . . ik ben bereid weg te gaan.”

„Dat is ook het beste,” zeide Johan.

René ging toen niet heen, maar hij bleef wel rustig zitten, zeggend met droef-moewe stem:

„Wij zijn ook wel eens gelukkig geweest.”

„Zeker . . . en ik voel mij vrij van alle schuld aan ons ongeluk . . . het is jou schuld, wanneer je het woord schuld gebruiken wilt.”

„Dat is zoo,” bekende René, zóó nederig, dat Johan ontroerde, „ik ben slecht voor je geweest, en ik kan mij begrijpen, dat je niet veel vertrouwen hebt in eene belofte van mij . . . ik zeg dit niet, omdat ik je verbidden wil, maar omdat ik het zeggen wil voor ik voorgoed wegga . . . ik hou zooveel van je, en het doet mij zooveel verdriet, dat je mij niet in de gelegenheid wil stellen om te toonen, dat ik je ook zacht en zuiver kan liefhebben.”

Maar Johan bleef in sterk verzet tegen René.

„Nee,” zeide hij, „ik vertrouw je niet meer, alles wat je nu zegt beschouw ik als een kunstmiddel om mij tot medelijden en onmacht te brengen . . . ik heb in deze twee jaar genoeg geleden . . . ik ben nu afhankelijk van je geworden, en in Augustus ga ik naar vader naar Italië naar Toscane en in October gaan wij in Cuilemburg in ons huis wonen . . . voor mijn deel is onze verhouding uit.”

Johan sloot zijn oogen en zijn mond.

31.

René raakte Johan aan, die keek en de donkere beweegbare oogen van den man zag. Hij wist niet of René hem aanvallen wilde met haat van moord of met liefde.

„René,” zeide hij hard in angst, „laat mij met rust . . . het is uit tusschen ons.”

René zeide:

„Ik begrijp niets van je . . . telkens denk ik, dat je machteloos bent, en telkens ben je weer zoo sterk als iets . . . met Golesco is het veel gauwer afgeloopen geweest . . . wil jij voor afscheidsgeschenk die schilderij van paars en goud hebben? . . . of de drie batiks.”

„Nee . . . ik wou, dat je heen ging.”

„Goed,” zeide René onderworpen, „ik ga, ik blijf in het land en in huis, tot je weg bent, want ik wil je zoo graag zien, want ik hou zoo veel van je . . . en als jij dan naar Italië naar je vader gaat, dan

ga ik naar Londen of naar Liverpool, en daar zal ik wel zoo leven, dat mijn dood daarop volgt.”

32.

René was bij Johan weg, die alleen bleef in zijne blauwe lichte kamer in den nacht. Hij hoorde René met water wasschen, zacht kletteren met klinkklaar steengoed.

De inspanning van Johan brak in verweekt medelijden met René, die alleen bleef juist terwijl Johan nieuw geluk in vernieuwd leven met zijnen vader vond. Johan gevoelde toen, hoe groot zijne genegenheid voor René was, dien hij niet haten kon. Maar hij wilde door medelijden niet onmachtig worden en door onmacht niet weder vernederd en volkomen afhankelijk worden.

Hij hoorde René weder uit zijne kamer komen.

33.

René kwam snel in de kamer van Johan, die zag, dat hij er verschrikkelijk uitzag. De lamp had hij brandgevaarlijk in zijne hand. En een zwiep van lang leer, een hondsche zwiep.

„Je slaat mij niet . . . je waagt het niet,” bitste Johan, die weerloos was.

„Ik sla je wel . . . roep maar om hulp als je dat durft . . . ik moet weg, goed . . . maar eerst wil ik nog eens precies proeven, hoe dat is, wanneer ik jou pijn doe . . . en ik die pijn zelf ook voel . . . en ik je toch liefheb.”

34.

René was nu geheel kalm, zijne stem was vast. Hij zeide:

„Ik wil eerst nog eens met je praten, dat vind ik heerlijk . . . en wegloopen kun je toch niet, want dat maakt leven en dan heb je de oude menschen dadelijk hier. En ik zeg je vooraf, dat ik je straks vooral op je gezicht zal ranselen en op je handen . . . ik ben te goed voor je geweest . . . ik heb de zichtbare deelen van je lichaam altijd ontzien . . . maar ik zal je nu zoo stukranselen, dat de menschen hier je zullen vragen, hoe je aan zulk een geschonden gezicht komt. Dan moet je de waarheid zeggen en dat wil je niet, of je moet liegen en dat wil je ook niet . . . ik ben benieuwd, hoe je dat doen zult.”

René sprak zóó doordringend bedaard, alsof hij Johan overtuigen wilde in eenen tweestrijd, die fijngevoelig en moeilijk van inzicht was. Johan dacht, rillend van angst: „hij is scherp krankzinnig geworden . . . maar als hij slaat, wat moet ik dan doen? Mij zonder verweer laten stukslaan? Of mij verweren, wat geluid maakt in den nacht in huis?”

35.

René sloeg Johan, en hij was daarbij niet woedend, maar hij was daarbij wel zeer bedaard. Het bovenbed en de kleederen scheurde René van het lijdelijke lichaam van Johan. Hij sloeg hem met slagen, die floten en wervelden. De handen van Johan werden stukgeslagen, en zoo ook zijn gezicht. Hij wentelde rond om zich zelve van die pijn, maar hij gilte het van smart niet uit, want hij hield zijn keel kreunend dicht, om de twee bewoners niet verschrikkelijk te wekken.

Ineens brak de slaande kracht van René. Hij keek naar Johan, met oogen alsof die zich verwonderden, en hij ging voort.

36.

Johan bleef liggen, vernietigd door razende pijn. Zijn gezicht was vol bloedende openingen geslagen, ook eene van zijne handen was zoo. Zijne voeten, die zich zoeven gesloten hadden na vroegere verwondingen, waren weder bloedrijk heropend.

Hij was flauw van pijn, met heete oogen en toch dof van de slaap. Johan kroop van zijne bedstede af. Hij waschte de haveningen van zijn lichaamsdeelen met koel pijnstillend water. Daarbij had hij een voortdurend gevoel, alsof hij nog wel bewust leefde, maar daar dadelijk onbewust nedergeveld zou worden. Hij lette op de schaamte van zichtbare wonden, vooral op zijn gezicht.

Hij had toen een weenend medelijden met René, dat die zóó verdorven was, dat hij niet langer leven kon zonder mishandeling van de menschen, die hij het meest genegen was. Maar Johan dacht beslist, dat hij wegens medelijden jegens René toch niet langer blijven kon. Want eene eenvoudige liefde van René was sinds langer dan een jaar onmogelijk gebleken, en de wilde, woedende liefde van René was gevaarlijk voor het leven van Johan.

Johan schreef toen twee brieven.

Een was aan het hoofd van zijne school, waarin hij opschreef, dat zijn toestand plotseling zeer verergerd was, zoodat hij dadelijk buiten deze stad ging wonen, zoodat hij niet meer in de school kwam. Hij schreef ook, dat hij het aanbod van het hoofd der school om het schriftelijke en het mondelinge gedeelte van het onderzoek samen te schuiven, gaarne gebruiken wilde.

Den tweeden brief schreef Johan op voor menschen De Boer, molenaars, die hij wel kende, wonende aan den Noorder-IJdijk tusschen het dorp Westzaan en het gehucht Nauerna. Hij schreef hun, dat zijne vrije vacantie spoedig begon en dat hij daarin eenen tijd buiten wonen wilde, maar niet te ver van Haarlem af. Hij vroeg, of hij niet voor eenige weken bij hen binnenwonen kon. Maar op eenvoudige wijze, zonder buitengewone toebereidselen.

Johan dacht: „nu heeft René mij voorgoed verloren . . . tot mijn eindexamen ga ik naar Westzaan . . . dan naar Italië naar Toscane . . . dan naar Cuilemburg naar huis.”

Hij had met René gevaarlijkerwijze medelijden.

Johan lag slapeloos, gepijnigd op zijne bedstede. Hij keek naar het schemerlicht van de nacht. Het werd nog niet morgen, dus de nachtschemer bleef helder, stil, als een roerlooze ochtend. Hij dacht met moewe angst, hoe het morgen gaan moest, wanneer hij naar beneden in het woonhuis kwam, zoodat mevrouw de schande van zijn gewonde gezicht zou zien, en haar man daarvan zoude vernemen.

Johan had de ziekte, de koorts, toen hij laat in den volgenden morgen wakker werd. Hij bleef daarna langdurig in zijne eigen kamer, maar ineens ging hij dan toch naar beneden, want hij dacht, dat de oude menschen van zijn geschonden gezicht toch zouden weten, en dat hij nu maar het beste deed, zoo spoedig mogelijk te leven door dien onaangename tijd van verwonderd, angstig vragen en daarop toch niet willen antwoorden.

Mevrouw was niet rustig, want Johan was dien morgen opnieuw niet naar zijne school gegaan. En zij wist zeker, dat zij diep in den nacht geluid tusschen de kamers van René en van Johan had hooren loopen.

Johan kwam binnen, vol van schaamte voor zijn gewond gezicht.

Mevrouw vroeg schreiende, smeekende, wat er dan toch in hun huis gebeurde. Het gezicht van Johan was aan stukken geslagen, en door niemand anders dan door René. Maar dan was die heelemaal gek, en zij wilde hem beslist niet langer op hunne woning houden. Tegen zulke ontzettende dingen was haar gevoel van eene roeping jegens René niet bestand.

De blinde sprak met stiller, weiniger woorden tegen Johan. Hij zeide, dat hij niet wilde indringen en vragen, maar hij zou René wel vragen, ergens anders te gaan wonen, want zoo waren het onverdraaglijke gebeurtenissen. Hij zeide niet, dat Johan naar eenen heekundigen geneeskundige moest gaan omdat hij begreep, dat dit onaangenaam was. Daarentegen gaf hij aan Johan goede raad op, om de genezing van de wonden op zijn gezicht te bevorderen.

40.

Johan kon niet uitgaan voor de slag van zijn gezicht verbeterd was. Hij bleef nu maar met hoop op spoedige beterschap in de woning, zoo wat lezende, en zoo wat werkende, maar meestal te droef-moew voor werk en les. Uit de woning aan den dijk tusschen Westzaan en Nauerna kreeg hij eenen brief, dat hun thuisligger was weggegaan, die eené mooie kamer had bewoond, die Johan nu huren kon.

41.

Nadat zij gezien had, dat René het gezicht en eene hand van Johan had stukgeslagen, zeide mevrouw Riemersma tegen hem, dat zij niet langer wilde, dat hij in hun huis woonde.

René vernederde zich zwakwillig. Want hij zeide, dat hij zich liever vermoordde, dan in een ander huis te gaan wonen, omdat hij aan het hunne zoo zeer was gehecht. Ook klaagde hij, omdat hij uit hun huis heenmoest, omdat hij Johan precies gegeven had, wat Johan toekwam. En die jongen bleef nog slechts enkele dagen, want

dan ging hij naar Westzaan, dan naar zijn vader naar Toscane, dan met zijnen vader naar Cuilemburg naar huis.

42.

Toen mevrouw, verward van gevoel, aan Johan vertelde, dat en wat zij met René gesproken had, zeide Johan, dat René ruim genoeg in zijn recht was. En dat het zeker hoogst onaangenaam was voor René, dat hij op deze wijze eene woning verlaten moest, waarvan het gemis hem zeer zwaar zou vallen. Johan zeide ook, dat het te zijnen gunste niet nodig was, dat René wegging, want immers ging hij zelf naar Westzaan, Toscane en Cuilemburg naar huis om daar te blijven.

43.

Op die wijze bleef René in de woning, waar Johan nog de genezing van de wonden van het gezicht afwachtte. De samenleving was toen matmoedig, want zij waren nu met hun vieren moedeloos geworden.

Johan lette het meest op den levenstoestand van René, dien hij medelijgend genegen was. René was snel vervallen, die voortdurend verder viel. Hij nam weinig voedsel tot zich, maar hij dronk zeer veel absinth, zoodat hij op zichtbare wijze dronken door de straten van de stad ging. Op eenen dag kwam hij aan het huis, bewusteloos van dronkenschap, als de belachelijke smaad- en schandjongen van een troep oude en jonge menschen uit de straat.

Johan leed daardoor diep, maar gedachtig aan zijn eigen doodsgevaarlijk leed, beheerschte hij zijn medelijden met René zóó, dat hij hem niet naderde en aanraakte. Maar daarvoor moest Johan vele krachten van zijnen valbaren geest gebruiken. Hij leed om de ellende van René, wiens dood niet lang na het begin van zulk eene wijze van leven volgen zou.

44.

De slag van de wonden van Johan was genezen, zoodat zijn gezicht zich had hersteld zonder veel zichtbaar geblevene schade, zoodat hij naar de menschen te Westzaan kon gaan. Hij durfde niet te

gaan, uit angst en medelijden voor René, dien hij ook niet naderen durfde uit angst voor zijn eigen behoud. Hij dacht toch: „zal ik René schrijven, dat ik zie, dat hij zoo in verval leeft, en dat ik zulk een medelijden heb, dat ik daarom mij nogmaals aan eene samenleving met hem wagen wil.”

Maar uit vrees schreef Johan toen niet, daarentegen schreef René aan hem:

„Hans, wil je nog eenmaal naar mij luisteren, ook al heb ik je nog zoo bezeerd? Ik behoef je niet te zeggen, dat ik ziek ben in mijn lichaam en in mijn ziel, want dat zie je wel. Ik kan niet leven en niet werken, zonder, dat ik weet, dat jij me genegen bent. Ik ben nu niets meer.

Hans, als je morgen vertrekt, ben ik morgen vernietigd. Ik vraag je, of je nog eenmaal bij mij wilt komen. Je kunt dat veilig doen, want ik zal je niet weer beleedigen of bezeeren, want ik heb mijn kwaad overwonnen. Ik zal je dat bewijzen, wanneer je mij vertrouwen wilt. Ik bid je om dat vele vertrouwen, hoewel ik weet, dat ik dikwijls mijne beloften gebroken heb, nadat ik die aan je had gedaan.

Ik kan niet zonder jou leven, vooral niet nu ik zie, dat jij het zoo goed zonder mij kunt.

R. R.”

45.

Johan las meermalen dien brief, en hij dacht over hunne twee levens na. Hij schreef naar het huis bij Westzanen, dat hij zich plotseling verhinderd gevoelde in zijne overkomst, maar dat hij binnen den tijd van eenige dagen kwam. Johan bracht dien brief zelf in vreugde naar de post. Hij ging toen niet in hun huis, want hij bezocht verschillende steden in Haarlem, die hij gaarne zag, want hij voelde zich beter, en volkomen daartoe in staat.

Later zeide hij tegen de oude vrouw, dat het hem vol moeite viel, dat hij morgen van hen weg zou gaan wonen, en dat hij dientengevolge naar Westzaan had geschreven, dat hij nog niet kwam. De vrouw was verheugd, maar de blinde man, met een dieper begrip, zeide, dat Johan bleef om René, en dat hij wist, dat daardoor weder allerlei moeilijke verhoudingen zouden worden hersteld.

Johan schreef aan René:

„Waarde René, omdat je mij dat zoo dringend vraagt vind ik het goed, dat je mij morgenavond in je kamer wacht. Maar stel je niet voor, dat ik je iets meer zal geven, dan wat ik aan iedereen geef.

Ik heb innig medelijden met je, en ik moet juist oppassen, dat ik uit medelijden mij niet weder breng in eenen toestand, die van jou afhankelijk is, want dan zou je toch weder dadelijk beginnen, daarmede, dat je mij mishandelt.

Neen, ik geloof niet, dat je die misdadige neigingen verloren hebt. Het is wel mogelijk, dat je mij dit tegen eigen beter weten in zegt, om mij tot toegevendheid te brengen. Het is ook mogelijk, dat je werkelijk op het oogenblik vrij bent van martelende begeerten, omdat je verzwakt bent. Ik waag mij niet weder aan de kwade kansen van herhaling van dit moordende bedrijf.

Zelfs het schrijven van dezen brief is al gevaarlijk genoeg voor mij, en ik zou het ook zeker niet gedaan hebben, wanneer ik jou niet, ook nog na vele gebeurtenissen, zeer genegen was.

Ik zeg je nog eens, dat mijne liefde voor jou altijd zuiver en zonder eenige baatzucht is geweest. Ware die van jou zoo ook, dan zouden wij een leven hebben gehad, waarvan ik het geluk niet had kunnen beschrijven, omdat men daarvoor geen woorden heeft. Maar jij bent begonnen met mij te mishandelen, zoodra je meende, dat je mij in je macht hadt met genegenheid en met vrees voor zelfmoord en maatschappelijke schande.

Ik ga met mijnen vader wonen in Cuilemburg en lessen volgen in de geneeskunde aan de hoogeschool van Utrecht. En ik zeg je nog eens, dat ik zeker weet, dat het niet waar is, dat ons gevoel van liefde in het algemeen slecht is, al worden wij maatschappelijk niet geduld. Maar precies even zeker weet ik ook, dat jou persoonlijke gevoelston wel slecht is.

René, ik kan mij begrijpen, dat je mij na dit soort van schrijven toch niet eens meer voor een vriendelijk gesprek verlangt. Verlang je het wel, schrijf dan, en dan zal ik komen. Gegroet,

Hans.”

VIERDE HOOFDSTUK

1.

René liet nergens door bemerken, dat hij dezen brief van Johan ontvangen had. Hij bleef in datzelfde huis wonen, voortdurend in verval door dronkenschap en onvoldoende voeding. Johan wilde René niet naar den brief vragen, omdat hij dat het geven van een teeken van zwakheid vond. Hij wilde op zijnen vastgestelden tijd naar Westzanen gaan, maar toen bemerkte hij, dat hij niet kon. Daardoor schreef hij nog eenmaal aan de molenaarsmensen daar, dat hij nog niet aankwam.

Johan zeide, dat hij geschreven had, aan den maaltijd, met de drie andere menschen. Mevrouw zeide, dat zij dit heel prettig geschreven vond. René bewoog zich niet, zoo ook de blinde niet.

2.

Johan werd angstig, doordat René zich nooit bewoog, en doordat hij zelf de macht miste van naar Westzanen te gaan. Hij verzwakte dus. Hij zag dat het uitzicht van René slechter was geworden, dan hij zelf er in de diepste dagen van ziekte had uitgezien. Hij kreeg schreiend medelijden met het ongeluk van dien stervenden man. Johan dacht: „kon ik maar iets voor hem doen.” Later dacht hij: „heb ik wel alles gedaan, wat ik doen kon?” Op die gedachte volgde binnenkort een toestand van zelfbeschuldiging. Johan wist toen zeker, dat hij René een te hooghartigen brief geschreven had. Hij durfde uit Haarlem niet heen gaan, vreezende, dat René zich verslaan zou. Johan leefde toen radeloos.

3.

Hij schreef nederig aan René, goedwillig en afhankelijk:

„Beste René, ik begrijp nu volkomen, dat je na mijnen eersten brief geen hooghartig bezoek van mij wenschte. Ik schreef te hoogmoedig, omdat ik mij zoo gelukkig en sterk gevoelde na mijne ongelukkige en zwakke afhankelijkheid.

Het doet mij zoo'n verdriet, dat ik je nu dag aan dag zoo zie vervallen, alsof je binnenkort afsterven zult. René: waarom kunnen wij

niet beide met elkander gelukkig wezen? Als ik daaraan schuldig ben, zeg mij dan de mate van mijne schuld, even eerlijkerwijze als ik dat tegen jou heb gedaan.

Morgen ga ik naar het land. En ik kom dan alleen nog in de stad Haarlem terug gedurende de drukke week van mijn examen. Welnu, ik wil dan van avond wel graag bij je komen. René, mijn makker, als jij mogelijkheid ziet om te leven zóó, dat wij beiden behouden blijven, dan wil ik dat met geheel mijn hart.

Doch mijne besliste meening is, dat ik mij niet mishandelen laat.

Heb het goed,

Hans.”

4.

Het schemerde in den laten zomeravond in de kamer van René, toen Johan daarbinnen was. De lucht was zoet van de damp van opium.

Johan ging zitten bij het avondlicht van het open raam. Maar René zat in een donkere stoel in eene donkere omgeving, waarin alleen zijn versmald, gezicht wit was. Johan was bevreesd, want hij wist, dat hij in volkomen gevaar was. René zeide eenvoudig, met eene vaste stem:

„Ik ben zoo blij, dat je weer bij mij bent, en dat alles weer wordt als vroeger . . . ik geloof, dat ik ver heen was.”

„Je hoefde geen opium te rooken,” zeide Johan verward, en bevreesd voor wat hij zooeven gehoord had, dat René zeide.

„Ik zal het niet meer doen, omdat jij weder bij me bent en bij me blijft.”

Maar Johan met sterker vrees zeide:

„Ik blijf niet bij je . . . ik ga morgen naar Westzaan.”

„Nee . . . Hannie, dat doe je niet, als ik je zeg dat ik je niet missen kan.”

„Jawel . . . ik doe het beslist wel . . . ik ben bang om hier te blijven . . . ik wil rustig de laatste weken werken . . . en dan ga ik op reis.”

„Jij gaat op reis? En je laat mij alleen in een ellendig leven, waaraan ik dood ga? Wat ben je dan voor een jongen? Je moet noodig zeggen, dat ik wreed ben en jij niet. Wat kom je dan hier doen, als je niet bij me blijven wilt? Kom je de diepte van mijn ellende eens opnemen?”

5.

René smeekte Johan, terwijl hij hem aanraakte:

„Ik bid je Hans, vertrouw mij nog eenmaal . . . laat mij niet alleen . . . ik kan niet leven als ik jou niet heb . . .”

„Nee,” zeide Johan bevreesd en voorzichtig, „nu bid en smeeek je mij, wat ik erg genoeg vind . . . en ik geloof, dat je dat alleen doet om mij weer in je macht te krijgen om mij te kunnen mishandelen.”

René zeide niets, want hij was machteloos, verminderd. Daardoor had Johan een gevoel van goddelijke trots. Want de man, waarvan hij afhankelijk was geweest, was nu afhankelijk van hem en smeekte medelijden. Maar op de trots van Johan volgde dadelijk schaamte over zich zelve en deernis met René voor wien hij in dezen toestand alles wilde doen.

Johan leefde radeloos. Hij wist, dat zijn leven breekbaar was. Hij gevoelde hart en ziel beven. Hij wilde uit genegenheid en uit medelijden bij René blijven, en in dien tijd wist hij volkomen zeker, dat hij dan onderging. Johan verlangde naar zijnen vader.

Hij moest een woord zeggen of eene daad verrichten, maar hij wist niet welk woord of welke daad.

6.

Johan legde zijne hand op het achterhoofd van René, die daarvoor zeer gevoelig was. Dit ontspande hem, want vroeger hadden zij dezerwijze dikwijls langdurig stil gezeten, en zoo ook kon hij nu stil zijn, zonder gevaarlijke woorden en bewegingen. Zijne gedachten streden. Zijne gevoelens waren: vrees voor zich zelve, dat hij in martelingen onderging; vrees voor René, dat die zich vermoorden zou; genegenheid voor René; verlangen naar zijnen vader, om bij hem te zijn.

Zijne vrees en de genegenheid voor René bleken hem toen het sterkst. Johan schrok daarvan en hij dacht: „wanneer ik nu bij René blijf, dan ben ik in zijne moordende macht verloren.”

7.

René zeide toen licht:

„Kom Hans, doe nu niet zoo zwaarwichtig . . . ik zal die men-

schen daar wel schrijven, dat je niet komt, en dan blijven wij rustig bij elkander wonen.”

Maar dit lichte gezegde brak spanning van Johan.

„Nee,” zeide hij, „ik heb besloten en gekozen en ik ga morgen weg.”

„Dus je doet het?”

„Ja . . . om zelf niet onder te gaan.”

„Dan ga ik onder.”

Johan bewoog zich met veel moeite van René af.

Den volgenden dag woonde hij buiten de stad op het land tusschen Westzaan en Nauerna.

8.

Johan werd rustig door te wonen met de menschen De Boer, die aan den dijk hun huis hadden, en in diepte van waterrijk land daarbij hadden zij hun molen, die met houtschuren samengebouwd alleen op een eilandje stond. Rondom dat eiland spoelde diep en helder water. In het water lag een schuitje licht in de vaart tusschen molen en woonhuis. Het schuitje was lichtrood en lichtgroen geverfd. Johan gebruikte het dikwijls gaarne in het vele water van deze landstreek.

Het huis was in de kluft van den dijk op de gewone wijze gebouwd. Het had geene twee kamers achter elkander, en dus had de ééne kamer over de geheele diepte van het huis gelegen, een dubbel uitzicht.

Vooruit zag Johan op kleigrond, die voor bouwland werd gebruikt. Naar achteren keek hij ver over laagveenlanden, die grasvelden waren. De lage veenvelden spoelden vol diep water, en zij stonden volgebouwd met hooge molens, die in de heldere zomernachten grooter geleken, dan op de zomerdagen. De kleilanden hadden geen water en geene molens, maar zij hadden lichtgele akkers van bloeiend koolzaad en donkergoud-bruine velden van gerijpt koren.

9.

Over de kleilanden vooruit zag Johan tot Amsterdam en vandaar tot Haarlem. Op warm-dampende zomerdagen zag hij van deze twee

breede steden niet zoo veel meer dan twee grijze vlekken op lichttintende horizon. Wanneer de zomerzon onderging tintelde die wit op het hooge kruisdak van de Grootte Kerk van Haarlem in het Westen. Dan was het of daar geene stad stond, maar een eenzaam en hoog huis. Maar Johan wist, dat dit huis zijne Kerk was en dat daaronder eene breede stad gespreid lag.

Wanneer de zon was ondergegaan en het licht was duister geworden, dan staken de menschen, die in grooten getale de stad van Amsterdam bewonen, meer lichten aan dan er menschen zijn. Dat maakte de duistere stad verguld van licht, zoodat tegen het hooge blauw van den hemel goudgele weerschijn spande. Het geleek dan voor Johan alsof de hemel innerlijk vol geel licht brandde en alsof dat licht naar de duistere avond-aarde toescheen om die te verheugen.

Wanneer de lucht tusschen aarde en hemel niet helder was, maar wel vol damp, dan was de weerschijn van de lichten van de stad niet fijn gespannen geel, maar dof dampend rood, alsof de geheele stad in brandende nood verkeerde.

10.

De lage veenlanden hadden in den avond lange sloeries van licht van de lage dorpen van de Zaanstreek. Alle lichten spiegelde in de stille wateren van die lage landen. De lampen in de dorpen werden tijdiger gebluscht dan de lichten van de sterke levendige stad. Dus werd het veenland vroeg donker. De molens schimden duister, groot. Wanneer het windgetij gunstig was maalden zij reusachtig, stil, zonder schaduw, omdat de nacht geen licht daarvoor had. Door de stilte galmde roep van eenen balkenvlotter of van eenen houtzagers-werkman.

11.

In het huis leefden gewoonlijk, sinds den dood van den ouden molenaar, drie menschen. Een daarvan was een zoon, een jongen op jaren al, maar die nog steeds gewillig in den dienst van zijnen moeder leefde, en veel beheer en werk van den molen deed.

De moeder was oud en op weinig gezichtsvermogen na geheel blind geworden. Zij leed ook aan eene beenderen-ziekte, die haar

het loopen moeilijk maakte. Zij zat altijd in eene lage bruine kamer onder den dijk gebouwd. Hare handen waren werkeloos, want die schudden voortdurend. Zij staarde met doffe oogen in hare troebele verte, naar den molen, waarvan zij alleen nog maar kon bemerken of die stilstond, of, dat die maalde.

De derde van het gezin was eene dochter, eene groote en zeer werkzame vrouw in het huis.

12.

Johan woonde tot aller volkomen tevredenheid daar binnen. Hij was zelf ook tevreden. Want hij werkte gelijkmatig voor zijn examen, en dikwijls wist hij volkomen zeker, dat hij voor goed van René af was.

Het verlangen naar zijnen vader was in zijn hart zoo sterk, dat het dikwijls snel kolpte. En Johan was gelukkig, doordat hij na eenige weken bij hem zou zijn, in een land in steden, die rijker dan geheele landen waren.

Johan schreef zijne vader vele brieven, maar over zijne verschrikkingen met René schreef hij hem niet. De vader van Johan schreef op eene gelukkige wijze terug.

Ook van mevrouw Riemersma kreeg Johan brieven. Zij schreef daarin, dat zij niet wist, en haar man wist het ook niet, wat er gebeurd was tusschen René en Johan. Zij wisten ook niet of er in de tegenwoordige dagen nog iets met hen tweeën gebeurde.

Mevrouw schreef ook, dat René na het vertrek van Johan voordelig veranderd was, want hij dronk niet meer op een merkbare wijze. En hij werkte geregeld, alsof zijne dagen met veel werk bezet waren.

Van René zelven kreeg Johan geene berichten, en dat was voor hem onaangenaam, omdat hij nu dikwijls daarvoor vreesde, dat hij niet van René af was. Rustige werkzame stilte van René werd door Johan beslist toen niet vertrouwd, al wist hij onmogelijk feitelijkheden, waarop zijn wantrouwen bevestigd was.

13.

Het geluk en de gezondheid van Johan werden zoo sterk, dat hij weder de behoefte gevoelde, welke zoo nameloos heerlijk was, wan-

neer zij bevredigd werd, om zijn verfijnd proza te schrijven. Hij maakte dus beschrijvingen van: „de molen en het huis, het water spiegeland in de zon, het lage land in den dag; het lage land gedurende het nachtlicht; de velden vol koolzaad en koren; gezicht van de stad Amsterdam in den avond; het licht-bloeiende dagen van den dag; een spelende jongen op den zonnigen dijk met bloemen.

Tot zijn geluk wist Johan, dat deze acht beschrijvingen de beste waren, die hij had opgeschreven.

Hij wist ook, dat hij nu zielsgelukkig met zijnen vader leven kon, zonder storende gevoelens, waar hij doorheen was gegroeid.

14.

Op den dag voor dat het eindexamen te Haarlem beginnen zou, wilde Johan van bij Westzanen weggaan. Op den dag, voor dien waarop hij wilde weggaan schreef René hem.

„Beste jongen Hans, ik heb je tot dusverre geheel niet willen storen, en daarom heb ik je niet geschreven, en ik heb je ook niet bezocht.

Gedurende den tijd van je eindexamen ga ik naar Londen. Want mijne genegenheid voor jou is onveranderd, en jou genegenheid voor mij toch ook. Daarom is het beter dat ik in dien tijd naar Londen ga. Wees dan niet bang voor mij, ik zal niet in de diepte leven. Wanneer je geslaagd bent, waaraan wij geen van tweeën twifelen, dan kom ik je gelukwensen. Wellicht spreken wij dan nog wel over sommige verhoudingen die ons beiden evenzeer ter harte gaan.

Ik heb gedurende den tijd van je afwezigheid veel gewerkt en met uitkomsten, die door mij ruim voldoende worden gevonden.

Beste groeten,

R. R.”

Er viel vrees op Johan in den tijd, dat hij dezen sterken en eenvoudigen brief las. Hij wist nu niet langer, dat hij van René af was. Hij dacht, dat hij wel wilde, dat hij reeds bij zijnen vader in Toscane in de rijke kleine steden zijn verblijf hield.

Op den laten avond van den laatsten dag van het eindexamen van Johan kwam René bij hem in zijne kamer. Johan en René hadden elkander in den namiddag bij den goeden uitslag ontmoet, en daarbij had René Johan op vriendelijke en eenvoudige wijze gelukgewenscht, zoodat Johan René in het minst niet vertrouwde. Aan den middagmaaltijd waren zij beiden stil genoeg geweest. Johan zeide, dat hij moew was en ook verheugd, dat hij naar Toscane naar zijnen vader zou gaan.

Nadat René in de kamer van Johan was gekomen, schrok die, omdat de oogen van René van vroolijk-lachend licht vol waren. René zeide, terwijl hij een net pakketje onder zijne hand legde:

„Nu kom ik eens over onze wederzijdsche plannen spreken . . . maar doe mij een genoegen en zeg niet oudergewoonte dingen, die je zelf niet meent.”

„René, bemoei je nu niet verder met mijne plannen . . . het is nu meer dan genoeg geweest . . . laat het nu eens en voor altijd tusschen ons uit zijn.”

„Juist, dat dacht ik wel, dat je dat zeggen zoudt, maar dan begrijp je wel, dat ik juist zeg, dat het weder eens en voor altijd tusschen ons aan moet zijn.”

„Dat kan niet, dat weet je wel en daar heb je het precies zelf naar gemaakt . . . ik ga naar mijn vader naar Italië.”

„Dat doe je niet . . . of wij gaan samen.”

„Wij gaan niet samen . . . ik ga alleen.”

„O, je kunt natuurlijk wel alleen reizen . . . je bent twee jaar geleden wel alleen van Cuilemburg naar Haarlem gekomen . . . en dit zijn jaren van veel ondervinding voor je geweest . . . maar je kunt mij niet beletten, dat ik ook naar Turijn ga en je vader te spreken vraag en hem alles vertel, wat er tusschen ons gebeurd is.”

„Dat zal ik zelf wel doen,” zeide Johan in doffe woede, hopeloos, want hij vreesde voor behoud, want hij zag, dat René tot uitersten zou overgaan, om hem te houden.

„Heel goed . . . ik vind het niet heel kiesch van eenen jongen om zulke verhalen aan zijnen vader te doen . . . maar kieschheid is nooit een deugd van je geweest . . . en als je het beslist zelf wilt

doen is het mij goed . . . liever had ik het natuurlijk gedaan, want het is eene gewaarwording, die ik nog niet kende.”

Johan was machteloos. Hij wist nu zeker, dat hij weder in de macht van René kwam.

17.

René vervolgde vriendelijkerwijze betoogend:

„Maar je begrijpt wel, dat mij dat niet voldoende is . . . jij liegt altijd . . . , jij bent de eenige mensch op de heele wereld, die zegt, dat hij liever liegt, dan de waarheid spreekt . . . ik heb jou nog nooit op eene waarheid betrapt . . . dus tegen jou leugen-liefde heb ik mijne maatregelen genomen.”

„René,” zeide Johan gillend van woede, „ik wil jou onzin niet langer aanhooren . . . ga heen, en doe tegen mij, wat je niet laten kunt . . . ga heen.”

„Nee,” zeide René zachtzinnig, „hoewel ik mij door jou uitval zeer gegriefd voel, zal ik in je eigen belang bij je blijven, en je precies vertellen, wat ik van plan ben te doen. Ik heb jou nog nooit op een waarheid betrapt en mij nog nooit op eene leugen . . . dus, wanneer ik niet lieg, dan kun je mij volkomen vertrouwen. Kijk hier.”

18.

René liet aan Johan een boek zien, dat gebonden was in een band, die uitgewerkt was in de twee kleuren: kobaltpaars en donkergoud.

„Je moogt het gerust zien,” zeide René vriendelijk, „en als je dat prettig vindt, mag je ook woedend worden en het verscheuren . . . dit is het preciese verhaal van onze verhouding door mij opgeschreven in proza, dat een namaak van jou beroemd geworden proza is. Weet dus nu goed, wat je doet: als je het waagt van mij weg te gaan, dan wordt dit boek in duizenden en duizenden nummers over het geheele land uitgedeeld. Dat heb ik er voor over om jou aan mij te onderwerpen . . . dus je behoeft niet te vragen, of ik veel van je houd. Ja, kijk het maar eens in . . . het is prachtig van uitvoering . . . mooi oud Hollandsch papier . . . portretten van ons tweeën door mij gemaakt . . . en teekeningen naar heerlijke herinneringen, die ik van de scherpste oogenblikken van ons samenleven heb . . . daarbij zijn de onbekende prenten van Aubrey Beardsly nog jongensspel.”

Johan keek in het boek, dat hij met tranen-verbrande oogen niet lezen kon, vaag in witte mist zag hij de teekeningen van René, die hen voorstelden in de oogenblikken van diepste innigheid en zeerlijkste mishandeling.

19.

René vertelde vriendelijk verder:

„Ik behoef je niet te vertellen, wat zulk een kostbaar uitgegeven boek aan tijd en geld gekost heeft . . . gelukkig ben ik van meening, dat men zijn tijd en zijn geld toch nooit beter besteden kan, dan om een ander ten gronde te richten . . . en ik moet zeggen, dat ik goed geholpen ben door eenen man, dien ik zeer genegen ben, en die ik tot dusverre nog nooit heb mishandeld, omdat ik bang voor hem ben . . . dus die heeft wel verplichting aan mij . . . wil ik je er een stuk uit voorlezen?”

„Nee . . . je martelt mij.”

„Dat geloof ik ook . . . dus, je vindt het niet noodig, dat ik je dat voorlees?”

„Nee . . .”

„Dat vind ik heerlijk, dat je dadelijk gelooft, dat ik de waarheid heb geschreven en geteekend . . . ja, de waarheid is soms bijna even mooi als de leugen . . . zie je Hans, ik heb het boek daarom op zulk eene voorname wijze klaargemaakt, omdat ik wil, dat iedereen dadelijk zal zien, dat dit geen schandaalboekje is, maar een zeer belangrijk kunstwerk . . . zooals ik je al zei, de teekeningen zijn echt van mij en de tekst is namaak van jou onzinnig proza, dat ik zoo prachtig vind.”

„Goed . . . ik hoor het al, dat je op het laatst nog eens alles doen wilt om mij aan jou misdadige macht te onderwerpen . . . maar heb je er niet aan gedacht, dat je ook je eigen naam schade zult doen?”

„Nee,” zeide René met eene zuivere verontschuldigende stem: „zelfzuchtig ben ik nooit geweest en aan mij zelven heb ik niet gedacht . . . het is slecht van je zoo iets te zeggen.”

20.

Johan en René zaten beide zonder te spreken en zonder te bewegen in het warme licht. Johan wist zeker, dat hij heden vernietigd werd. Hij zeide:

„Wat moet ik doen, dat jij die schandelijke en gevaarlijke boeken vernietigen zult . . .”

„Heel goed,” antwoordde René, „laten we de zaak als kooplieden afdoen en daarna weder samen gaan leven . . . vernietigen wil ik die boeken niet . . . ik vernietig veel liever jou, maar ik zal ze niet uitgeven, zoolang jij rustig bij mij buiten dit huis gaat wonen in eenen toestand van volkomen afhankelijkheid.”

„Maar René,” zeide Johan stikkend, omdat hij geen raad zag: „ik zeg je toch, dat ik naar Italië moet gaan, naar mijn vader . . . je kunt wel eischen dat ik mij vermoord.”

„Dat zal ik misschien later doen . . . dat weet ik zoo vooraf nog niet. Maar nu laat ik je één enkele keus, en dat is deze: of je schrijft dadelijk aan je vader, dat je niet naar Italië komt, of ik zend morgen die boeken rond, daar behoef je niet aan te twijfelen.”

Johan snikte radeloos van pijn:

„Was vader maar hier . . . wat ben jij toch harteloos en wreed.”

„Dat hoop ik . . . en dat is juist de reden, dat ik behouden blijf en dat jij ondergaat.”

21.

„René,” smeekte Johan nietig, „ik bid je: mishandel mij zoo niet . . . hoe kan ik nu ineens aan vader schrijven, dat ik niet naar Italië kom . . . dat kan ik niet . . . als ik het doe zul je zien, dat vader naar Holland komt . . . ik bid je: vraag niet het onmogelijke van mij . . . geef dan in godsnaam dat boek maar uit.”

„Heel goed,” zeide René, „dan is tenminste al mijn tijd en al mijn geld niet nutteloos besteed . . . ik denk, dat men na dit boek mijnen naam als kunstenaar van Holland niet weer vergeten zal, en dat is mij ook wel wat waard . . . ik houd van Holland, want het is nog altijd de tweede koloniale mogendheid en de menschen verliezen hier voortdurend veel geld in Amerikaansche spoorwegwaarden.”

22.

Johan beheerschte zich:

„Je kunt je sarren verder laten . . . luister goed: de uitgave van dat boek, dat onzen naam tot eene maatschappelijke schande maakt, wil ik beslist niet beleven . . . aan mijnen vader schrijven, dat ik niet bij hem kom, en dat hij ook niet naar Holland moet komen, dat

wil ik ook niet . . . en als je mij niet met rust laat, dan vermoord ik mij.”

Hij zeide verder snel:

„Ik heb zoo iets nooit gezegd, omdat ik het niet meende . . . maar nu zeg ik het je vooraf, en ik doe het ook.”

René antwoordde gerust:

Je moet zelf weten, wat je doen wilt . . . ik wil je allerminst dwingen tot een leven van ellende, dat je te wachten staat . . . als ik goed ben ingelicht, heb ik jou vroeger ook wel eens met zelfmoord bedreigd . . . ik geloof niet, dat ik het ooit gemeend heb . . . want ik zei nooit dingen, die ik meende . . . en ik ben bang voor den dood . . . je moet het zelf weten.”

„Je schijnt er zelfs bijzonder op gesteld.”

„Och,” zeide René schouderophalend, „wat zal ik je daarvan zeggen . . . Golesco heeft zich om mij verdronken . . . dus geheel nieuw is zoo iets voor mij niet . . . maar het is toch ook wel weer belangwekkend.”

23.

Zij spraken verder niet. René las in het buitengewoon kunstvolle boek, waarin hij zijne verhoudingen met Johan beschreven had. Johan zag René wel zitten, maar het drong nu niet in zijn verdofte gedachten door tegen dien man een woord te spreken of eene daad te verrichten.

René zeide nederig en smekend:

„Hans, je kunt nu leven, zooals ik wil of doodgaan, zooals jij wilt, maar ik bid je: verdrink je niet. Dat is het laatste, wat je voor mij kunt doen . . . misschien wordt je lijk dan heelemaal niet gevonden . . . of in eenen gehavenden toestand . . . en dat zou toch verschrikkelijk voor mij zijn, want ik heb je zoo lief en zoo mooi gekend. Ik zeg niet, dat je je vermoorden moet . . . maar als je het doet, doe het dan met cyankalium, dat werkt als de bliksem zoo snel, en je lijk is zoo mooi, Hans, net of je leeft en zoo gerust en gelukkig slaapt, alsof je bij je goeden vader was, en alsof je mij nooit hadt gekend.”

René kuste Johan, zeggend:

„Wil je dat doen Hans? Dan zal ik de cyankali even halen.”

René gaf hem het vergif in een kostbaar en kunstvol gouden doosje. De gedachten van Johan waren scherp en volkomen verhelderd geworden.

„Maar mijn god, René, waarom wil je dan toch beslist, dat ik mij doodmaak?”

„Dat wil ik niet . . . dat wil je zelf . . . je kunt ook leven, zoals ik wil . . . als je dat later maar nooit waagt, dat je mij beschuldigt, dat ik de oorzaak van jou zelfmoord ben geweest.”

„En dat verschrikkelijke vergif breng je mij in mijn handen . . . wat ben je toch door en door slecht.”

„Dat hoop ik,” zeide René zeer vriendelijk, „zeker heb ik je, in je eigen belang, het vergif gegeven, en nog wel in zoo'n kostbaar gouden doosje, dat je houden moogt. Je ziet, dat ik tot in het uiterste rekening heb gehouden met je aanstellerig verlangen, dat je alleen kunstvolle en kostbare voorwerpen gebruiken wilt . . . trouwens, uitersten zijn de eenige mooie dingen van het leven.”

René zeide toen tegen Johan precies wat hij wilde:

„Je weet er dus alles van . . . je schrijft aan je vader, dat je niet naar Italië komt, en dat hij ook niet naar Holland moet komen. En als je dat niet wilt, en geheel naar mijn verlangen wilt leven, dan geef ik morgen mijn prachtig boek uit. En als je dat niet beleven wilt, dan moet je maar zien, dat je voor dien tijd dood bent. In dat laatste geval nu kun je mij een genoeg doen met cyankali te gebruiken . . . dwingen wil ik je tot niets . . . je bent geheel vrij in je keus.”

René ging daarna de kamer en het huis uit.

Johan bleef achter radeloos. Zijn hoofd brandde van pijn en het stak zijne oogen aan, die overspanden. Hij zag hoe zijn leven was geweest . . . met zijnen vader, naar wien hij zoo verlangde, en dien hij niet bereiken kon . . . met het vrome meisje, Sien, door wier woorden hij soms hemelsch had gedroomd . . . met Paul Mans-

feld . . . met René . . . en de twee oude menschen hier.

Johan snikte, want hij zag alleen den weg naar den dood, terwijl het leven hem zoo lokte.

27.

Johan had besloten, dat hij sterven zou. Na dit besluit schreef hij eenen brief op voor René:

„René, ik zie, dat je mij geenen beteren uitweg open hebt gelaten, dan naar den dood.

Ik smEEK je, dat om de wil van mijnen vader, dien ik boven dood en leven liefheb, het boek, dat in je bezit is, niet zult verspreiden over het geheele land, maar dat je het vernietigen zult,

Hans.”

28.

Johan had het kostbare kunstvolle gouden doosje in zijne hand genomen. Hij opende het. Hij zag het witte giftige zout. Zijne oogen waren groot van angst. Hij was duizelig.

Met eene snelle beweging wierp hij het vergif in mond en keel.

Hij gaf een enkele gil. Alsof hij van binnen door bliksem verslagen was viel hij dood neder.

Voor deze herdruk van Pathologieën werd de boekuitgave van 1908 gevolgd. Drukfouten en/of kennelijke verschrijvingen werden gecorrigeerd, maar opzettelijk niet de grammaticale fouten en slordigheden in het taalgebruik.

In het eerste hoofdstuk van het Tweede deel ontbreekt in de uitgave van 1908 het gedeelte 7. Deze onderverdeling werd in deze uitgave toegevoegd.

In het tweede hoofdstuk van het Derde deel ontbreekt in de uitgave van 1908 het gedeelte 5. Dit is in deze uitgave niet hersteld omdat geen logische onderverdeling mogelijk bleek.

SCHRIJVEN NAAR BEHOEFTE

EEN NAWOORD BIJ PATHOLOGIEËN

door

WIM J. SIMONS

Na de rel rond het verschijnen van zijn eerste roman, *Pijpelijntjes*¹⁾ heeft Jacob de Haan er niet het zwijgen toe gedaan. Dat lag ook niet in zijn aard. Zijn levendige en opstandige geest had het geschreven woord nodig als communicatiemiddel. De kritiek die hij ondervond vroeg om weerwoorden. Met het schrijven en publiceren van de *Open Brief aan P. L. Tak* zette hij in 1905 publiekelijk een streep onder de *Pijpelijntjes*-affaire, al was de zaak hiermee voor hem nog niet afgedaan. Hij voelde zich maatschappelijk benadeeld - en dat was ook zo - door vrienden niet begrepen en door collegaschrijvers verraden en bedrogen. Wat hem het meest dwars zat is moeilijk te achterhalen. Hij voelde zich, om een van zijn meest typische uitdrukkingen te gebruiken, „geknoeid”. *Pijpelijntjes* kreeg nog in 1904 een omgewerkte tweede editie, maar het tweede deel van deze roman moest ongepubliceerd blijven. Het zou tot 1910 en 1913 duren voordat fragmenten van *Pijpelijntjes II* in *De Nieuwe Gids* werden afgedrukt en daar waren eerst nog strubbelingen aan voorafgegaan. Wel verscheen nog in 1904 het bundeltje schetsen *Kanalje* met onder de auteursnaam als een soort aanbeveling „schrijver van „Pijpelijntjes”. Van dit bepaald niet belangrijke boekje verscheen in 1911 een heruitgave onder de titel *Arbeidersvreugd*. Waarschijnlijk gaat het hierbij om een restant van de eerste editie, voorzien van een nieuw titelblad. Ook de uitgever verandert; G. J. Lankkamp - Deventer werd D. Pach - Amsterdam. Belangrijker dan *Kanalje* is het proza dat De Haan na *Pijpelijntjes* in verschillende tijdschriften publiceerde. Zo werden *Fijne fragmenten* afgedrukt in *Ontwaking* (1905, 1908), *De Amsterdammer* (1906), *Groot Nederland* (1907), *De XXe Eeuw* (1907) en *De Nieuwe Gids* (1907, 1908). *Zwervers-schetsjes* verschenen eveneens in *Ontwaking* (1905, 1906) en *De Amsterdammer* (1906). *Nerveuze vertellingen*

vindt men terug in *Levensrecht* (1907) en *Groot Nederland* (1908). Genoemde tijdschriften namen ook andere schetsen van De Haan op. Afzonderlijke vermelding verdienen de *Besliste volzinnen* die De Haan in *De Amsterdammer* (1907, 1908, 1909, 1910) en *Ontwaking* (1908) publiceerde. Zij werden in 1954 voor het eerst gebundeld uitgegeven in tekstverzorging van K. Lekkerkerker.

In 1908 verscheen dan bij Meindert Boogaardt in Rotterdam de tweede roman van De Haan: *Pathologieën. De ondergang van Johan van Vere de With*, voorzien van een voorrede van Georges Eekhoud, door De Haan uit het Frans vertaald. Bovendien werd een Woord vooraf opgenomen waarin de schrijver van de gelegenheid gebruik maakt om, zoals hij schrijft, „een misverstand op te helderen betreffende mijn vroeger boek „Pijpelijntjes”.” Naast de in groen linnen gebonden uitgave, verscheen ook een ingenaaide editie met op de voorzijde een anonieme tekening, een hoofd voorstellend dat naar een tussen twee handen geheven roos kijkt. Op de achterzijde van het boek opnieuw een roos, geplaatst tussen twee horizontale balken.

Als voorpublicatie was eveneens in 1908 een fragment uit *Pathologieën* afgedrukt in *De Nieuwe Gids*, voorzien van de opdracht Voor Johan Bendien. Ook in *Ontwaking* werd in dat jaar een fragment uit *Pathologieën* opgenomen, overeenkomend met het tweede hoofdstuk uit het tweede deel. In beide gevallen werd de roman als in het voorjaar verschijnend aangekondigd. *De Amsterdammer* bracht op 1 maart 1908 een gedeelte „uit den eerstdaagsch verschijnenden roman „Pathologieën”,” overeenkomend met het vierde hoofdstuk van het eerste deel.

De auteur noemde zich niet langer Jacob de Haan, maar Jacob Israël de Haan, een toevoeging die hij vanaf 1905 ging gebruiken; de voornamen die hij in 1882 bij zijn besnijdenis had ontvangen.

Het verschijnen van *Pathologieën* betekende tevens het einde van De Haan als verhalend prozaschrijver. Hij publiceerde nadien, een enkele tijdschriftbijdrage daargelaten, geen verhalen of romans meer. De vertellingen die hier en daar uit zijn reisbrieven zijn te halen, dragen een geheel ander karakter. De prozaïst zou plaats maken voor de dichter. Vooral door zijn poëzie, als dichter van het Joodse lied, zou Jacob Israël de Haan een blijvende plaats in de Nederlandse letterkunde krijgen. Zijn debuut in de literatuur had hij

overigens als dichter gemaakt; in 1900 en 1901 verschenen reeds verzen van hem in *Nederland* en in *De Gids*. Jeugdwerk dat over het algemeen genomen van weinig betekenis is en door K. Lekkerkerker terecht niet werd opgenomen in de twee delen *Verzamelde gedichten* van De Haan die hij in 1952 bezorgde.

Pas omstreeks 1909 begint De Haans dichterschap zich te ontplooiën met zijn *Liederen* in de vijfde aflevering van de jaargang 1909 van *De Beweging*, nadat hij al vanaf 1905 regelmatig bij Verwey aan de bel had getrokken om werk in diens tijdschrift geplaatst te krijgen. Men kan naar grote lijnen gerekend zeggen dat tot en met de verschijning van *Pathologieën* De Haan als prozaschrijver belangrijker is dan als dichter. Waarom koos De Haan tenslotte voor het dichterschap? Zag hij dat hier zijn beste mogelijkheden lagen, vond hij in het vers een hem beter passende uitdrukingsvorm of werd hij zo door zijn wetenschappelijke en journalistieke werk in beslag genomen dat voor werk van langere adem, in casu een roman, hem de tijd ontbrak? Gebrek aan ambitie kan het niet geweest zijn, want De Haan was ambitieus.

De problematiek die De Haan in *Pijpelijntjes* en *Pathologieën* aansneet, heeft hem in ieder geval niet losgelaten. Men hoeft er zijn verzen maar op na te lezen, vooral de bundel *Een nieuw Carthago* (1919). Wel had hij in 1907 aan Herman Robbers geschreven „Ik heb mijn aanstaande vrouw, die dokter is, beloofd geene „Pijpelijntjes-achtige” literatuur meer te maken en die belofte heb ik willen houden”. Hij voegde daar echter aan toe: „Welnu, daar ben ik zoo ziek van geworden, dat zij zelve reeds heeft gezegd, dat ik schrijven moest naar behoefte.” In diezelfde brief typeert hij ook zijn verhalen als „gruwelijk of onzedelijk” en „Ik kan niet anders. Al moest ik op de plaats dood blijven.”

De opmerking over de belofte van zijn vrouw, doet misschien wat vreemd aan als men bedenkt dat een jaar later toch *Pathologieën* verscheen. Maar deze roman was al veel eerder geschreven. Hoewel ik gegevens hierover niet heb kunnen achterhalen, meen ik te mogen aannemen dat De Haan direct na *Pijpelijntjes* aan *Pathologieën* is begonnen. Bewijs hiervoor is te vinden in de correspondentie met Frederik van Eeden. Reeds vanuit Haarlem, waar hij de Rijkskweekschool voor onderwijzers bezocht, had Jacob de Haan in 1899 contact gezocht met Van Eeden, wiens Walden-experiment en sociale betrokkenheid de jonge socialist aansprak. Uit correspon-

tie en later persoonlijk contact groeide een levenslange vriendschap tussen beiden; een vriendschap die veel ups en downs heeft gekend, maar hun karakters lagen dan ook ver uit elkaar. Toen De Haan in 1919 naar Palestina vertrok, schreef hij in zijn *Heengaan uit Holland* over Van Eeden: „Het is twintig jaar geleden sinds ik, een jongen angstig voor het dreigende leven, zijn steun en vriendschap zocht en vond. Moeilijk zijn vele van die twintig jaren geweest. Ik heb alles beleefd, wat een Joodsche jongen in dezen tijd aan dwaling en aan keer beleven kan. Maar deze vriendschap, deze vereering is ongeschonden gebleven en onbeschaduwd tot op dezen dag. Dat zijn de gaven des levens, die ons met het leven verzoenen. Daar ben ik dankbaar voor. En het is goed, het is rechtvaardig, dat ik dezen dank hier open uitspreek. Ik ken geenen dichter en geenen geleerde, voor wien Holland minder dankbaar is geweest dan voor dezen. Verwey en Van Eeden zijn de vastheid geweest van mijn leven, de eerlijkheid en de trouw. Scheidend gedenk ik dat.”

Van Eeden moet ook invloed hebben gehad op De Haans aanvankelijke studiekeus. Hij wilde als Van Eeden en Johanna van Maarseveen - met wie hij in 1907 in het huwelijk trad - arts worden, maar koos uiteindelijk voor de rechtenstudie. Het onrecht dat hij zich rond de *Pijpelijntjes*-affaire voelde aangedaan, moet hierbij invloed hebben doen gelden.

De vriendschap die Van Eeden voor De Haan koesterde, verhinderde hem niet afwijzend te staan tegenover *Pijpelijntjes*. Op 25 juni 1904 noteerde hij in zijn *Dagboek*: „Ik las het afschuwelijke boek van Jacob de Haan.” En op 8 juni 1909 typeerde hij in datzelfde *Dagboek* De Haan als „de arme perverse zwaarmoedige man”, maar ook dat hij de enige is die hem „nog wel eens een vriendelijke brief schrijft”.

Het was dan ook aan Van Eeden dat De Haan reeds in 1905 het manuscript van *Pathologieën* liet lezen in verwachting van een gunstige reactie en een mogelijke bemiddeling bij een uitgever, wellicht de Amsterdamse uitgever Versluys, die veel van het werk van Van Eeden publiceerde. Vergeefse hoop overigens. Vanuit Walden kwam het manuscript terug met een koel en afwijzend briefje.

Waarde de Haan!

Ik stuur u het boek terug, daar ik toch niet in staat ben het uit te lezen. Het begin is eenigszins imitatie van de „Koele meren”²⁾

verder op wordt het door stijl en wezen voor mij onleesbaar.

„Kunst moet ontstaan door vreugde om God's werk” zei Ruskin en ik ben dat met hem eens.

Ik noem een boek als dit geen kunst. Maar daar je toch je eigen weg blijft volgen en liever gelooft wat lof-sprekers zeggen baat het ook niets, of je mijn meening vraagt of weet.

Verschoon me dus liever van het beoordeelen van je werk.

Groetend F. van Eeden.

Op steun van Van Eeden behoefde De Haan dus niet te rekenen en bij andere gezaghebbende letterkundigen behoefde hij na de *Pijpelijntjes*-affaire niet aan te kloppen. Hij werd verder volop in beslag genomen door zijn studie en had moeite om maatschappelijk en financieel het hoofd boven water te houden. Hij had zelfs met het plan rondgelopen om in Parijs te gaan wonen en alles in Nederland aan zijn laars te lappen. Het manuscript van *Pathologieën* bleef derhalve liggen. Hij vond tenslotte de Belgische romanschrijver Georges Eekhoud (ook gespeld Eeckhoud) bereid een voorrede te schrijven. Eekhoud die in 1895 het avantgardistische tijdschrift *Le coq rouge* had gesticht en naam maakte met naturalistische romans zoals *Kees Doornik* (1883) en *La nouvelle Carthage* (1888) toonde zich heftig geïnteresseerd in sociale toestanden, met uitgesproken sympathie voor de misdeelden. Ook erkende hij de invloed van seksuele driften op het gedrag van de mens. De Haan was bij hem aan het goede adres. Hij kon dan ook aan Van Eeden schrijven dat zijn roman nu zou verschijnen, al doet hij opnieuw een beroep op Van Eeden om te bemiddelen bij een uitgever, want hij gelooft dat zijn werk bij Versluys beter tot zijn recht zal komen.

Beste Van Eeden,

de getypte afdrukken van mijn boek „Pathologieën” zijn klaar, en Dinsdag, als de losse bladen bijeen gebonden zijn, zal ik je een exemplaar naar Walden zenden. Ik heb er twee, maar ik mag er geen voor je missen. Wel echter, krijg je een gedrukt exemplaar, dat is natuurlijk, want je bent mijn trouwe en groote vrind.

Ik weet, dat je veel in mijn boek zult missen, dat je zeer liefhebt, je hebt dit genoemd: goddelijke wijsheid. Maar ik hoop ook, dat je er de mooie en verteederde dingen uit nemen zult. De woordentaal en de zinnentaal zijn soms vreemd, vergeleken met de dagelijksche

taal, maar er is geen woord en geen woordswending bij, die ik niet in mij heb gehoord, als ik sterk gestemd dit boek bewerkte. Wil je mij eerlijk, (ach, dat spreekt vanzelf) zeggen hoe je het vindt.

Georges Eekhoud heeft het al gelezen, en die bewonderde het wel, als een sterk en gaaf boek. Hij zal er eene voorrede bij maken, en ervan verzorgen eene buitenlandsche vertaling³). Wat had ik niet liever, dat jijzelf dit boek bij de lieden zoudt inleiden, die toch mijn vriend bent van jaren her. Nietwaar, in nood heb ik je altijd weer opgezocht, en dat is juist het bewijs, dat ik veel om je geef, en dat ik je vertrouwd zooals je patiënten dokter F. v. E. betrouwen.

Wil je toch eene inleiding maken? Je hebt het voor Adriaan van Oort⁴) ook gedaan. Het is waar „Irmenlo” was je sympathiek, en helaas, misschien is mijn werk je tegen?

Wil je de uitgave van dit boek bij den heer Versluys aanbevelen? Ik kan wel een uitgever krijgen, maar die staat mij niet aan, en verder ken ik van die lieden geen een. Wil je dat doen, ook al behaagt het boek je niet? Uitgegeven wordt het toch, maar dan op eene wijze, die mij leed doet. Je kunt V. duidelijk zeggen, hoe je tegenover mijn werk staat, en dat hij je met de uitgave genoeg doet, alleen om het boek van je vrind te redden uit mindere handen.”

Van Eeden weigerde opnieuw. Hij schreef geen inleiding, bemiddelde niet bij Versluys en schreef na het verschijnen ook geen bespreking.

Pathologieën mocht dan op het punt staan te verschijnen, het zat De Haan niet mee. Begin 1908 werd hij plotseling, zonder enige opzegtermijn door B. en W. van Amsterdam ontslagen als reserve-onderwijzer van de gemeentescholen, „alleen op grond van mijne geschriften” zoals hij in een brief aan Lodewijk van Deyssel meedeelde. Kranten reageerden meer dan eens onvriendelijk op zijn bijdragen in de verschillende tijdschriften.

Toen *Pathologieën* eenmaal in de boekhandel te koop was, werd het niet veel beter, ondanks de voorrede van Eekhoud. Op 21 juni 1908 publiceerde Frits van Raalte een scherpe aanval op de roman in het weekblad *De Amsterdammer*, het blad nogwel waaraan De Haan sinds 1905 meewerkte en waarin hij later vele van zijn kwatrijnen zou laten afdrucken. Een week later reageerde De Haan in hetzelfde weekblad met een artikel *Lectuur over de perverse hartsucht*. Er is over *Pathologieën* niet veel geschreven; het boek werd

evenals *Pijpelijntjes* doodgezwegen en vergeten. Wie nu de verschillende handboeken betreffende de geschiedenis van de Nederlandse leterkunde naslaat zal de beide romans van De Haan vrijwel nooit genoemd vinden. Ook daar heeft de dichter de prozaschrijver verdrongen, zij het dan dat onbekendheid met dit werk van De Haan hierbij een rol zal hebben gespeeld.

Evenals *Pijpelijntjes* werd *Pathologieën* - zij het dan in wat mindere mate - een moeilijk te achterhalen boek.

Een analyse van *Pathologieën* wil ik in dit nawoord niet geven, zoals ik dat ook niet bij mijn toelichting op de heruitgave van *Pijpelijntjes* heb gedaan. Mijn bedoeling is geen andere dan de lezers te informeren over de schrijver en de ontstaansgeschiedenis van het boek. Vergelijking tussen *Pijpelijntjes* en *Pathologieën* ligt voor de hand. Beide romans werden kort na elkaar geschreven, beide romans houden zich bezig met een verhouding tussen twee jonge mannen; een onderwerp waarover men in die tijd - in tegenstelling tot thans - vrijwel niet in literaire vorm schreef. Dit laatste reeds maakt beide romans tot unica uit onze letterkunde.

Hoewel het onderwerp in beide romans in feite hetzelfde is, is er toch een duidelijk verschil. Afgezien van het feit dat *Pathologieën* naar mijn mening kwalitatief van meer betekenis is dan *Pijpelijntjes* en ook in een andere, meer impressionistische stijl is geschreven, is het uitgangspunt duidelijk anders. Johan van Vere de With wiens „ondergangen” in *Pathologieën* beschreven worden, is op geheel andere wijze en veel duidelijker slachtoffer dan Joop dat is in *Pijpelijntjes*. Johan van Vere de With worstelt bovendien met zijn anderszijn en lijdt daaronder. Dat zijn vader hem afwijst doet hem onnoemelijk veel pijn, al lijkt hij zijn vader te begrijpen. Hij ziet zijn homofiele neigingen als onjuist, hij vecht er tegen, ook al kan hij zijn gevoelens niet altijd onderdrukken. Hij wordt gekweld door schuldgevoelens en zondebesef. Hierin vinden wij de schrijver terug, die later veelvuldig, vooral als dichter van de *Kwatrijnen* zich in deze zin zal uiten. Er is en blijft bij hem - om de reeds genoemde brief aan Robbers te citeren „een schrijven naar behoefte”.

Het Oogenblik zoeken mijn zinnen
En mijne Ziel zoekt de Eeuwigheid.
Van dat mijne dagen beginnen
Martelt mij deze strijd.

Veel later zal in het leven van Jacob Israël de Haan het schuldgevoel zich steeds duidelijker gaan projecteren op religieuze ervaringen, eeuwige twijfel naast voortdurende onrust.

Wat wacht ik in dit avonduur,
De Stad beslopen door de slaap,
Gezeten bij den Tempelmuur:
God of den Marokkaanschen Knaap?

De menschen hebben lust en leed gescheiden.
Maar God houdt hen als dag en nacht te saam.
Ik ken de lust - Ik ken het hevig lijden.
Ik loof Gods ééne Naam.

Ik heb onder mijn wilde drift geleden,
Tot ik het wist: ook de zonde is van God.
Mijn wellust en mijn wankele gebeden:
Het is één lot.

Het afstand nemen van de „zonde” maakt *Pathologieën* principieel tot een ander boek dan *Pijpelijntjes*. Toch kan ik het niet helemaal eens zijn met de opvatting van dr. Jaap Meijer die in zijn studie *De zoon van een gazzen* (1967) schrijft dat *Pathologieën* formeel het tegenovergestelde verkondigde van *Pijpelijntjes* en dat de tweede roman daardoor veel minder stof deed opwaaien dan de eerste. Een andere benadering behoeft niet expliciet een tegenovergestelde te zijn. Die andere benadering hangt samen met een ontwikkeling die zich in De Haan zelf voltrok, al betekende dit niet een loslaten van zijn eerdere gevoelens. Dat *Pathologieën* minder stof deed opwaaien dan *Pijpelijntjes* mag naar mijn gevoel ook niet hieruit worden verklaard; er was voor een rel gewoon minder aanleiding. Voor de lezers moet *Pathologieën* zelfs schokkender zijn geweest, omdat hierin duidelijker dan in *Pijpelijntjes* sprake is van sadisme.

Uit het toenemend schuld- en zondebesef bij De Haan moet ook de titel van zijn roman worden verklaard. Pathologie wijst op een ziekteverschijnsel en dat houdt ten aanzien van de in deze roman beschreven verhouding een stellingname in.

Het verhaal speelt deels in Culemborg (De Haan hanteert een oudere spelling Cuilemburg), deels in Haarlem. Beide steden kende

De Haan uit eigen ervaring. In Culemborg was hij enige tijd onderwijzer; in Haarlem bezocht hij de kweekschool. Aanvankelijk woonde hij hier bij zijn tantes en oom Gerson de Haan, leraar wiskunde; later kwam hij in huis bij de blinde joodse arts Koetser, waar ook een zekere Blok, een wat extravagante figuur, in de kost was. De hoofdpersoon van *Pathologieën* komt in Haarlem ook bij een blinde arts terecht, waar hij bevriend raakt met diens huisgenoot René Richell.

De naam Johan van Vere de With heeft De Haan niet losgelaten. J. A. Rispens heeft indertijd al eens gewezen op de klanksymboliek in deze kennelijk weloverwogen gekozen naam. Als René de With besprak De Haan in *Den Gulden Winckel* van 15 augustus 1911 *Confessions de ma vie* door Wanda Sacher Masoch onder de titel *Literatuur en pathologie*. Onder dezelfde schuilnaam publiceerde hij in *De Amsterdammer* van 16 augustus 1908 een bespreking van de verzenbundel *Lueurs et flammes* door Héléne Vacaresco. De naam van deze adellijke Roemeense schrijfster die in Parijs in ballingschap leefde, waar zij in 1947 overleed, komen wij verbasterd ook in *Pathologieën* tegen. Er is daar sprake van Héléne Marie Golesco, een schilder die in de Seine in Parijs verdronk. In 1910 heeft De Haan deze naam opnieuw gebruikt toen hij in *Ontwaking en Nieuw Leven De Lupuslijder* publiceerde met de ondertitel *Uit het leven van Helenus Marie Golesco*. De Haan onderhield overigens contact met de Roemeense schrijfster die eens door koningin Elisabeth was voorbestemd om met kroonprins Ferdinand te trouwen; op weg naar Palestina, bezocht hij haar in Parijs en berichtte daarover in een van zijn reisbrieven in het Algemeen Handelsblad (1 februari 1919).

De drie delen van *Pathologieën* heeft De Haan voorzien van opdrachten aan drie schrijvers: het eerste deel aan Georges Eekhoud die de voorrede schreef; het tweede deel aan de Engelse schrijver Oscar Wilde (posthuum, want Wilde was reeds in 1900 overleden), die na een proces wegens homoseksualiteit tot dwangarbeid was veroordeeld; het derde deel aan de Deense schrijver Herman Bang, van wie algemeen bekend was dat hij homoseksueel was. Voor deze opdrachten koos De Haan versregels van Catullus.

In het exemplaar van *Pathologieën* dat in mijn bezit is, staan de opdrachten aan Eekhoud en Bang op de tegenoverliggende bladzijden in het handschrift van De Haan in vertaling weergegeven.

Voor zover ik dit heb kunnen nagaan, gaat het om vertalingen van De Haan zelf. Ik wil ze daarom hier graag afdrukken.

Bij de opdracht aan Eekhoud staat het volgende te lezen:

*Aan wien draag ik dit nieuwe, geestige | werk op? Aan jou,
vriend, je bent immers | gewoon, alles wat ik doe, beuzelingen te
noemen.*

In een noot schreef de vertaler hierbij: „Hiermede droeg V. C. zijn wonderschoonen / verzenbundel op aan zijn vriend en lands- / man Cornelius Nepos.

Het andere citaat werd als volgt vertaald:

*Laten wij leven en minnen! Laten | wij niets geven om aanmer-
kingen van | al te strenge, oude menschen.*

Bij deze vertaling werd de volgende noot geplaatst: „D.i. de aan-
hef van zijn gedicht, waarin / hij bezingt den dood van den musch
zijner / maîtresse Lesbia.

Van de regels die aan het begin van het tweede deel als opdracht
aan Herman Bang dienden, werd de volgende vertaling gegeven:

*Ik heb een wonde in 't hart, die | mij het bloed wegneemt en me |
langzaam aan zal doen sterven. | Vervuld van smart smacht mijn
ziel, | ik heb lief en mijn geheim zal ik | niet kunnen zeggen.*

Het werk van Jacob Israël de Haan is de laatste jaren weer in
de belangstelling gekomen, nadat hij al spoedig na zijn gewelddadige
dood in Jeruzalem op 30 juni 1924 meer en meer vergeten raakte.
De betekenis van zijn dichterschap is nu algemeen erkend: De
Haan is - en niet alleen naar mijn mening - de belangrijkste joods-
Nederlandse dichter uit onze letterkunde. Ook zijn andere werk is
aan herwaardering toe. Daartoe zal de heruitgave van deze roman
kunnen bijdragen.

Pathologieën is meer dan een roman. Dit boek hoort bij het
levensverhaal van Jacob Israël de Haan. Een leven waarover hij met
betrekking tot zijn *Kwatrijnen* - maar mag niet hiertoe beperkt
blijven - eens schreef:

Die na mij komen, lezen mijn kwatrijnen,
Zij zullen sidderen, als zij verstaan,
Met welk een marteling van hartepijnen
Ik zingend door het leven ben gegaan.

¹⁾ Zie mijn *Pijpelijntjes, de geschiedenis van een „onzedelijk boek”*, opgenomen in de heruitgave van de eerste editie van *Pijpelijntjes* (Den Haag, Kruseman's Uitgeversmaatschappij, 1974).

²⁾ *Van de koele meren des doods* (1900). De geschiedenis van een vrouw. Hoe zij zocht de koele meren des Doods, waar verlossing is, en hoe zij die vond. Van Eeden wilde naar zijn zeggen „de eenvoudige klassieke bewegingen van een vrouwenleven weergeven tot het uiterste beproefd door zwaarmoedigheid, zonde, sensualiteit, waanzin en toch met de triomf van de Dood over de Dood.” Volgens Ch. M. van Deventer „een geneeskundig treurspel”.

³⁾ Een vertaling van *Pathologieën* is nooit gepubliceerd.

⁴⁾ Adriaan Willem van Oordt verbleef van 1899 tot 1901 op Walden. Voor zijn in 1896 verschenen historische roman *Irmenlo* had Van Eeden een lovende inleiding geschreven.